Tillväxt- och regionplaneförvaltningen

TJÄNSTEUTLÅTANDE
2020-04-02

TRN 2019–0216

Handläggare:
Shewen Nysmed

Tillväxt- och
regionplanenämnden

Socioekonomisk analys för Stockholmsregionen

Ärendebeskrivning

Region Stockholm har fått erbjudande att inkomma med en socioekonomisk analys för Stockholmsregionen inom ramen för Svenska ESF-rådets uppdrag att förbereda ett nationellt program för den europeiska socialfonden (ESF+) för programperioden 2021 – 2027. Den socioekonomiska analysen som gjordes 2013 inför nuvarande programperiod har uppdaterats och aktualiserats. Analysens utgångpunkt är Stockholmsregionens förutsättningar och behov inom regionens prioriterade områden i tillväxtarbetet så som de uttrycks i RUFS 2050, samt Prioriteringar i det framtida regionala tillväxtarbetet i Stockholmsregionen, som 2018 överlämnades till regeringen. Analysen har genomfört genomförts i samråd med regionledningskontoret.

Beslutsunderlag

Förvaltningens tjänsteutlåtande, 2020-04-02
En socioekonomisk analys för Stockholmsregionen 2020-04-02

Förslag till beslut

Tillväxt- och regionplanenämnden föreslås besluta följande:

1. Den socioekonomiska analysen för Stockholmsregionen, TRN 2029–0216, godkänns och lämnas över till Svenska ESF-rådet.

2. Paragrafen justeras omedelbart

Förvaltningens förslag och motivering

Sammanfattning

Region Stockholm har fått erbjudande att inkomma med en Socioekonomisk analys för Stockholmsregionen. Förvaltningen har gjort en uppdatering och aktualisering av den analysen som gjordes 2013 inför nuvarande programperiod. Analysens utgångpunkt är Stockholmsregionens förutsättningar och behov inom regionens prioriterade områden i tillväxtarbetet så som de uttrycks i RUFS 2050, samt Prioriteringar i det framtida regionala tillväxtarbetet i Stockholmsregionen. Tillsammans med regionens behov och ambitioner bildar analysen en grund för vilka mervärden som kan skapas med stöd av strukturfonderna för att ytterligare stärka regionens framtida konkurrenskraft.

Analysen utgör ett samlat underlag för prioriteringen och tilldelningen av EU:s struktur- och investeringsfonder (ESIF) i regionen. Regional utveckling är komplex och sektorsövergripande, och det krävs därför ett holistiskt angreppssätt för att möta Stockholmsregionens utmaningar och ta tillvara dess möjligheter. När satsningar på exempelvis forskning, innovation och företagens konkurrenskraft samt energi och klimat samordnas med perspektiv som kompetens, bostadsförsörjning, jämställda förutsättningar och social sammanhållning så skapas viktiga synergier. Att anlägga en helhetssyn där fonderna är viktiga delar av tillväxtarbetet är således både naturligt och nödvändigt. Det ligger också ett viktigt mervärde i den fondsamverkan som fordras för ett effektivt genomförande av ESIF under nästa programperiod och där fonderna tillsammans både kan ge ett effektivare utnyttjande av allmänna medel och gemensamt bidra till större strukturella effekter i regionen.

Teman som behandlas i analysen är;

- Näringsliv, entreprenörskap och företagande
- Arbetsmarknad, kompetensförsörjning och omställning
- Infrastrukturen
- Bostäder
- Klimat, energi och miljö
- Ekonomisk utsatthet

Bakgrund

År 2021 påbörjas nästa programperiod för EU:s sammanhållningspolitik. Staten och de svenska regionerna har därför inlett arbetet med att förbereda programmering och implementering för de olika EU-programmen inför den nya programperioden. Det svenska ESF-rådet har fått i uppdrag av regeringen att förbereda framtagandet av regionala handlingsplaner och till den 1 april 2020 ta fram ett förslag till ett nationellt

socialfondsprogram (ESF+) för perioden 2021 – 2027. Ett viktigt underlag i detta arbete är regionala socioekonomiska analyser. I oktober 2019 vände sig därför ESF-rådet till landets åtta strukturfondsområden med en förfrågan om att få ta del av deras regionala analyser.

Analysen beskriver tematiskt utvecklingen i regionen under nuvarande programperiod inom områden av stor betydelse för det samlade regionala tillväxtarbetet. Dess utgångpunkt är Stockholmsregionens förutsättningar och behov inom regionens prioriterade områden i tillväxtarbetet så som de uttrycks i RUFS 2050, samt Prioriteringar i det framtida regionala tillväxtarbetet i Stockholmsregionen.

Den socioekonomiska analysen är ett viktigt underlag för EU:s struktur- och investeringsfonders framtida inriktning och prioriteringar i länet. Analysen är tänkt att vara ett gemensamt underlag för programmering och genomförande av samtliga EU-fonder som länet har tillgång till. Den lägger en grund för vilka mervärden som kan skapas med stöd av strukturfonderna för att ytterligare stärka regionens framtida konkurrenskraft.

Överväganden
Regional utveckling är komplex. När satsningar på exempelvis forskning, innovation och företagens konkurrenskraft samt energi och klimat samordnas med perspektiv som kompetens, bostadsförsörjning, jämställda förutsättningar och social sammanhållning så skapas viktiga synergier. För att möta Stockholmsregionens utmaningar och ta tillvara regionens möjligheter krävs därför ett holistiskt angreppssätt. Under tidigare programperioder har insatser tenderat att ske sektorsvis, vilket försvårat en helhetssyn och uppnående av synergier. Analysen pekar på nödvändigheten att anlägga en helhetssyn där fonderna tillsammans och koordinerat stöder en önskad utveckling i Stockholmsregionens. Genom ökad fondsamverkan skapas förutsättningar för ett effektivt genomförande av ESIF under nästa programperiod, där fonderna tillsammans både kan ge ett effektivare utnyttjande av allmänna medel och gemensamt bidra till större strukturella effekter i Stockholmsregionen.

Den samlade bedömningen är att Stockholmsregionen är en stark motor i Sveriges ekonomi och Europas snabbast växande huvudstadsregion. Den är högt rankad i en rad olika internationella jämförelser. Länet är Sveriges ledande tillväxt-, kunskaps- och innovationsregion och alstrar nära en tredjedel av Sveriges BNP. Relativt sett har Stockholmsregionen fler företag, en större andel nya företag och fler kvinnor som företagare än övriga landet. Stockholmsregionen svarar för mer än 25 procent av Sveriges sysselsättning.

Samtidigt som en långsiktigt hållbar kompetensförsörjning är en förutsättning för att arbetsmarknaden ska kunna fungera och för att Stockholmsregionens företag ska kunna växa. De senaste åren har frågan om kompetensförsörjning blivit alltmer akut. Samtidigt som många, särskilt nyanlända och utrikes födda, står utan arbete upplever länets arbetsgivare att det är svårt att rekrytera rätt kompetens. Kompetensförsörjning är också en av de största utmaningarna för att offentlig sektor ska klara sitt uppdrag.

Infrastrukturen i länet spelar en stor roll för att regionens kunskapsintensiva näringsliv ska ha goda förutsättningar att kunna fungera och konkurrera. Därför är det viktigt att fortsatta satsningar görs i det regionala transportsystemet. Lokalisering av bostäder, arbetsplatser, service och kulturella aktiviteter i anslutning till noder för persontransporter, en tät trafikering under stora delar av dygnet och förbättrade tvärförbindelser är exempel på sådana åtgärder. Planeringen av infrastrukturåtgärder behöver samplaneras med planeringen av bostäder och arbetsplatser i samklang med strategier för att uppnå en hållbar utveckling i linje med regionala nationella, europeiska och globala mål.

Tillgången till bostäder är en flaskhals för Stockholmsregionens utveckling. Sammanlagt bor nu 2,3 miljoner människor i länet och fler än 600 personer tillkommer varje vecka. Stora grupper saknar reella möjligheter att etablera sig på länets bostadsmarknad. Det innebär en stor risk för regionens framtida arbetskraftsförsörjning och hotar att öka segregationen och utanförskapet. Svårigheterna att hitta en lämplig bostad negativa effekter för näringslivet i länet. Bostadsbristen har den senaste tiden blivit en alltmer påtaglig konkurrensnackdel gentemot konkurrerande storstadsregioner i Europa. I skenet av den stora bostadsbristen för vissa grupper så är det oroväckande att investeringarna i bostadsbyggandet minskar efter några år av relativt hög byggtakt.

Klimat, energi och miljö är frågor där Stockholmsregionen som landets ekonomiska tillväxtmotor och med en snabbt ökande befolkning har en rad utmaningar. Stockholmsregionen lämnar i likhet med resten av Sverige ett stort totalt ekologiskt fotavtryck. Stockholmsregionen är i flera avseenden redan långt framme men en fullständig övergång till en fossilfri region och cirkulär ekonomi kräver ett stort systemskifte, där ändrade konsumtionsmönster är en central komponent.

En stor utmaning för Stockholmsregionen under den kommande programperioden är att fortsätta kraftigt minska utsläppen av växthusgaser samtidigt som länets befolkning och ekonomi fortsätter att växa. Det finns tydliga målkonflikter mellan målet om att minska växthusgasutsläppen och

andra viktiga samhällsmål. Dessa målkonflikter riskerar att bromsa eller påverka länets klimatomställning negativt, vilket understryker behovet av att hantera klimatfrågan i ett holistiskt perspektiv.

Ekonomisk utsatthet omfattar allt fler i Stockholmsregionen. Inkomsterna har ökat i alla kommuner i Stockholms län sedan år 2014, men det finns stora skillnader mellan olika grupper och geografiska områden. Det har blivit vanligare med fattigdom trots sysselsättning, det vill säga att ha en inkomst från förvärvsarbete men ändå leva under fattigdomsgränsen. Forskning visar att grupper som riskerar att hamna i fattigdom trots sysselsättning är personer med låg socioekonomisk status, utlandsfödda och ensamstående föräldrar.

Segregationen i Stockholmsregionen har blivit allt mer påtaglig den senaste tiden. En ökande segregation har konsekvenser inte enbart på individnivå utan också på en övergripande samhällsnivå. De upplevda avstånden mellan områden växer och den mellanmänskliga tilliten urholkas. Av dessa skäl är det centralt att förstå segregation som ett problem för hela Stockholmsregionen och inte bara som ett problem som rör de mest missgynnade områdena. Segregationen i länet avspeglas inte bara i inkomster och livsmöjligheter, utan också i hälsa. Återstående förväntad livslängd vid födseln var under perioden 2013 – 2017 85 år för kvinnor och 81 år för män i Stockholms län, vilket är fjärde högst i landet. Inom länet finns dock stora skillnader – det skiljer upp till 8 år i förväntad livslängd mellan olika delar av länet. Även ohälsotalen uppvisar stora inomregionala skillnader.

Stockholmsregionen och Sverige i övrigt drabbas för närvarande av en allvarlig kris som följd av Coronapandamin vilket både kräver akuta åtgärder och åtgärder på längre sikt. Den socioekonomiska analysen togs fram under förutsättningar som var gällande innan Coronapandamin. Omvärlden och Stockholmsregionens utmaningar och förutsättningar har ändrats dramatiskt under de senaste veckorna, vilket gör att analysen med stor sannolikhet behöver ses över för vissa delar. Förvaltningen kommer därför att be Svenska ESF-rådet att bereda möjligheter för Region Stockholm att komplettera analysen vid ett senare tillfälle med en mer uppdaterad bild av läget i länet utifrån den rådande krisen.

Ekonomiska konsekvenser av beslutet

Beslutet bedöms inte innebära några ekonomiska konsekvenser för Region Stockholm. Analysen bedöms dock bidra till en effektiv användning av Region Stockholms medfinansiering av EU:s struktur- och investeringsfonders insatser.

Miljökonsekvenser av beslutet
I enlighet med Region Stockholms miljöpolitiska program, Miljöprogram 2017–2021 har hänsyn till miljön beaktats och det bedöms att en särskild miljökonsekvensbedömning i detta ärende inte är relevant.

Hanna Wiik
Förvaltningschef

Shewen Nysmed
Regionplanerare

En socioekonomisk analys för Stockholms-regionen

Underlag till ERUF och ESF+ inför programperioden 2021 - 2027

Stockholm, 2010-04-02

Region Stockholm

En ny strukturfondsperiod med nya utmaningar och möjligheter

Huvudstadsregionen Stockholm är Europas snabbast växande huvudstadsregion. Stockholmsregionen är högt rankad i en rad olika internationella jämförelser och toppade bland annat år 2019 EU:s lista över regional konkurrenskraft – The Regional Competitiveness Index 2019.[1]

Den 1 januari 2019 blev landstinget Region Stockholm. Det innebar ett vidgat ansvar för regional tillväxt, infrastruktur, miljö och en hållbar utveckling i hela länet. Uppdraget innebär att skapa de bästa förutsättningarna för att Stockholmregionen ska bli Europas mest attraktiva storstadsregion. I uppdraget ligger också att vara en röst för länets invånare och den samlande kraften för länets övriga aktörer - kommuner, näringsliv, akademi, och myndigheter.

Stockholmsregionen utvecklas ständigt utifrån händelser i omvärlden och som ett resultat av egna insatser. Därför är det angeläget att länets nulägesbild fångas upp och analyseras som en del i det regionala utvecklingsarbetet. Som ansvarigt organ för det regionala tillväxtarbetet har Region Stockholm en viktig roll i utarbetande av underlag inför EU:s sammanhållningspolitiks nästa programperiod (2021 – 2027). Stockholmsregionen kommer också att spela en central roll i utarbetandet av de nya operativa programmen för Europeiska Regional Utvecklingsfonden (ERUF), Europeiska Socialfonden (ESF+) och Landsbygdsprogrammet i dialog med lokala och regionala intressenter och statliga myndigheter.

Denna rapport är en uppdatering av den socioekonomiska analys som gjordes inför innevarande programperiod[2], kompletterad med två ytterligare utvecklingsdimensioner. Analysens utgångpunkt är Stockholmsregionens förutsättningar och behov inom regionens prioriterade områden i tillväxtarbetet så som de uttrycks i RUFS 2050, samt Prioriteringar i det framtida regionala tillväxtarbetet i Stockholmsregionen[3]. Tillsammans med regionens behov och ambitioner bildar analysen en grund för vilka mervärden som kan skapas med stöd av strukturfonderna för att ytterligare stärka regionens framtida konkurrenskraft.

Denna analys utgör ett samlat underlag för prioriteringen och tilldelningen av EU:s struktur- och investeringsfonder (ESIF) i regionen. Regional utveckling är komplex och det krävs därför ett holistiskt angreppssätt för att möta Stockholmsregionens utmaningar och ta tillvara dess möjligheter. När satsningar på exempelvis forskning, innovation och företagens konkurrenskraft samt energi och klimat kompletteras med perspektiv som kompetens, bostadsförsörjning, jämställda förutsättningar och social sammanhållning så skapas viktiga synergier. Att anlägga en helhetssyn där fonderna är lika viktiga delar av tillväxtarbetet är således både naturligt och nödvändigt. Det ligger också ett viktigt mervärde i den fondsamverkan som fordras för ett effektivt genomförande av

[1] *Europeiska Kommissionen; The EU Regional Competitiveness Index 2019 (2019)*
[2] *Länsstyrelsen; Analys av utvecklingstendenser i Stockholmsregionen – Strukturfonderna 2014 – 2020 (2013)*
[3] *Region Stockholm, Tillväxt- och regionplanenämnden; TRN 2018 – 0166, §66 (2019)*

ESIF under nästa programperiod och där fonderna tillsammans både kan ge ett effektivare utnyttjande av allmänna medel och gemensamt bidra till större strukturella effekter i regionen.

Innehåll

En ny strukturfondsperiod med nya utmaningar och möjligheter 2

Inledning 5

Del 1 – analysens utgångspunkter 6
RUFS 2050 6
Prioriteringar i det framtida tillväxtarbetet i Stockholmsregionen 6
Analys av utvecklingstendenser i Stockholmsregionen 2014 – 2020 7
Nationell strategi för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2015 – 2020 ... 8
Europa 2020-strategin 8
Tillkommande faktorer och förutsättningar sedan år 2013 9

Del 2 – sektorsvis analys 11
Näringsliv, entreprenörskap och företagande 11
Arbetsmarknad och kompetensförsörjning 21
Infrastruktur 34
Bostäder 42
Klimat, energi och miljö 51
Ekonomisk utsatthet 59

Del 3 – reflektioner ur ett holistiskt perspektiv 65

Inledning

Syfte
Region Stockholm kommer under år 2020 att samverka med andra aktörer i regionen i utarbetandet av förslag till operativt program för ERUF i länet samt ett nationellt program och kommande regional plan för ESF+. Ambitionen är att åstadkomma en reell samordning av de olika fondernas resurser och regional medfinansiering. Målet är också att uppnå en fokusering av strukturfondsmedlen under programperioden 2021 – 2027 för att åstadkomma märkbara och strukturella resultat i linje med målen i RUFS 2050 och Stockholmsregionens beslutade utvecklingsprioriteringar.

Denna socioekonomiska analys är ett viktigt underlag för EU:s struktur- och investeringsfonders framtida inriktning och prioriteringar i Stockholmsregionen. Analysen är tänkt att vara ett gemensamt underlag för programmering och genomförande av samtliga fonder som länet har tillgång till. Den beskriver tematiskt utvecklingen i regionen under nuvarande programperiod inom områden av stor betydelse för det samlade regionala tillväxtarbetet.

Metod
Analysen har huvudsakligen genomförts i form av en skrivbordsstudie baserad på befintliga kunskapsunderlag, rapporter och statistik. För att tillföra en kvalitativ dimension så har några regionala nyckelaktörer (Stockholms Stad, Storsthlm och Stockholms Handelskammare) i tillväxtarbetet intervjuats. Dessutom har sakkunniga vid Region Stockholm givits möjlighet att lämna synpunkter på texterna.

Urvalet och beskrivningen av de sju tematiska områdena bygger på en bedömning som Region Stockholm och Sweco har gjort av vad som är särskilt intressant att analysera från socioekonomisk synpunkt. Denna avgränsning har varit nödvändig av tids- och resursskäl. Analysen gör således inte anspråk på att heltäckande beskriva utvecklingen inom respektive tematiskt område. Utvecklingen har analyserats på regional (och ibland kommunal) nivå, nationell nivå och i vissa fall i relation till utvecklingen inom EU:s 28 medlemsländer.

Läsanvisning
Analysen inleds med en kortfattad genomgång av de strategier och prioriteringar som Stockholmsregionen arbetar utifrån i sitt regionala utvecklingsarbete. Dessa formar tillsammans ramen för den efterföljande analysen. Det inledande avsnittet avslutas med ett avsnitt kring utvecklingstendenser och andra viktiga skeenden som kunnat observeras under perioden 2014 – 2019 och som bedöms påverka de övergripande förutsättningarna för det regionala utvecklingsarbetet under nästa programperiod. Därefter görs en genomgång av utvecklingen inom sju strategiska områden. Analysen avslutas med ett kort reflekterande avsnitt med ett försök att lägga ett samlande, holistiskt perspektiv på de olika sektorperspektiven.

Del 1 – analysens utgångspunkter

RUFS 2050

Den regionala utvecklingsplanen för Stockholmsregionen RUFS 2050 är regionplan och tänkt att utgöra grunden för den regionala utvecklingsstrategin. Den är en sammanvägning av rumsliga och icke-rumsliga utvecklingsfrågor på regional nivå. Planen visar på regionens långsiktiga utmaningar och uttrycker regionens samlade vilja. Den fungerar som en gemensam plattform för regionens aktörer och för samverkan inom Stockholmsregionen och med länen i östra Mellansverige.

Visionen är att Stockholmsregionen ska vara Europas mest attraktiva storstadsregion.

För att möjliggöra visionen har fyra långsiktiga mål formulerats med sikte mot 2050:

1. En tillgänglig region med god livsmiljö
2. En öppen, jämställd, jämlik och inkluderande region
3. En ledande tillväxt- och kunskapsregion
4. En resurseffektiv och resilient region utan klimatpåverkande utsläpp

Prioriteringar i det framtida tillväxtarbetet i Stockholmsregionen

Region Stockholm inlämnade i juni 2019 en redovisning av analys och prioriteringar avseende det framtida regionala tillväxtarbetet inklusive sammanhållningspolitiken till regeringen. Utgångspunkter var RUFS 2050[4], samt Strategisk inriktning för hållbar tillväxt och attraktionskraft i Stockholms län 2025+[5].

De nio områden som prioriterats ligger i linje med RUFS 2050:

1. Öka bostadsbyggandet och skapa attraktiva livsmiljöer
2. Styra mot ett transporteffektivt samhälle
3. Ta tillvara kompetensen och underlätta matchningen på arbetsmarknaden
4. Nå en jämlik och förbättrad folkhälsa och bidra till att sluta hälsogapet
5. Stärka förutsättningarna för alla barn och unga att gå vidare till studier och arbete
6. Stärka strategiska forskningsstråk och innovationsmiljöer
7. Stärka den internationella ställningen genom fler etableringar, besök och ökad internationell handel
8. Öka andelen förnybara drivmedel och el i transportsektorn
9. Utveckla klimat- och resurseffektiva attraktiva regionala stadskärnor

[4] *Stockholms läns landsting; Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen, RUFS 2050 – Europas mest attraktiva storstadsregion (2018)*
[5] *Länsstyrelsen i Stockholms Län, Strategisk inriktning för hållbar tillväxt och attraktionskraft i Stockholms län 2025+, Rapport 2018:12 (2018)*

Analys av utvecklingstendenser i Stockholmsregionen 2014 – 2020

Inför programperioden 2014 – 2020 gjorde Länsstyrelsen i Stockholm en socioekonomisk analys av utvecklingstendenser i länet. Analysen belyste fem olika teman:

- Arbetsmarknad och kompetensförsörjning – där det konstaterades att Stockholmsregionen låg relativt bra till i ett europeiskt perspektiv vad gäller högre utbildning och andel sysselsatta. Inom några områden presterade Stockholmsregionen sämre vid europeiska jämförelser. Företagandet var förhållandevis lågt i Stockholmsregionen i ett europeiskt perspektiv. Andra exempel var svaga resultat i grund- och gymnasieskolan, den bristande integrationen av utrikes födda och ungdomsarbetslösheten som var högre i Sverige och Stockholmsregionen än i många europeiska länder. Inom företagande och entreprenörskap rådde tydliga skillnader mellan könen. Män tog i högre grad del av det företagsfrämjande systemet och startade fler företag än kvinnor.
- Innovationskraft – där analysen visade att Stockholmsregionen är en innovativ region, både ur ett nationellt och internationellt perspektiv och hamnar i toppen i internationella rankingar som mäter innovationsförmåga. Stockholmsregionen har en stark internationell position framför allt gällande förmåga till kunskapsuppbyggnad. En oroväckande trend av minskande investeringar i FoU konstaterades liksom att graden av samverkan inom FoU mellan företag och akademi är relativt svag i Stockholmsregionen i ett europeiskt perspektiv. En viktig observerad utmaning handlade om att öka innovationskraften i de små- och medelstora företagen.
- Infrastruktur – där infrastruktursystemen (transporter, vatten och avlopp) bedömdes lida av eftersatt underhåll och kapacitetsbrist, inte minst i skenet av den starka befolkningsutvecklingen. I ett internationellt perspektiv konstaterades att investeringarna i infrastruktur i Sverige och Stockholmsregionen var låga. Vad gäller tillgängligheten via flyg låg Stockholmsregionen relativt bra till vid en jämförelse med de nordiska huvudstäderna. I ett bredare europeiskt perspektiv framstod tillgängligheten som svagare. En stor utmaning som regionen ansågs stå inför var att minska trängseln och utsläpp av luftföroreningar samtidigt som befolkningen växer.
- Bostäder – där analysen visade att Stockholmsregionen står inför stora utmaningar vad gäller bostadsförsörjning. I jämförelse med andra storstadsregioner och länder låg de offentliga investeringarna i bostäder som andel av BNP mycket lågt i Sverige. Bostadssegregationen har stor betydelse för regionens tillväxt då den leder till att kvinnors och mäns fulla potential inte tillvaratas. Analysen visade bland annat att mindre kapitalstarka grupper som exempelvis ungdomar och nyanlända hade särskilt svårt att komma in på bostadsmarknaden. För att klara bostadsförsörjningen krävdes enligt länsstyrelsen ett helhetsperspektiv på hållbar stadsutveckling där exempelvis energieffektivisering, sociala dimensioner och infrastruktur samplaneras.
- Energi och klimat – med en tydlig koppling mellan energianvändning och befolkningsutveckling. I Stockholmsregionen står transporter, bebyggelsens uppvärmningsbehov samt tjänstesektorn för den största energianvändningen. Analysen visade dock att i en internationell jämförelse låg Stockholmsregionen relativt bra till vad gällde utsläpp av växthusgaser. Utsläppen av växthusgaser från energianvändning var betydligt lägre än för jämförbara storstadsregioner i Europa. Stockholmsregionen låg också relativt bra till vad gällde partikelhalter.

Nationell strategi för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2015 – 2020

Det övergripande nationella målet för den regionala tillväxtpolitiken är utvecklingskraft i alla delar av landet, med en stärkt lokal och regional konkurrenskraft. Den nationella strategin för hållbar regional tillväxt och attraktionskraft 2015–2020 konkretiserar regeringens prioriteringar för det regionala tillväxtarbetet. Prioriteringarna i strategin är:

- Innovation och företagande
- Attraktiva miljöer och tillgänglighet
- Kompetensförsörjning
- Internationellt samarbete

Europa 2020-strategin

På europeisk nivå är analysens referensram de prioriteringar som anges i Europa 2020-strategin.[6] EU 2020-strategin lanserades år 2010 i skenet av den djupa finanskrisen. Strategin har tre övergripande prioriteringar:

- Smart tillväxt: utveckla en ekonomi baserad på kunskap och innovation.
- Hållbar tillväxt: främja en resurseffektivare, grönare och konkurrenskraftigare ekonomi.
- Tillväxt för alla: stimulera en ekonomi med hög sysselsättning och med social och territoriell sammanhållning.

EU och dess medlemsstater har genom Europa 2020-strategin enats om konkreta målsättningar var EU bör befinna sig år 2020 inom fem områden: sysselsättning, social delaktighet, utbildning, forskning och utveckling samt klimat och energi. Medlemsstaterna ska i april varje år till Europeiska kommissionen överlämna nationella reformprogram som beskriver genomförandet av Europa 2020-strategin i den nationella politiken.

Sveriges senaste rapport till EU-kommissionen lämnades i april år 2019.[7] Den ger en ljus bild av läget i Sverige med en stark ekonomisk utveckling och en hög sysselsättningsgrad. Arbetslösheten är dock hög inom vissa grupper och särskilda insatser behöver sättas in för att öka anställningsbarhet och matchningen på arbetsmarknaden. Regeringen lyfter även bland annat behovet av satsningar för att Sverige ska bli ett fossilfritt föregångsland och en stärkt välfärd. EU-kommissionen har nyligen publicerat indikatorer på hur Sverige klarat de uppsatta målen på landnivå. Av dessa framgår att framförallt utbildningssektorn har svårt att uppnå målen när det gäller fullgjord utbildning. Även satsningarna på FoU ligger efter.[8]

Europa 2020-strategin, målen för EU:s sammanhållningspolitik, samt prioriteringarna i EU:s strategi för Östersjöregionen är utgångspunkter för nationella och regionala mål, samt prioriteringar under nuvarande programperiod. Många av de utmaningar som drivs av de redovisade globala trenderna de kommande tio åren måste hanteras i städer, storstäder och storstadsregioner. Därför har EU-kommissionen föreslagit att ytterligare stärka den hållbara stadsutvecklingen i EU:s sammanhållningspolitik för programperioden 2021–2027. EU-kommissionen står i början av arbetet inför nästa programperiod

[6] *Europeiska Kommissionen; Europe 2020 Strategy (2010)*
[7] *Regeringen; – Sveriges nationella reformprogram 2019 (2019).*
[8] *Eurostat; Smarter, greener, more inclusive? Indicators to support the Europe 2020 Strategy (2019 edition)*

och har hittills lanserat förslag på fem särskilda politiska mål för sammanhållningspolitiken:

1. Ett smartare EU genom innovation, digitalisering, ekonomisk omvandling och stöd till små- och medelstora företag.
2. Ett grönare, koldioxidfritt EU där man genomför Parisavtalet och investerar i energiomställning, förnybar energi och klimatåtgärder.
3. Ett mer sammanlänkat EU med strategiska transportnät och digitala nät.
4. Ett mer socialt EU som följer principerna i den europiska pelaren för sociala rättigheter och stöder bra arbetstillfällen, utbildning, kompetens, social inkludering och en jämlik hälso- och sjukvård.
5. Ett EU som står närmare medborgarna genom att stödja lokala utvecklingsstrategier och hållbar stadsutveckling i hela EU.

Det är osäkert om Europa 2020-strategin kommer att ersättas av ett liknande dokument. Arbete pågår inom EU kring långsiktiga prioriteringar men inga beslut har tagits vid tidpunkten för denna analys. EU har dock tagit beslut om att bli klimatneutralt till år 2050. Detta kommer att kräva mycket stora investeringar från såväl EU och offentlig sektor i medlemsstaterna som från den privata sektorn. I januari 2020 presenterade EU-kommissionen ”En investeringsplan för den gröna given – investeringsplanen för ett hållbart Europa”, som är tänkt att mobilisera offentliga investeringar och frigöra privata medel med hjälp av EU:s finansieringsinstrument, framför allt InvestEU. Syftet är att få fram minst 1 biljon euro för klimatinriktade investeringar.

Tillkommande faktorer och förutsättningar sedan år 2013

Sammanhållningspolitiken är EU:s viktigaste investeringsverktyg för att skapa tillväxt och sysselsättning lokalt och regionalt i Europa. Regionala prioriteringar och inflytande över medlen är en förutsättning för ett framgångsrikt regionalt utvecklingsarbete. EU-kommissionen presenterade i maj 2018 sitt förslag till ny flerårig budget för perioden 2021 – 2027 liksom specifika förslag bland annat för Regionalfonden och Socialfonden. Nära två år senare pågår fortfarande intensiva förhandlingar mellan medlemsstaterna. Även om Kommissionen anger en riktning för den framtida sammanhållningspolitiken så saknas således ett beslut om den framtida politiken. Det råder således en osäkerhet kring hur stora medel som kommer att vara tillgängliga för Stockholmsregionen under den kommande programperioden, liksom i vilka avseenden Stockholmsregionen kommer att ha rådighet över fördelningen av dessa medel beroende på hur staten avser att fördela medlen mellan nationella och regionala program. Behovet av tydliga regionala prioriteringar framstår i detta sammanhang som viktigt.

Flera nya internationella styrdokument har antagits sedan inledningen av nuvarande programperiod. Ett exempel på global nivå är FN:s Agenda 2030 med 17 globala hållbarhetsmål. Ett annat är Parisavtalet där 196 länder lade fast gemensamma strategiska ambitioner i klimatfrågan.[9] För Stockholmsregionen, som är landets tillväxtmotor och snabbast växande region, innebär detta stora åtaganden kring den nödvändiga omställning som måste ske som en del av Sveriges globala ansvar under den kommande programperioden.

Inom EU kan en ny strategisk inriktning för samarbetet förväntas ersätta EU 2020-strategin. Storbritannien lämnade EU den 31 januari 2020. Den nyligen tillträdda EU-kom-

[9] *196 länder har ratificerat avtalet, USA har aviserat att man lämnar det år 2020*

missionen har i sin politiska agenda utpekat klimatförändringen, digitaliseringen och demografin tillsammans med ett samhälle alltmer präglat av oro, ångest och splittring som sina viktigaste frågor.[10] Samtliga dessa tre områden är mycket aktuella i länet och erbjuder både stora möjligheter och utmaningar för Stockholmsregionen under den kommande programperioden.

Den innevarande programperioden startade med återhämtningen från finanskrisen. Perioden har också präglats av ökade spänningar både inom Sverige och internationellt. I flera länder har en mer nationalistisk och protektionistisk politisk agenda introducerats. Demokratin, dess institutioner och yttrandefriheten har angripits. Sociala media har blivit en tummelplats för extrema åsikter och falsk information. En ökad splittring inom enskilda länder och EU har stimulerats av utländska underrättelsetjänster via sociala media. Ökade geopolitiska spänningar har även påverkat Stockholmsregionens närområde. Rysslands aggression och ockupation av delar av Georgien och Ukraina har inneburit en kraftig omsvängning i synen på det svenska försvaret. Även om denna utveckling till synes inte direkt påverkar regionen så kan en ökad osäkerhet i närområdet och geopolitisk instabilitet bidra till en minskad attraktionskraft för nyinvesteringar och etableringar. Det finns också en risk att högkvalificerad, välinformerad och lättrörlig global arbetskraft kan också välja bort Stockholmsregionen av detta skäl.

De geopolitiska spänningarna bidrog till en storflyktingvåg i mitten av 2010-talet. Händelseutvecklingen 2014 - 2015 har satt integrationsfrågan högt upp på agendan i den svenska debatten. Stockholmsregionen tog emot en stor del av denna flyktingvåg. Många av de nyanlända har haft svårt att integreras i samhället och som framgår av senare avsnitt i denna analys har segregation och utanförskap ökat i Stockholmsregionen.

[10] *Ursula von der Leyen; A union that strives for more – My agenda for Europe. Political Guidelines for the next European Commission 2019 – 2024 (2019)*

Del 2 – sektorsvis analys

Näringsliv, entreprenörskap och företagande

Näringsliv och entreprenörskap

Stockholmsregionen är en stark motor i Sveriges ekonomi. Den är Sveriges ledande tillväxt-, kunskaps- och innovationsregion och alstrar nära en tredjedel av Sveriges BNP. Relativt sett har Stockholmsregionen fler företag, en större andel nya företag och fler kvinnor som företagare än övriga landet.[11] Stockholmsregionen svarar för mer än 25 procent av Sveriges sysselsättning.

Stockholmsregionen har många framgångsrika företag, universitet och högskolor och står sig också väl internationellt. Länet ligger högt i många internationella innovationsrankingar och sysselsättningsgraden är bland de högsta bland Europas huvudstadsregioner.[12] Stockholmsregionens stora branschbredd understryker bilden av en framgångsrik region med en diversifiering som minskar sårbarheten för arbetsmarknaden och näringslivet. [13]

Under de senaste tio åren har de fem största branscherna svarat för mer än två tredjedelar av all sysselsättningstillväxt i Stockholms län och haft den mest positiva sysselsättningsutvecklingen.[14] Företagstjänster är den bransch som uppvisar starkast tillväxt i absoluta tal och har svarat för 24% av den totala sysselsättningstillväxten i länet sedan år 2008 (47 000 nya arbetstillfällen). Den enda branschen i Stockholms län med negativ sysselsättningstillväxt är tillverkning och utvinning. Inom denna bransch har 15 300 arbetstillfällen försvunnit sedan år 2008 vilket motsvarar nära en femtedel av branschens sysselsatta.[15]

Tillväxten av arbetstillfällen i regionen har under de senaste 20 åren framför allt koncentrerats till den centrala regionskärnan; Stockholms stad, Solna, Sundbyberg och Nacka. Sedan år 2000 har tre fjärdedelar av länets sysselsättningstillväxt skett i regionens centrum. [16]

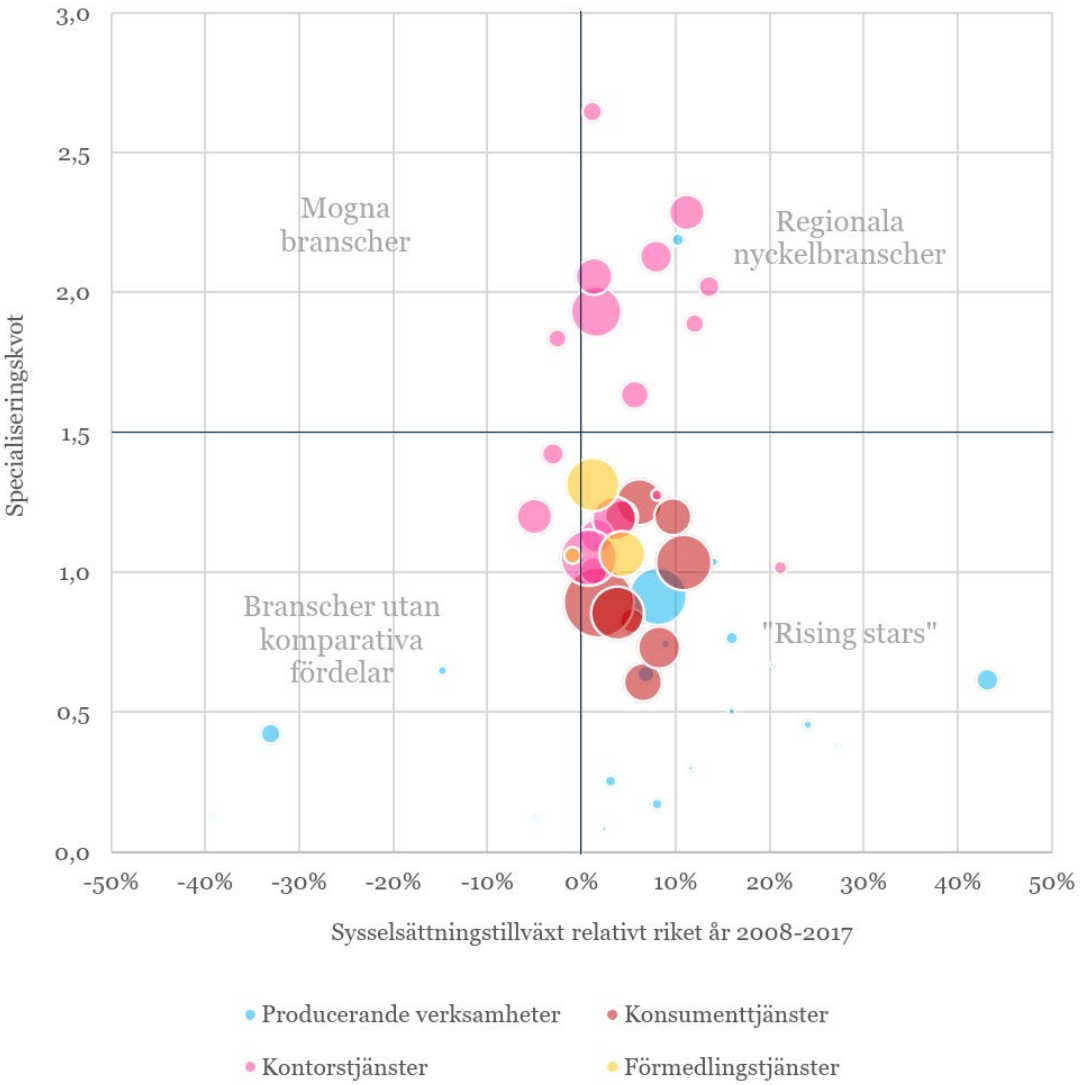
Varuproduktionen har historiskt haft en mycket stor betydelse för svensk ekonomi. Så är det fortfarande, men produktionens form och omfattning har förändrats. Sveriges ekonomi har under de senaste decennierna genomgått en kraftig strukturomvandling från att domineras av varuproduktion till att gå mot en kraftigt växande tjänsteproduktion. Denna omvandling avspeglas i svensk utrikeshandel, där exporten av tjänster under senare år haft en betydligt högre tillväxttakt än exporten av varor.[17] Stockholmsregionens täthet, växande befolkning, stora och differentierade arbetsmarknad, samt högutbildade arbetskraft skapar komparativa fördelar för en specialisering mot tjänstenäringar och gör länet mycket attraktivt för kontaktintensiva och innovativa verksamheter.

---

[11] *Länsstyrelsen, Strategisk inriktning för hållbar tillväxt och attraktionskraft i Stockholms län 2025+ (2018)*
[12] *Region Stockholm (TRF), Nulägesanalys – näringsliv och tillväxt för Stockholmsregionen (2020)*
[13] *Ibid. År 2017 var 724 av samtliga 832 branscher representerade i länet, dvs. en branschbredd på 87 %*
[14] *Ibid. Företagstjänster; vård och omsorg; utbildning; information och kommunikation; byggverksamhet*
[15] *Ibid*
[16] *Stockholms läns landsting (SLL), Strukturomvandlingens geografi i Stockholms län – vad växer var? (TRN 2016:10, 2016)*
[17] *Tillväxtverket (2018). Nya trender inom export och import. Rapport 0261.*

De verksamheter som växer är de som är bäst på att utnyttja dessa komparativa fördelar. Det bekräftas av att sett över tid har sysselsättningstillväxten i Stockholms län främst skett i branscher med hög och genomsnittlig specialiseringsgrad. I dessa ökade sysselsättningen med 21 % under perioden 2008 – 2017 medan sysselsättningen i branscher med låg specialiseringsgrad minskade med 4 % under samma period. Två branscher kopplade till den finansiella sektorn har den högsta specialiseringen i reg-

Figur 1: Specialiseringskvot och sysselsättningstillväxt i Stockholms län, 2008 – 2017. Ringarnas storlek avspeglar respektive bransch storlek i förhållande till övriga branscher. Källa: Region Stockholm

ionen och totalt sysselsatte de år 2017 nästan en femtedel av Stockholms läns total arbetsmarknad (> 230 000 personer). [18]

Regionens attraktionskraft är samtidigt en utmaning för en del av de företag och entreprenörer som vill etablera sig där. Den stora konkurrensen om mark och lokaler skapar

[18] *De två branscherna är Stödtjänster till finansiella tjänster och försäkring, samt Finansiella tjänster utom försäkring och pensionsfond. Källa: Region Stockholm (TRF), Nulägesanalys – näringsliv och tillväxt för Stockholmsregionen (2020)*

höga och stigande priser. Konsekvensen blir att verksamheter med lägre betalningsförmåga konkurreras ut från regionens centrala delar och på sikt från Stockholmsregionen.[19]

Som framgår av Figur 1 ovan uppvisar de flesta branscherna i Stockholms län en stark sysselsättningstillväxt relativt riket. I synnerhet gäller detta branscherna med stor sysselsättning. Alla fyra branschgrupper återfinns i den högra halvan (= tillväxt) av figuren, vilket pekar på att relativt stora branscher i Stockholms län fortsätter att växa och att länet har en stark ekonomisk motståndskraft inför framtida marknads- och strukturförändringar.

Företagande och entreprenörskap

Företag och entreprenörer är en vital komponent för Stockholmsregionens ekonomiska utveckling. Fler än 300 000 företag är verksamma i Stockholms län. Detta innebär att lite mer än var fjärde företag i Sverige finns i någon eller flera av Stockholms läns kommuner. Under den innevarande strukturfondsperioden så har nio av tio nya jobb i Stockholms län skapats i det privata näringslivet.

Stockholmsregionen är ett av landets mest företagstäta områden och har i hög grad en internationell prägel. Några företag är internationellt verksamma koncerner med flera tusen anställda i länet. Den absolut största delen av länets företag består dock av småföretag och egenföretagare. Stockholmsregionens företag utgörs av allt från egenföretagare till några av världens största bolag och i dem arbetar över 900 000 personer. Det motsvarar drygt tre av fyra jobb i regionen. De flesta branscherna domineras antalsmässigt av små företag med färre än 50 anställda. Medelstora och stora företag svarar dock för en betydande del av sysselsättningen.[20] När Tillväxtverket senast undersökte deras framtidstro och expansionsplaner så uppgav nära en fjärdedel av småföretagen i Stockholms län att antalet anställda skulle öka på tre års sikt – en siffra som pekar på framtidsoptimism och en stor tillväxtpotential.

Nio av de 25 största privata arbetsgivarna är företag inom branschen kontorstjänster, som sysselsätter en dryg tredjedel av alla anställda inom de 25 största privata arbetsgivarna. Största företag inom denna grupp är Ericsson som vid utgången av år 2019 hade 12 700 anställda i Sverige varav cirka 8 000 i Stockholms län.[21] En dryg fjärdedel av antalet sysselsatta i länet är knutna till producerande verksamheter, varav hälften (nästan 14 000) är anställda vid Scania, vilket gör koncernen till Stockholms läns i särklass största privata arbetsgivare.[22]

Stockholms län har ett av landets högsta antal nystartade företag per 1 000 invånare, och nyföretagandet har över en längre tidsperiod ökat kraftigt. Under programperioden har dock nyföretagandet i Sverige minskat något.[23] Nyföretagande i Sverige minskade år 2018 med 8 procent inom Finans-, försäkrings- och fastighetsverksamhet och med 7 procent inom Bygg och anläggning – båda sektorer som är stora i Stockholms län. Under år 2018 minskade antalet nya företag i Stockholms län med 1 procent. Minskningen skedde främst inom kvinnligt företagande. Fördelat efter län var etableringsfrekvensen dock högst i Stockholms län med 14,4 företag per 1 000 invånare. Efter län och härkomst

[19] *Stockholms läns landsting (SLL), Tillväxt- och regionplaneförvaltningen (2015a). Stockholmsregionens ekonomiska struktur. Arbetsmaterial 2015:5*
[20] *Region Stockholm (TRF), Nulägesanalys – näringsliv och tillväxt för Stockholmsregionen (2020)*
[21] *Ericsson, Fjärde kvartalet och helåret 2019, (2020)*
[22] *Ibid*
[23] *Entreprenörskapsforum, Entreprenörskap i Sverige – nationell GEM-rapport 2019 (2019)*

leddes 36 procent av de nya företagen i Stockholms län av en person med utländsk härkomst.[24]

Den regionala utvecklingsplanen, RUFS 2050, har som mål att antalet nystartade företag i länet ska vara 18 per 1000 invånare. Som jämförelse kan nämnas att år 2011 startades i snitt 17,2 företag per 1 000 invånare i Stockholms län och fyra kommuner låg över det regionala målet. År 2018 låg alltså nyföretagandet i länet drygt 16% lägre. Den negativa trenden gäller för samtliga länets kommuner utom två.[25]

Näringslivet i Stockholms län har som nämnts en stark internationell prägel. En successivt ökande andel av de anställda arbetar i utländskt ägda företag. År 1990 arbetade var tionde anställd i företag med utländsk ägare och sedan dess har andelen ökat till nästan var fjärde anställd (24%) år 2018. En absolut majoritet av dem arbetar inom tjänstesektorn och Stockholmsregionen står för nästan hälften av landets alla utländskt anställda inom denna sektor. Av alla utländskt anställda i landet arbetar en tredjedel i Stockholms län. De utländska företagen är i stor grad koncentrerade till Stockholms stad.[26]

Investeringar och riskkapital

Utländska investeringar och då särskilt utländska direktinvesteringar används ofta som en indikator på internationell konkurrenskraft. Vanligtvis går dessa från företag till företag, och den mest utbredda formen av direktinvestering är förvärv av existerande företag, även om termen också innefattar nyetableringar, fusioner, expansioner och följdinvesteringar.[27]

Det är svårt att exakt fånga omfattning och flöden av utländska direktinvesteringar och statistik på den regionala fördelningen av utländska direktinvesteringar saknas. Tillgänglig nationell statistik pekar dock på att flera branscher med betydelse för Stockholmsregionen haft ett negativt investeringsnetto under den innevarande strukturfondsperioden, däribland information och kommunikation samt kreditinstitut och försäkringsbolag. En översiktlig uppskattning indikerar att Stockholms län under perioden 2014–2018 mottagit 24,5 miljarder kronor (cirka 2,3 miljarder euro) netto årligen i utländska direktinvesteringar.[28]

Tyskland har svarat för en femtedel av de samlade positiva nettoinvesteringarna i Sverige under perioden följt av Storbritannien och Kina. Tillsamman stod de för hälften av de positiva nettoinvesteringarna. Även bland negativa nettoinvesteringar stod tre länder för hälften av utflödet; Belgien, Finland och Luxemburg. Ägare i Nederländerna och Luxemburg ligger i topp när det gäller utländskt ägande i Sverige, men inte sett till investeringar sedan 2013. Nederländska ägare står för 10 % av de positiva nettoinvesteringarna och Luxemburg har istället ett negativt investeringsflöde summerat över perioden. I det senare fallet kan det peka på att riskkapital och fonder (finanssektorn svarar för 35% av BNP i Luxemburg) trots en mycket svag svensk krona betraktar Sverige som mindre intressant än tidigare.[29]

[24] *Tillväxtanalys, Nystartade företag i Sverige 2018 (2019)*
[25] *Stockholms läns landsting (SLL), Mål och delmål RUFS 2015 – Europas mest attraktiva storstadsregion (2018), samt RUFS 2050, Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen (2018)*
[26] *Tillväxtanalys, Utländska företag 2018. Statistik 2019:03 (2019)*
[27] *Kommerskollegium, Sveriges utrikeshandel med varor och tjänster samt direktinvesteringar – Helåret 2018 (2019)*
[28] *Business Sweden, När företagen investerar. Sverige i den globala konkurrensen om direktinvesteringar (2018)*
[29] *Idib*

Tillväxtanalys redovisar årligen svenska bolags formella investeringar i Venture Capital (VC). Den senaste rapporten omfattar perioden 2008–2018 och statistiken är uppdelad på statliga riskkapitalfonder, svenska privata VC-fonder och utländska VC-fonder.[30] Av rapporten framgår att sedan toppåret 2008, då nästan 5 miljarder kronor investerades i svenska portföljbolag, har investeringsvolymerna minskat. Perioden 2010 – 2017 var den genomsnittliga årliga investeringsvolymen 2,2 miljarder kronor. År 2018 var investeringsvolymen 3,32 miljarder kronor vilket är en ökning med 43 % jämfört med året innan. År 2018 ökade de utländska fonderna sina investeringar med 63 % och de svenska privata fonderna med 59 % jämfört med år 2017. Under samma period minskade de svenska statliga fonderna sina investeringar med 11 %.

Branscherna IKT (Informations- och kommunikationsteknik), livsvetenskap och konsumentprodukter, tjänster och detaljhandel stod för 91 % av de totala VC-investeringarna under 2018. Investeringarna i IKT minskade jämfört med föregående år medan livsvetenskap (Life Science) och konsumentprodukter, tjänster och detaljhandel ökade markant.

I huvuddrag är investeringsviljan fortsatt svag inom miljöteknik (Cleantech). Miljöteknikinvesteringarna har minskat avsevärt sedan toppåret 2008 med en investeringsvolym om 700 miljoner kronor. Under åren 2007–2011 uppgav många svenska privata fonder att de investerade i miljöteknik. Sedan 2013 är det främst statliga fonder som uppger att de har investerat i miljöteknikbolag. År 2018 investerades 51 miljoner kronor i miljöteknik och då enbart av statliga och utländska aktörer. Det är en minskning med 22 miljoner kronor jämfört med föregående år och de utgjorde en försumbar del (2%) av de samlade investeringarna i VC-kapital i Sverige.

Företagen svarar också för lokala investeringar med bäring på länets framtida konkurrenskraft och innovationsförmåga. En typ av investering som är av särskilt intresse för länets roll som kunskapsnav är investeringar i forskning och utveckling, FoU. En övervägande majoritet av den FoU som sker i Stockholmsregionen görs av privata företag.

FoU och kunskapsuppbyggnad

Tillgång till högkvalitativ forskning och utbildning (FoU) är en viktig delmängd av en regions innovativa kapacitet. Begreppet smart specialisering introducerades i samband med genomförandet av strategin Europa 2020 för att utnyttja investeringar i forskning och innovation på ett effektivare sätt. Det resulterade bland annat i ett krav på så kallade Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS3) för finansiering inom strukturfondsprogrammen under innevarande period.

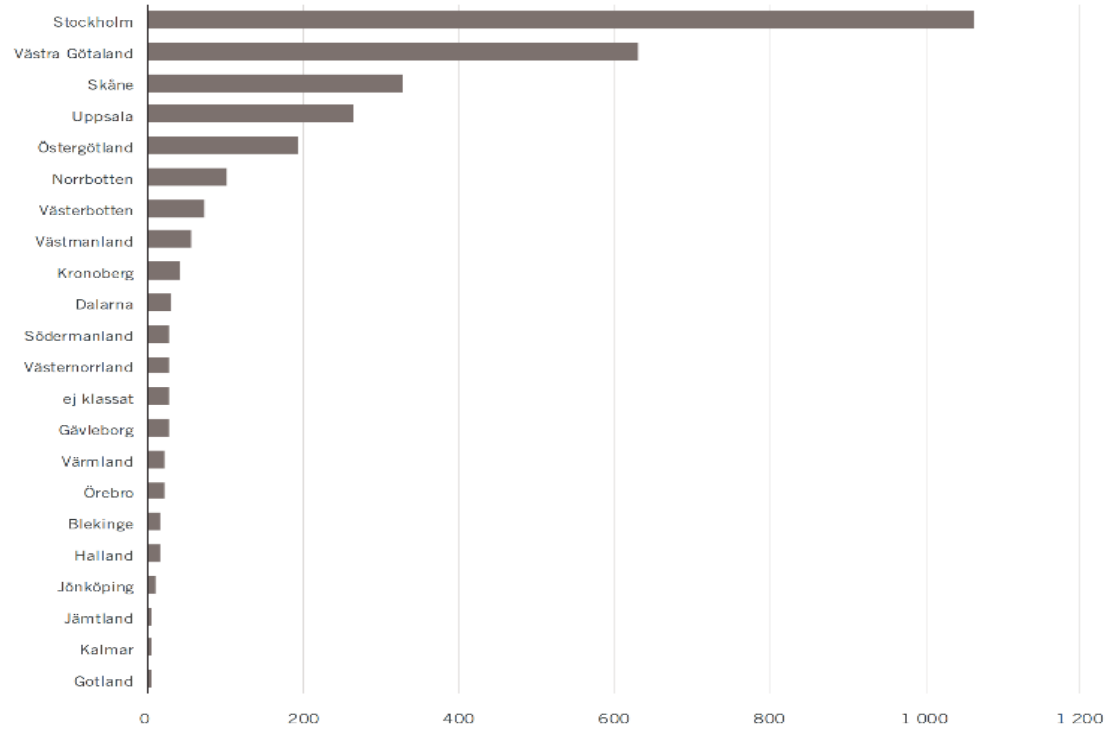
En inventering av Stockholmregionens styrkeområden inom FoU har visat att länet bedöms ha 97 styrkeområden inom 334 olika forskningsområden.[31] Av länets 97 styrkeområden anses 77 finnas inom hälso- och naturvetenskap. Andra starka områden för Stockholm är enligt rapporten:

- Knowledge Intensive Business Services (KIBS)
- Finans
- Information och Kommunikationsteknik (IKT),
- Kreativa och Kulturella Näringar (KKN)
- CleanTech
- Livsvetenskap/Life Science
- Professionella tjänster och forskningskompetens

[30] *Tillväxtanalys, Rapport 2020:01, Riskkapitalstatistik 2018 – venture capital (2020)*
[31] *Länsstyrelsen i Stockholm, Kartläggning av styrkeområden i Stockholmsregionen (2015)*

- Handel
- Transport
- Tillverkning
- Utbildning

Figur 2: Antal deltagare i Horisont 2020 under denna programperiod i svenska län. Källa: Vinnova

En anledning till att dessa områden anses som starka är den täta kopplingen mellan näringslivet och forskningen.[32]

Det europeiska ramprogrammet för forskning och innovation, Horisont 2020 finansierar svenska forsknings- och innovationsaktörer och ger möjligheter att delta i europeiska samverkansprojekt för teknikutveckling och lösningar på olika samhällsutmaningar. Sverige återfinns bland de tio mest framgångsrika länderna i ramprogrammet. Svenska organisationer har under programperioden beviljats cirka 1,3 miljarder euro. I programmet för Industriellt ledarskap utmärker sig Sverige med ett högt deltagande inom Innovation i små och medelstora företag. De tre storstadsregionerna har störst deltagande med Stockholms län som dominerande aktör. Nära 1 100 organisationer i Stockholms län hade år 2018 deltagit i Horisont 2020. Universitet och högskolor tar del av mer än hälften av de tilldelade medlen. Lunds universitet är Sveriges främsta deltagare utifrån beviljade medel (på 32:a plats bland Horisont 2020:s främsta) deltagare. Det svenska akademiska deltagandet följs sedan av Karolinska institutet, Kungliga Tekniska Högskolan, Chalmers Tekniska högskola och Uppsala universitet. Karolinska institutet, Sveriges

[32] *Region Stockholm, En regional life science-strategi - möjligheter till kraftsamling för utveckling av näringsliv, vård och forskning i Stockholms län, PowerPointpresentation (2019)*

främsta deltagare vid förra rapporteringstillfället,[33] även har hamnat längre ner på listan över totala Horisont 2020:s främsta deltagare.[34]

Regionens styrkor inom forskning återspeglas hos de styrkor som kartlagts inom Stockholmsregionens näringsliv och kompetenser. Det finns till exempel en tydlig koppling till IKT och Teknik där både forskning och näringsliv har styrkepositioner. Sådan spets skapas genom att länet kan erbjuda framstående forskningsmiljöer som attraherar forskare, både från Sverige men även ifrån utlandet. Den typ av kompetens som denna typ av forskningsmiljöer ”producerar” efterfrågas av näringslivet i Stockholmsregionen. Av de forskningsområden som år 2015 inte bedömdes som styrkor ansågs dock 108 områden ha potential att bli ett styrkeområde i framtiden, vilket är högre än snittet i övriga Norden.

Ett av länets styrkeområden är utbildning. Av de högre lärosäten som är lokaliserade i Stockholmsregionen är det Karolinska Institutet som framförallt sticker ut i globala mätningar. Enligt ARWU rankas Karolinska institutet på plats 38 bland de bästa universitet i världen. Uppsala Universitet återfinns på plats 62 och Stockholms universitet ligger på plats 73. KTH ligger inom spannet 201-300:e plats medan handelshögskolan i Stockholm ligger någonstans mellan 401-500:e plats. Bäst i världen är enligt denna ranking Harvard University i USA. Det högst rankade nordiska universitetet är Köpenhamns universitet, som ligger på 26:e plats.[35]

Det regionala innovationssystemet

Stockholms län anses ha ett av världens bästa ekosystem för start-ups, med utmärkt tillgång till start-nav, finansieringsalternativ, mötesplatser och evenemang. Dessutom finns det gott om första generationens entreprenörer som är angelägna om att investera i och dela med sig av sina erfarenheter och kontakter med nästa generations startande företagare. Stockholm tar nu, tillsammans med Impact Hub, nästa steg i sitt stöd till en större och mer diversifierad start-up-arena. Impact Hub är ett av världens största nätverk med inriktning på att bygga entreprenörsgemenskaper för stor skala - hem för

[33] *Vinnova, Årsbok 2017: Svenskt deltagande i europeiska program för forskning och innovation (2018)*
[34] *Vinnova m fl, Horisont 2020 - Årsbok 2018 (2019)*
[35] *Shanghai Ranking Consultancy, Academic Ranking of World Universities 2019 (2019)*

innovatörer, drömmare och entreprenörer som skapar konkreta lösningar på världens mest pressande frågor.[36]

Bild 1: Stockholm co-working spaces. Källa: Invest Stockholm

Stockholmsregionens styrkepositioner, som beskrivits ovan, befinner sig inom näringsnischer som ställer höga krav på välutbildade kompetenser, vilket skapar goda förutsättningar för Stockholmsregionen att specialisera sig inom områden där framtidens utmaningar kräver höga kunskaps- och kompetensnivåer.

Men, det ställer också krav på länets förmåga att förvalta och bibehålla dessa styrkeområden. Det ställer i sin tur krav på en dialog mellan de parter som påverkar komplexa frågor som konkurrenskraft och FoU.

Ett väl fungerande innovationssystem bestående av aktörer inom företag, kunskapsförsörjning och akademi är avgörande för den regionala innovationsförmågan. De forskningsbaserade innovationsprocesserna, FOI-miljöerna och det kunskapsintensiva näringslivet är mycket viktiga för Stockholmsregionen konkurrens- och attraktionskraft.[37]

Kartläggningar av det innovations- och företagsfrämjande systemet i Stockholm visar att det finns ett stort utbud av aktörer med olika roller i olika faser i innovationsprocessen.[38] Ett antal aktörer i länet är särskilt viktiga för innovation och företagsfrämjande. De vanligaste tjänsterna som ingår i dessa aktörers insatser är rådgivningsverksamhet, utbildning och skapande av mötesplatser för idébärare. Många av de aktörer som specialiserar sig på en viss bransch är inriktade på livsvetenskap medan det främst är breddaktörerna som exempelvis har ett av sina målgruppsfokus på att särskilt stödja kvinnor, unga eller

[36] *Invest Stockholm, ImpactHub, 2020 Impact Report – Networks as drivers for positive change (2020)*
[37] *Länsstyrelsen i Stockholms län, Rapport 2012:24, En GPS för Stockholmsregionens innovationssystem (2012)*
[38] *Länsstyrelsen i Stockholms län, Rapport 2012:9, Innovationsstödjande aktörer i Stockholmsregionen (2012)*

utrikes födda. Vidare förefaller Stockholmsregionens aktörsystem främst vara inriktat på tidiga skeden i innovationsprocessen, där det finns ett stort stöd i idé och bolagiseringsprocessen men färre aktörer som arbetar med att stödja små och medelstora företag i tillväxtfasen. Det tycks också finnas en potential för att utveckla stödsystemet mot exempelvis tjänsteutveckling och kulturella och kreativa näringar där aktörer är mindre integrerade i befintliga samverkansstrukturer i Stockholmsregionen.[39] Det finns ett starkt utbyte av kunskap och erfarenhet mellan Stockholm- och Uppsalaregionen och under de senaste åren har insatser gjorts för att koppla samman Uppsala- och Stockholmsregionen.

Det svenska entreprenörskapet föll tillbaka mellan åren 2017 och 2018, vilket innebär att den nedåtriktade trend som påbörjades 2013 ser ut att förstärkas. Sett över hela gruppen höginkomstländer ligger Sverige markant under genomsnittet (10,1 procent jämfört med Sveriges 6,8 procent). Fördelat på män och kvinnor är den negativa utvecklingen i Sverige uteslutande kopplad till en markant nedgång i kvinnors entreprenörskap. Studier pekar på att såväl 2014 som 2018 är den politiska osäkerheten rörande förutsättningarna för entreprenörskap i branscher som är kvinnodominerande (de s.k. välfärds- och RUT-branscherna) sannolikt förklaringen till den dramatiskt negativa utvecklingen.[40]

Det finns god kunskap om hur nyckelaktörerna i det regionala innovations-systemet arbetar och samverkar. I Stockholm-Uppsalaregionen utgörs dessa av bland annat KTH Innovation, UU Innovation, Almi Företagspartner, Drivhuset samt Nyföretagarcentrum. Analysen visar emellertid på en svagare koppling gällande samarbeten med statliga finansiärer så som VINNOVA och Tillväxtverket.[41]

Länets innovationssystem har flera noder med branschfokus t.ex. Flemingsbergs Science och Stiftelsen Stockholm science inom life science, Kista Science city inom ICT/digitalisering/AI, OpenLab och Urban ICT Arena (inom KSC) inom smart stad och Södertälje Science city inom hållbar produktion (inklusive mat) – samverkar bland annat i regionalfondsprojektet Frontrunners.[42] Flera rapporter som studerat graden av samverkan inom FoU mellan företag och akademi i jämförelse med andra OECD-länder visar att det finns en potential att ytterligare stärka samverkan i Stockholmsregionen. Länkarnas styrka skiljer sig mellan kluster och forskningsmiljöer, men generellts så ses detta som ett potentiellt hinder för regionens tillväxt.[43]

Sammanfattning

- Stockholmsregionens roll som viktig motor i Sveriges ekonomi innebär att utvecklingen av länets näringsliv och dess innovationskraft är avgörande för Sveriges förmåga att hävda sig i den globala konkurrensen och att bygga upp livskraftiga företag. Stockholmsregionen svarar för vart fjärde jobb i landet, vilket innebär att regionen också spelar en central roll för sysselsättningen.

[39] *Länsstyrelsen i Stockholms län, Rapport 2012:24, En GPS för Stockholmsregionens innovationssystem (2012)*
[40] *Entreprenörskapsforum, Entreprenörskap i Sverige – nationell GEM-rapport 2019 (2019)*
[41] *Länsstyrelsen i Stockholms län, Rapport 2011:35, Stockholmsregionens innovationskraft – en översiktlig funktionsanalys (2011)*
[42] *Källa: Maria Lindqvist, Region Stockholm*
[43] *Ibid*

- Tillväxten av jobb i länet har under de senaste 20 åren varit starkt koncentrerad till regionens kärna. Förutsättningarna för att skapa nya jobb även i övriga delar av länet är viktiga om en hållbar tillväxt ska komma till stånd på längre sikt och för att avlasta de centrala delarna från resande och transporter. Ett allt mer kunskapsintensivt och specialiserat näringsliv innebär högre förädlingsvärden och produktivitet, vilket i sin tur gör centrala lägen attraktiva och ekonomiskt åtkomliga för denna typ av företag. Byggt på samma logik tvingas företag med lägre förädlingsvärden (och löner) ut i Stockholmsregionens ”ytterkanter” och på sikt ut ur länet.
- Stockholmsregionen är ett av landets mest företagstäta områden och har i hög grad en internationell prägel. De flesta branscherna domineras dock av företag med färre än 50 anställda. Länet har också traditionellt landets högsta frekvens av nyföretagande. Det är därför oroande att nyföretagandet i länet tenderar att minska, inte minst bland kvinnor, vilket ökar på utmaningen att nå målet om nyföretagande i RUFS 2050.
- Även om det är svårt att exakt fånga omfattning och flöden av utländska direktinvesteringar och statistik då den regionala fördelningen av utländska direktinvesteringar saknas så pekar tillgänglig nationell statistik på att flera branscher med betydelse för Stockholmsregionen haft ett negativt investeringsnetto under den innevarande strukturfondsperioden. Bland dessa finns branscher som information och kommunikation samt kreditinstitut och försäkringsbolag.
- Investeringsviljan och företagandet inom miljöteknik uppvisar, trots att frågorna ligger i samhällsdebattens fokus, på en svag utveckling.
- Stockholmsregionen har en stor mängd styrkeområden inom forskning och utveckling. Länet är också en stor aktör inom Horisont 2020. Med detta i beaktande och ett minskat nyföretagande så tycks det som att övergången från idé till företag har potential att förbättras i regionen. Här kan kommunerna i länet, som traditionellt och med något undantag inte sett det som sin uppgift att arbeta med näringslivsutveckling, behöva ta en mer aktiv roll än tidigare.
- Stockholmsregionen har en stark och växande arena för start-ups. Många av dessa nya företag är inte bara i behov av finansiering utan också av specialiserad och högkvalificerad arbetskraft. Höga trösklar till länets bostadsmarknad kan vara ett hinder för att många av dessa företag ska kunna utvecklas positivt.

Arbetsmarknad och kompetensförsörjning

Stockholmsregionen har den högsta sysselsättningsgraden i Europa

År 2018 var 85,7 procent av alla stockholmare mellan 20 och 64 år sysselsatta, vilket är den högsta regionala sysselsättningsgraden i Europa där genomsnittet är 73,1 procent. Det senaste decenniet har antalet sysselsatta i länet ökat stadigt, både i absoluta och relativa tal. Även antalet arbetade timmar har ökat. Mellan åren 2018 och 2019 var ökningen större än tidigare år, och motsvarade omkring hälften av hela rikets totala sysselsättningsökning. Kvinnor är den grupp som bidrar mest till att sysselsättningen ökar. Trots detta kvarstår fortfarande en viss skillnad mellan kvinnors och mäns sysselsättningsgrader, där andelen sysselsatta kvinnor i Stockholmsregionen är 71 procent och andelen för män är 74,6 procent.[44]

Arbetsförmedlingen gör bedömningen att sysselsättningstillväxten kommer att vara fortsatt god under de närmaste åren, men att en avmattning är att vänta till följd av en långsammare tillväxttakt i konjunkturen. Denna nedgång ska därmed förstås i ljuset av att ekonomin nu återgår till ett mer normalt läge efter flera års kraftig uppgång.[45] I ett större perspektiv beräknas sysselsättningen öka med omkring 350 000 personer från 2013 fram till 2030 och ytterligare nästan 250 000 personer fram till 2050.[46]

En övergripande utveckling är att de grupper som är inskrivna som arbetssökande hos Arbetsförmedlingen i större utsträckning har en utsatt ställning på arbetsmarknaden. Det innebär att målgruppen för Arbetsförmedlingens arbete har förändrats. De fyra karaktäristika som Arbetsförmedlingen har identifierat för dessa grupper är:

- Personer med högst förgymnasial utbildning
- Personer med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga
- Personer födda utanför Europa
- Personer mellan 55 - 64 år

De som tillhör någon av dessa grupper står längre från arbetsmarknaden än andra som är inskrivna hos Arbetsförmedlingen, och kan behöva mer stöd på vägen till arbete eller studier. I takt med att färre skrivs in i etableringsprogrammet och fler avslutar detsamma minskar gruppen som är födda utanför Europa. Samtidigt har många av de som är inskrivna hos Arbetsförmedlingen kortare än gymnasial utbildning, vilket innebär att de har mycket svårt att ta sig in på Stockholmsregionens arbetsmarknad.[47]

Efterfrågan på kvalificerad arbetskraft växer

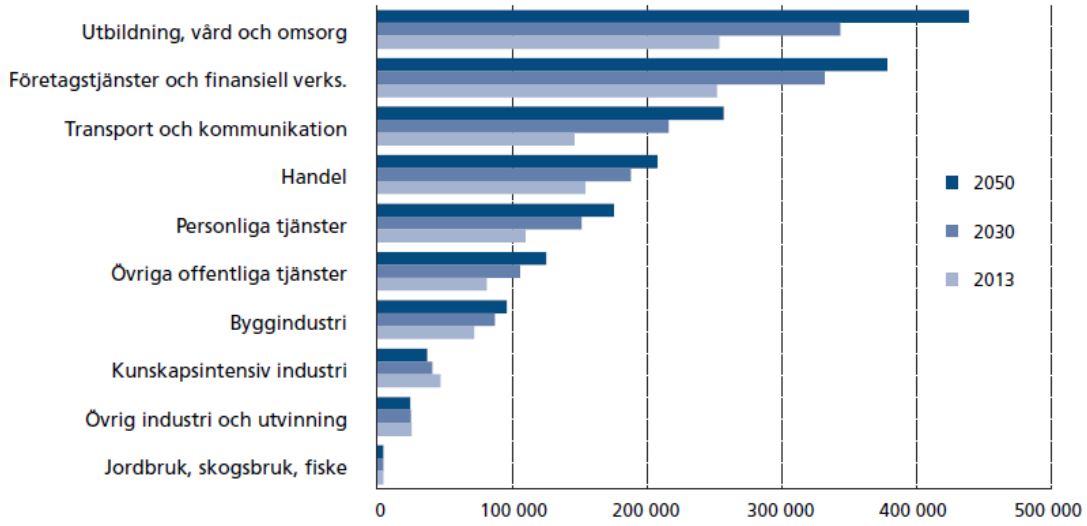
Utvecklingen mot en alltmer tjänstebaserad ekonomi har varit påtaglig i Stockholm under många decennier. Tio högspecialiserade branscher – däribland finans, konsulttjänster till företag och dataprogrammering – sysselsatte nästan en femtedel av länets invånare år 2017. Mellan åren 2008 och 2017 ökade sysselsättningen i hög- och genomsnittligt specialiserade branscher med 21 procent, medan sysselsättningen i lågspecialiserade branscher minskade med 4 procent under samma period.[48] Även kulturella och kreativa näringar, såsom film- och Tv-produktion och förlagsverksamhet, är på stark frammarsch i regionen. En stor del av näringslivets specialisering kan tillskrivas de

[44] *Eurostat, Regional yearbook 2019 (2019)*
[45] *Länsstyrelsen Stockholm, Läget i Länet – arbetsmarknad och ekonomi (2019)*
[46] *Stockholms Läns Landsting, Kompetensförsörjning i Stockholms län 2050 (2018).*
[47] *Arbetsförmedlingen, Prognos för Stockholms län 2019 (2019)*
[48] *Stockholms Läns Landsting, Näringslivsanalys för Stockholmsregionen (2019)*

möjligheter som erbjuds i och med att Stockholm är landets huvudstad och därmed också politiskt och finansiellt centrum i Sverige. Tillväxt inom branscher som byggverksamhet, utbildning, hälso- och sjukvård samt detaljhandel drivs av demografiska faktorer och har därför utvecklats positivt i takt med länets kraftiga befolkningstillväxt.[49]

År 2050 beräknas 1 740 000 personer vara sysselsatta i Stockholms län. Det innebär att efterfrågan på arbetskraft kommer att öka med omkring 600 000 personer (+50 procent) jämfört med idag. En stor del av den ökande efterfrågan drivs av demografiska faktorer. När fler flyttar till Stockholmsregionen behövs också fler som arbetar, framförallt inom konsumtionstjänster, utbildning och omsorg. Sektorerna utbildning, vård och omsorg beräknas totalt sysselsätta nästan 440 000 personer år 2050, vilket motsvarar nära en fjärdedel av samtliga sysselsatta i Stockholms län. Men efterfrågan växer också i de tillväxtbranscher som nämnts ovan, i synnerhet i de mest specialiserade branscherna som IKT och finans. Företagstjänster och finansiell verksamhet samt transport och kommunikation beräknas växa kraftigt fram till år 2030 respektive år 2050. Den största procentuella tillväxten beräknas dock ske inom transport och kommunikation, där sysselsättningen spås öka med 70 procent jämfört med idag till nästan 260 000 sysselsatta år 2050.[50]

Figur 3 Sysselsatt dagbefolkning i Stockholms län fördelat på bransch. Källa: WSP / SCB

Arbetslösheten ökar men är fortsatt låg i en nationell jämförelse

I ett historiskt perspektiv har Stockholms län kunnat uppvisa lägre nivåer av arbetslöshet än riket i genomsnitt. Positionen som huvudstad och det diversifierade näringslivet har avspeglat sig i ett högre arbetskraftskraftsdeltagande. Sedan en tid tillbaka sjunker

[49] *Ibid.*
[50] *Stockholms Läns Landsting, Kompetensförsörjning i Stockholms län 2050 (2018)*

arbetslösheten snabbare i övriga riket än Stockholms län. Det förklaras dels av att Stockholmsregionen legat nära ett jämviktsläge och därigenom inte kunnat förväntas minska arbetslösheten särskilt mycket mer, och dels av den stora inflyttningen till länet.[51]

Efter att antalet arbetslösa minskat sedan år 2015 vände trenden under 2019. Mellan augusti 2018 och augusti 2019 ökade antalet arbetslösa i länet med 20 600 personer. Totalt beräknas knappt 100 000 personer vara arbetslösa i länet. Av dessa är dock ungefär en sjättedel heltidsstuderande. Fler män än kvinnor är arbetslösa, och utrikes födda män svarar för en stor del av ökningen under det senaste året. [52]

Ser man till andelen arbetslösa av den totala arbetskraften uppgick arbetslösheten till omkring 6 procent under år 2019.[53] Det är något högre än året innan, men lägre än i övriga riket där snittet är 7 procent. Med hänvisning till den något svagare sysselsättningsökningen och en väntat fortsatt god befolkningstillväxt finns det goda skäl att tro att arbetslösheten kommer att öka ytterligare. Detsamma gäller för långtidsarbetslösheten. För första kvartalet 2019 var ungefär 26 500 personer arbetslösa i Stockholms län, vilket motsvarade 38 procent av samtliga inskrivna arbetslösa. Det är en minskning sedan föregående år, men trenden förväntas vända. Detta beror på att en växande andel av dem som är inskrivna hos Arbetsförmedlingen står långt ifrån arbetsmarknaden.[54]

Utrikes föddas arbetsmarknadsetablering

Precis som i övriga riket så är det stora skillnader mellan olika gruppers förutsättningar på arbetsmarknaden. Nyanlända invandrare och utrikes födda har historiskt sett varit en grupp som har svårare än andra grupper att etablera sig på arbetsmarknaden. I Stockholms län är ungefär 13 procent av de utrikes födda invånarna inskrivna som arbetslösa. Det är en lägre andel än för övriga riket där samma siffra är knappt 20 procent.[55] Samtidigt är det också en ökning med 3 procentenheter sedan år 2018. Ökningen är kraftigare för utrikes födda män än för utrikes födda kvinnor, samtidigt som kvinnorna fortsatt har en högre andel arbetslösa än männen (13,5 respektive 12,3 procent).[56]

Som jämförelse kan arbetslöshetsnivåerna bland utrikes födda jämföras med nivåerna för inrikes födda i länet, som var 4,2 procent under hösten 2019. Det är en ökning med 0,7 procentenheter sedan år 2018, men siffran ska emellertid fortfarande tolkas som att potentialen för ökad sysselsättning bland inrikes födda är låg. De resurser som inte nyttjas i arbetskraften idag ligger därmed i huvudsak hos nyanlända och utrikes födda. Denna slutsats stärks bland annat av att en stor del av den ökade sysselsättningen i länet idag består av utrikes födda som kommer in på arbetsmarknaden efter avslutad etablering.[57]

Ofta beskrivs gymnasieutbildning som en tröskel för att komma in på den svenska arbetsmarknaden. Det gäller inte minst i Stockholmsregionen där en stor del av arbetstillfällena kräver högspecialiserad arbetskraft. Många av de som kommit nya till Sverige de senaste åren har kort utbildningsbakgrund. I kombination med andra hinder så som bristande språkkunskaper och nätverk blir trösklarna för att komma in på arbetsmarknaden mycket höga för denna grupp. Detta kan exemplifieras med statistik från Stockholms stad, där arbetslösheten bland de med enbart förgymnasial utbildning var 10 pro-

[51] *Arbetsförmedlingen, Arbetsmarknadsprognos Stockholm 2019 – 2020 (2019)*
[52] *Ibid.*
[53] *Ekonomifakta, SCB. Andelen gäller personer mellan 15 – 74 år i arbetskraften.*
[54] *Arbetsförmedlingen 2019: Arbetsmarknadsprognos Stockholm 2019 - 2020*
[55] *Ibid.*
[56] *Länsstyrelsen i Stockholm, Läget i länet – arbetsmarknad och ekonomi (2019)*
[57] *Ibid.*

cent 2018, medan motsvarande andel bland de med gymnasial eller eftergymnasial utbildning var 5 respektive 3 procent. Vägen till en gymnasieutbildning kan vara mycket lång – det är inte alla med kort eller ingen utbildning som har förutsättningar att börja studera.[58]

Bland de utrikes födda som har en utbildning är det svårt att hitta ett arbete som motsvarar kompetenser och erfarenheter från hemlandet. Matchningsgraden, det vill säga hur stor andel som arbetar inom ett yrke som deras utbildning matchar, varierar beroende på födelseland. Högst matchningsgrad finns bland de som är födda i Sverige och Norden. Bland dem som är födda i Sverige har 72 procent ett yrke som matchar deras utbildningsbakgrund, medan motsvarande andel bland personer födda utanför Norden är betydligt lägre.[59]

Trendbrott: ungdomsarbetslösheten ökar

Stockholms län har den lägsta ungdomsarbetslösheten i landet. I oktober 2019 var 6,7 procent av 18 - 24-åringarna i länet inskrivna som arbetssökande, vilket är 2,5 procentenheter lägre än i riket. Länet ligger även under rikssnittet när det gäller unga (16 – 24 år) som varit utan arbete i mer än 90 dagar. Historiskt har de unga kvinnorna haft en klart lägre arbetslöshetsnivå än de unga männen. Det glappet börjar minska men det finns fortfarande en viss skillnad mellan könen. En bidragande orsak är att unga kvinnor i högre utsträckning än unga män väljer att vidareutbilda sig efter gymnasiet. 2 procent av unga kvinnor och 3,2 procent av unga män hade varit arbetslösa mer än 90 dagar år 2018, jämfört med 2,6 procent av unga kvinnor och 4,4 procent av unga män i riket.[60] Efter en stadig nedgång sedan år 2014 har ungdomsarbetslösheten i länet börjat öka något. Samma trend återfinns i hela riket och beror bland annat på ett tillskott av unga nyanlända som av olika skäl har en mer utsatt position på arbetsmarknaden än unga som är födda i Sverige.

Andelen som varken arbetar eller studerar är betydligt högre bland unga utrikes födda än bland inrikes födda unga. År 2017 varken arbetade eller studerade (UVAS) 5,1 procent av samtliga unga i Stockholms län. Inom gruppen utrikes födda unga var motsvarande siffra 13,2 procent. Inom gruppen utrikes födda unga låg siffran för männen ungefär en procent lägre än kvinnornas.[61]

Personer med funktionsnedsättning fortsatt utsatta på arbetsmarknaden

Var tionde invånare i Stockholms län uppger att de har en funktionsnedsättning och omkring 6 procent av befolkningen i åldrarna 16 – 64 år har en funktionsnedsättning som innebär nedsatt arbetsförmåga. Båda andelarna är lägre än för övriga riket.[62] Antalet inskrivna med funktionsnedsättning på Arbetsförmedlingen i Stockholms län har minskat något under de senaste åren. Samtidigt visar aktuella studier att det kan finnas ett stort mörkertal, särskilt bland nyanlända som ännu inte fått en diagnos. En studie i Värmland visade bland annat att fyra av tio nyanlända hade en hörselskada som påverkar deras förutsättningar att studera och arbeta.[63]

---

[58] *Stockholms stad, Statistik om Stockholm – Arbetssökande i stadsdelsområden 2018 (2019)*
[59] *Stockholms Läns Landsting, Näringslivsanalys för Stockholmsregionen (2019)*
[60] *Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF), SCB*
[61] *Ibid.*
[62] *SCB – Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning 2018 (2019)*
[63] *Hörselskadades riksförbund, ”Fyra av tio nyanlända är hörselskadade – nu kräver HRF hörselscreening” (2016)*

En studie som följde en generations etablering på Stockholms arbetsmarknad fann att personer med sjuk- eller handikappersättning stod mycket långt från arbetsmarknaden. Under hela tidsperioden 2000–2016 mottog 271 personer i den studerade gruppen vid något tillfälle handikappersättning. Vid 31 års ålder var medianinkomsten noll i båda dessa grupper, vilket innebär att fler än hälften av personerna i gruppen med handikapp-, samt sjuk- eller aktivitets-ersättning saknade en inkomst från arbete vid 31 års ålder. I någon utsträckning kan det ses som ett förväntat resultat att höga andelar av grupperna endast förvärvsarbetar i begränsad utsträckning eftersom personer med sjuk- eller aktivitetsersättningar har bedömts ha en nedsatt arbetsförmåga. Samtidigt visar det tydligt på grupper som i hög utsträckning står helt utanför arbetsmarknaden i Stockholm.[64]

Stor variation mellan kommuner och stadsdelar

I september 2019 ökade arbetslösheten i 16 av länets kommuner men som tidigare nämnts så har Stockholms län som helhet en lägre arbetslöshet än riket i stort. Inom länet är dock skillnaderna stora. Lägst är arbetslösheten i Ekerö, Vallentuna, Täby och Värmdö, där arbetslösheten ligger relativt stabilt på drygt tre procent. Högst är arbetslösheten i Södertälje och Botkyrka, där drygt 10 procent av invånarna är arbetslösa. Att arbetslösheten generellt är högre i de sydliga kommunerna i länet har varit en bestående trend under de senaste åren.[65] Det finns även stor variation mellan Stockholms stads olika stadsdelsområden. År 2018 var arbetslösheten störst i Rinkeby-Kista och Spånga-Tensta, där 10,9 respektive 9 procent av befolkningen mellan 18 – 64 år var inskrivna arbetslösa. Lägst var arbetslösheten under samma period på Östermalm och Kungsholmen, där bara 2,2 respektive 2,4 procent var inskrivna.[66]

Utbildad arbetskraft är en förutsättning för tillväxt

Stockholmsregionens invånare har en mycket hög utbildningsnivå, både jämfört med andra regioner i Sverige och med andra huvudstadsregioner i Europa. Samtidigt fördelar sig den utbildade arbetskraften ojämnt mellan kommuner och branscher. Högst utbildningsnivå har arbetskraften inom kontorstjänster såsom dataprogrammering och finansiella tjänster, där 58 procent av de sysselsatta hade någon form av högskoleutbildning. Inom producerande verksamheter och förmedlingstjänster hade bara 24 respektive 29 procent högskoleutbildning.

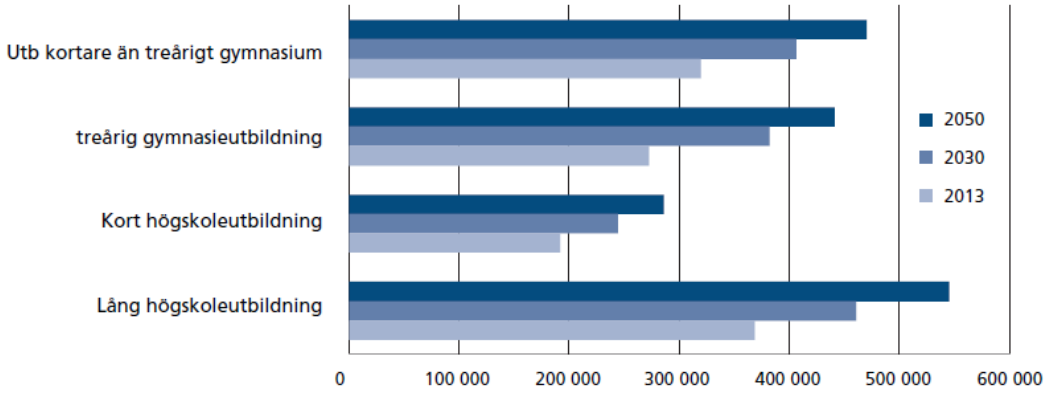
Fördelningen av arbetskraft med avseende på utbildningsnivå påverkas också av delregionala specialiseringar. Flera kunskapsintensiva branscher är koncentrerade till regionkärnan, varför utbildningsnivån också är högst bland de invånare som arbetar i mittkommunerna i länet. I de kommuner som ligger norr och syd om regionkärnan finns det istället en högre koncentration av de branscher som drivs av demografiska utvecklingen – exempelvis omsorg, utbildning och konsumtionstjänster. I dessa kommuner finns därför en övervikt av arbetskraft med utbildning kortare än 3-årigt gymnasium.[67]

Arbetskraftens utbildning spelar en nyckelroll för att matcha arbetsmarknadens behov och för att skapa förutsättningar för innovation och regional tillväxt. Utbildning är också en grundförutsättning för att kunna möta de utmaningar som välfärdssystemet ställs inför på grund av den demografiska utvecklingen. Samtidigt som fler lever längre

[64] *Länsstyrelsen Stockholm, Född 1985 – en generations inträde på arbetsmarknaden. Rapport 2019:5. (2019)*
[65] *Länsstyrelsen i Stockholm, Läget i länet – arbetsmarknad och ekonomi (2019)*
[66] *Källa: SCB (2020)*
[67] *Stockholms Läns Landsting, Näringslivsanalys för Stockholmsregionen (2019)*

och förväntas behöva mer sammanhållen vård under längre tid så ställer också invånarna allt högre och specifika krav på vården och omsorgen. En ökad mångfald i befolkningen bidrar också till nya krav. Redan idag finns ett stort underskott av arbetskraft i Stockholmsregionens vård- och omsorgsverksamheter samt i skola och förskola. För att bibehålla en fortsatt hög kvalitet i dessa verksamheter behövs både kvalificerad och ”rätt” utbildad arbetskraft som båda kan möta invånarnas behov och bidra till innovation, förnyelse och ett effektivt nyttjande av de möjligheter som tekniska och digitala lösningar erbjuder.

Figur 4: Efterfrågan på sysselsatt dagbefolkning i Stockholms län, fördelat på utbildningsgrupp. Källa: WSP / SCB

Välutbildad arbetskraft är en viktig faktor för att Stockholmsregionens näringsliv ska utvecklas och vara fortsatt konkurrenskraftigt i en alltmer globaliserad värld. Den internationella konkurrensen och den tekniska utvecklingen innebär att kompetenser och kunskaper snabbare kontinuerligt behöver uppdateras. För att det samlade humankapitalet ska matcha arbetsgivares behov krävs med andra ord inte bara att många utbildar sig på gymnasial nivå eller vid universitet och högskolor, utan också att det finns goda möjligheter till kompetensutveckling, fortbildning och omskolning – ett livslångt lärande.

Fram till år 2050 [68] beräknas efterfrågan på arbetskraft öka inom samtliga utbildningsgrupper. Mest ökar efterfrågan på personer med minst treårig eftergymnasial utbildning, men det kommer också att vara en stor efterfrågan på arbetskraft med gymnasieutbildning som högsta utbildningsnivå.

Stockholmarna är välutbildade

Av länets invånare i åldern 25 – 64 år så har fler än hälften (cirka 52 procent) en högskoleutbildning. Det är en betydligt högre andel än snittet i riket (43 procent). Vid en europeisk jämförelse så ligger Stockholmsregionen i topp när det gäller andelen högskoleutbildade. Bara Zürich, London och Oslo kan uppvisa högre andelar bland de europeiska regionerna. Därtill är tillväxten av högskoleutbildade hög. Andelen med eftergymnasial utbildning har vuxit mycket kraftigt under de senaste decennierna. I mitten av 1980-talet hade bara omkring en fjärdedel av Stockholmsregionens invånare en

[68] *Samtliga beräkningar fram till år 2050 baseras på de befolknings- och sysselsättningsframskrivningar som tagits fram inom det så kallade ÖMS-samarbetet. Dessa baseras i sin tur på uppgifter från långtidsutredningen och SCB:s befolkningsprognoser.*

högskoleutbildning. Sedan dess har andelen vuxit, först till 40 procent vid millennieskiftet och till drygt hälften i slutet av 2010-talet. Ökningen av andelen personer med högskoleutbildning går snabbare i Stockholmsregionen än i övriga riket, vilket till stor del beror på att funktionen som huvudstad i kombination med landets största funktionella arbetsmarknadsregion skapar förutsättning för fler högspecialiserade branscher och företag att etablera sig, och dessa lockar i sin tur högspecialiserad arbetskraft från hela landet.

Eftersom tillskottet av nyutexaminerade växer för varje år så bedöms att det år 2030 kommer finnas ett överskott av högutbildade personer i länet. Även om ingen nettoinflyttning av högutbildade personer skulle ske fram till år 2030 så skulle arbetsmarknadens behov av denna grupp kunna tillgodoses av de som redan finns i länet, inklusive de nyutexaminerade.

Sammanlagt beräknas det finnas 126 000 fler högutbildade individer än arbetsmarknadens behov år 2030. Tillgången till högutbildade beräknas fortsätta att öka därefter, men i en takt som bättre motsvarar det förväntade behovet på arbetsmarknaden. År 2015 beräknas tillgången till högskoleutbildade 561 000 personer uppgå till, vilket i stort sett är i paritet med det beräknade behovet (546 000). Till dessa beräkningar bör tilläggas att omkring 10 – 15 procent av den högutbildade befolkningen sannolikt inte kommer att stå till arbetsmarknadens förfogande på grund av sjukskrivningar, föräldraledighet med mera. Om ett sådant antagande om förvärvsgrad inkluderas i kalkylen beräknas överskottet år 2030 istället till ungefär 50 000 högutbildade. Det bör också tilläggas att överskottet inte gäller samtliga branscher – inom sektorer som vård och omsorg kommer det sannolikt råda en brist på högutbildade.[69]

Ett växande tryck på gymnasieskolan

Hösten 2019 antogs 24 935 elever i Stockholmsregionen till gymnasieskolans nationella program, vilket var en ökning med drygt fem procent jämfört med år 2018. Antalet elever förväntas fortsätta att öka. Fram till år 2027 beräknas antalet ungdomar i gymnasieåldern öka med drygt 25%, från 77 000 till 97 100 elever. Sju av tio elever på ett nationellt program i Stockholmsregionen tar examen inom tre år. Det finns dock stora skillnader mellan olika skolors examensresultat. Detsamma gäller för andelen som inte är behöriga till nationellt program efter årskurs 9, där de senaste tio åren andelen obehöriga i länet varierat mellan ungefär 10 och 13 procent. Dessa tal varierar kraftigt mellan länets kommuner i ett intervall mellan 4 till 19 procent.[70]

År 2018 gick 59 procent av eleverna i en kommunal gymnasieskola och 41 procent i en fristående gymnasieskola. Elevernas val av inriktning förklarar en del av fördelningen mellan dessa två driftformer – av de elever som går yrkesprogram på gymnasiet går majoriteten i en fristående gymnasieskola.[71]

Det går också att observera trender i vilka program och inriktningar som eleverna väljer att söka till. Bland de högskoleförberedande programmen är det ekonomiprogrammet som har ökat mest sedan 2011, med nära 50% (1400 fler elever). Teknikprogrammet har ökat med 650 elever, vilket motsvarar 32 procents ökning. Störst minskning återfinns

[69] *Stockholms Läns Landsting, Kompetensförsörjning i Stockholms län 2050 (2018)*
[70] *Storsthlm, Gymnasiebehovet 2018: trender och kunskap om Stockholms läns gymnasieregion (2017)*
[71] *Ibid.*

bland estetiska och humanistiska inriktningar, som har minskat med 16 respektive 44 procent.[72]

Förutsatt att gymnasieskolans kapacitet och dimensionering anpassas efter de växande årskullarna så går det att anta att tillgången till arbetskraft med treårig gymnasieutbildning kommer att växa kraftigt framöver. År 2050 beräknas det finnas 565 000 personer med treårig gymnasieutbildning i länet. Efterfrågan på arbetskraft med högst gymnasial utbildning kommer att vara något högre än utbudet, men successivt kommer efterfrågan och utbud närma sig varandra för att slutligen nå en förväntad balans runt år 2050.[73]

Övergång till högre studier

Det finns stora skillnader mellan länets kommuner när det gäller andelen ungdomar som väljer att studera vidare efter gymnasiet. Som helhet hade 14,4 procent av länets ungdomar påbörjat högskolestudier vid senast 19 års ålder, 38,1 procent senast vid 21 års ålder och 50,7 procent vid senast 24 års ålder 2016. Vid 19 års ålder hade exempelvis hela 22,6 procent av alla ungdomar i Täby påbörjat högskolestudier, och vid 24 års ålder hade hela 81,3 procent av alla ungdomar i Danderyd gjort detsamma. Detta kan jämföras med Haninge kommun, där bara 9 procent av ungdomarna hade övergått till högre studier vid 19 års ålder, respektive 36,8 procent vid 24 års ålder. En möjlig förklaring till varför andelarna varierar så mycket mellan kommunerna är bland annat närheten till lärosäten. I Stockholms län finns god tillgång till högkvalitativ universitetsutbildning – såväl Karolinska institutet, KTH och Stockholms universitet står sig väl i konkurrensen sett till internationella rankningar. Dock förklarar inte förekomsten av dessa lärosäten varför övergången till högre studier är så pass mycket högre i Danderyd och Täby jämfört med andra kommuner i länet. En annan, i detta fall mer sannolik, förklaring till skillnaderna är invånarnas generella utbildningsnivå. Föräldrars utbildningsnivå har stor betydelse för ungdomars benägenhet att själva välja att studera på högskolenivå.[74]

Det finns även stora skillnader mellan könen när det gäller övergång till högre studier. Vid 24 års ålder hade 43,9 procent av länets unga män gått över till högre studier, medan motsvarande andel för kvinnor var 57,9 procent. Störst skillnader återfinns bland annat i Södertälje och Nynäshamn där andelen kvinnor som gått över till högre studier vid 24 års ålder var 52 respektive 47 procent, medan motsvarande siffror för män var 29,4 respektive 29,9 procent.[75]

Färre söker yrkesprogram på gymnasiet…

Andelen elever som i första hand söker yrkesprogram har minskat kraftigt i och med införandet av den nya läroplanen Gy11. Minskningen har dock avtagit under de senaste åren, och sedan 2013 har andelen som söker yrkesprogram legat omkring 22 procent, medan andelen som i första hand söker högskoleförberedande program varit 78 procent. Jämfört med riket är det färre som söker yrkesprogram i Stockholmsregionen. Inom länet finns det dock stora skillnader mellan kommuner.

Mellan 2011 och 2017 har det totala antalet antagna elever minskat med 11 procent, eller 4893 elever. De inriktningar som har minskat mest i antalet antagna under samma period var hotell och turism (- 52 procent), bygg och anläggning (- 46 procent), hantverk (- 33 procent), VVS och fastighet (- 24 procent) samt restaurang och livsmedel (- 24

[72] *Ibid.*
[73] *Stockholms Läns Landsting, Kompetensförsörjning i Stockholms län 2050 (2018)*
[74] *Universitetskanslersämbetet, Stora skillnader mellan kommuner i övergång till högskolestudier (2017)*
[75] *Ibid.*

procent). De största ökningarna sett till antal antagna har skett inom inriktningarna vård och omsorg (+ 20 procent), naturbruk (+ 27 procent) och industriteknik (+ 137 procent).[76]

… men något fler går yrkesutbildningar på högskolenivå

I motsats till den avtagande trenden hos gymnasiets yrkesutbildningar är det fler som går yrkesutbildning på högskolenivå. Under 2018 hade Stockholms län 533 pågående utbildningsomgångar. Omkring var tredje yrkesutbildning på högskolenivå i landet startade i Stockholm. I snitt hade länet 2,2 behöriga sökande per plats. Det är en lägre siffra än för övriga riket, men beror i första hand på det stora utbudet.[77]

Under 2018 påbörjade 6627 personer YH-utbildningar i länet. Det är fler än föregående år. Motsvarande siffra var 5583 för 2016 och 6188 för 2017. 2018 examinerades 3746 personer, vilket också är fler än föregående år.[78]

Initiativ för att omhänderta nyanländas yrkeserfarenheter

Många av dem som kommer som invandrare till Stockholm har yrkeserfarenhet eller utbildning från sitt hemland. För att tillvarata kompetensen i denna grupp har en rad initiativ startats. Ett av dessa är Sfx, som är ett samlingsnamn för yrkesinriktade språkutbildningar inom Sfi eller Svenska som andraspråk. Syftet är dels att de studerande snabbare ska lära sig svenska och dels att de ska få kompletterande och Sverigespecifika kunskaper och facktermer inom sitt yrkesområde. Samtliga 26 kommuner i länet har anslutit sig till en överenskommelse som innebär att länets samtliga invånare har tillgång till Sfx i sin kommun eller i en annan kommun med interkommunal ersättning. Idag finns tio olika yrkesinriktningar i Sfx, däribland bussförare och pedagogik.[79]

Totalt sett väntas brist på yrkesutbildade

Av antalet högskoleutbildade utgör yrkesutbildade i genomsnitt 9 procent, och av antalet med högst gymnasieutbildning utgör yrkesutbildade ungefär 55 procent. Förutsatt att antalet nyutexaminerade från gymnasiets yrkesprogram följer årskullarnas storlek beräknas antalet personer med yrkesutbildning på gymnasial eller högskolenivå i länet vara 348 000 år 2030 och 371 000 år 2050. Efterfrågan på yrkesutbildade beräknas överstiga den totala tillgången med omkring 44 000 personer 2030, och med 90 000 år 2050. Därtill är förvärvsgraden sannolikt inte 100 procent, vilket innebär att det reella utbudet av yrkesutbildade som står till arbetsmarknadens förfogande bara motsvarar omkring 85 procent av den totala tillgången.[80]

Bristen på arbetskraft med yrkesutbildning kommer inte att vara jämnt fördelad över yrken och branscher. I byggbranschen beräknas bristen bli som störst bland VVS-montörer, betongarbetare och träarbetare. Trots en viss dämpning i efterfrågan inom besöksbranschen så kommer det fortsatt vara brist på vissa yrkesgrupper, exempelvis kockar och servitörer. Inom transportbranschen råder brist på buss- och lastbilsförare, i

[76] *Storsthlm, Gymnasiebehovet 2018: trender och kunskap om Stockholms läns gymnasieregion (2017)*
[77] *Myndigheten för yrkeshögskolan, Statistisk årsrapport (2019)*
[78] *Källa: SCB (2020)*
[79] *Länsstyrelsen Stockholm, Sfx – Svenska för yrkesutbildade. En utvärdering av yrkesinriktade språkutbildningar. Rapport 2017:18 (2017)*
[80] *Stockholms läns landsting, Kompetensförsörjning i Stockholms län 2050 (2018)*

synnerhet eftersom branschen beräknas öka med nästan 20 procent på bara några års sikt. Störst är dock rekryteringsbehoven inom vård- och omsorg.[81]

Diskriminering

När det gäller förekomst av diskriminering på arbetsmarknaden går åsikterna isär. Långtidsutredningen år 2015 menade att den svenska arbetsmarknaden inte präglas av etnisk diskriminering utan att personer med samma färdigheter bemöts lika.[82] Afrofobirapporten (2014) visar dock på en utbredd diskriminering mot afrosvenskar på arbetsmarknaden, från rekrytering och anställning till arbetsmiljö inom såväl hög- som lågkvalificerade yrken.[83] En annan studie visar att personer med ett arabiskklingande namn har 50 procents mindre chans att kallas till en arbetsintervju än personer med svenskklingande namn, allt annat lika.[84] Diskriminering mot personer med funktionsvariation beskrivs också som utbredd, studier visar att runt 35 procent av befolkningen med nedsatt arbetsförmåga på grund av funktionsnedsättning har upplevt diskriminering.[85]

Det är fortfarande skillnader mellan män och kvinnor när det gäller möjligheter och villkor på arbetsmarknaden. Män och kvinnor har olika förutsättningar att etablera sig och utvecklas i arbetslivet och som företagare. De har också olika förutsättningar att kombinera arbete med familjeliv och att behålla en god hälsa genom hela arbetslivet.

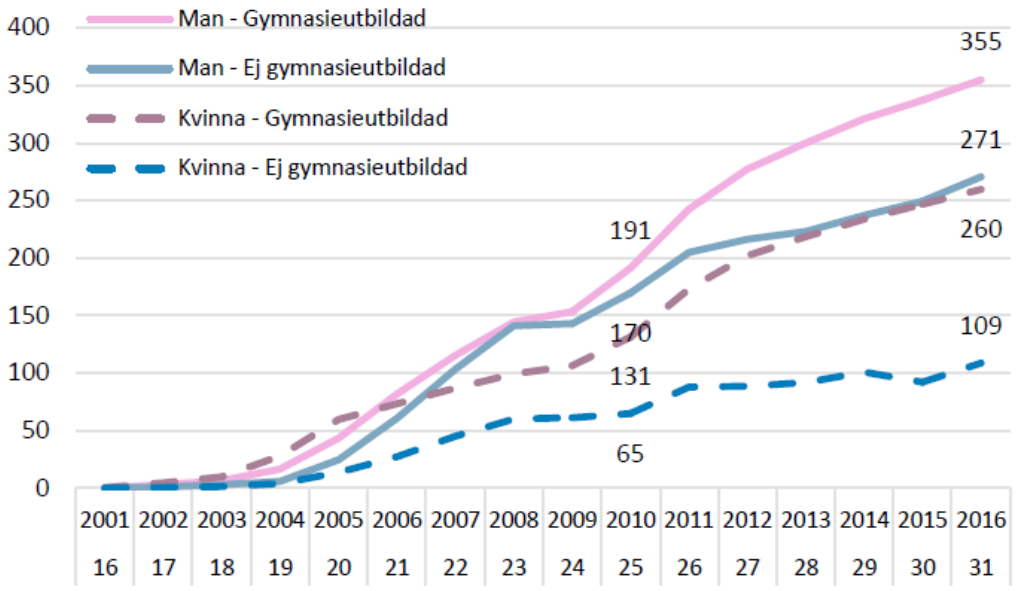
Skillnaderna mellan mäns och kvinnors möjligheter till arbete, karriär och företagande uppstår tidigt i livet. Pojkar och flickor lyckas olika väl i skolan och väljer utbildningar som avspeglar könsegregationen på arbetsmarknaden. Trots att flickor i snitt presterar bättre i skolan och i högre utsträckning än pojkar och unga män går vidare till universitetsstudier är avkastningen av utbildning lägre för kvinnor än för män. En förklaring är att utbildnings- och yrkesval styrs av normer om kön. Traditionellt manliga eller mansdominerade yrken är mer välbetalda än de kvinnliga motsvarigheterna, vilket förstärker de ekonomiska effekterna av den horisontella segregationen på arbetsmarknaden. Därtill finns också en vertikal segregation som innebär att kvinnor har svårare att avancera till chefspositioner, har lägre tillgång till kompetensutveckling och fortbildning.

En viktig anledning till att kvinnor har sämre möjligheter till karriär och löneutveckling är att de tar större ansvar för barn och familj. 2016 tog männen i Stockholms län ut 28 procent av föräldraledigheten och stod för 38 procent av VAB-dagarna.[86] Ett större ansvar för hushåll och familj är också nära sammanlänkat med de stressrelaterade sjukskrivningar som idag hindrar fler kvinnor än män från att arbeta.[87]

[81] *WSP, Analys av arbetsmarknadsprognoser inom fyra branscher i Stockholms län (2019)*
[82] *SOU 2015:104. Långtidsutredningen 2015 – huvudbetänkande (2019)*
[83] *Afrofobi – en kunskapsöversikt över afrosvenskars situation i dagens Sverige, Tumba: Mångkulturellt centrum 2014:1 (2014)*
[84] *Carlsson, M. & Rooth, D-O, Etnisk diskriminering på svensk arbetsmarknad – resultat från ett fältexperiment. Ekonomisk debatt 2007:3, vol. 35, s. 55–68 (2007)*
[85] *SCB (2020)*
[86] *SCB och Länsstyrelsen Stockholm (2016) På tal om kvinnor och män – Stockholms län 2016, s. 27.*
[87] *Länsstyrelsen i Stockholm 2017. Ett jämställt Stockholm – länsstrategi för jämställdhetsintegrering 2018 – 2020. Rapport 2017:24*

Sett till möjligheter på arbetsmarknaden finns det därtill skillnader mellan könen som inte förklaras av föräldraledighet eller arbetstider. En studie som följde en generations arbetsmarknadsetablering visade att konsekvenserna av att inte ha en gymnasieutbildning är större för kvinnor än för män i länet. Män hade, oavsett om de hade en gymnasieutbildning eller inte, högre inkomster än kvinnor vid 31 års ålder. [88]

Figur 5: Medianinkomst (tkr) över tid per gymnasieutbildning och kön. Länsstyrelsen i Stockholm / Sweco

Sammanfattning

En långsiktigt hållbar kompetensförsörjning är en förutsättning för att arbetsmarknaden ska kunna fungera och för att Stockholmsregionens företag ska kunna växa. De senaste åren har frågan om kompetensförsörjning blivit alltmer akut. Samtidigt som många, särskilt nyanlända och utrikes födda, står utan arbete upplever länets arbetsgivare att det är svårt att rekrytera rätt kompetens. Enligt Tillväxtverket upplever drygt vart femte småföretag en bristande tillgång på lämplig arbetskraft. Detta ses som det största tillväxthindret för både små och medelstora företag i Sverige.[89]

Kompetensförsörjning är också en av de största utmaningarna för att offentlig sektor ska klara sitt uppdrag. I dagsläget finns ett stort behov av både grundutbildade och specialistutbildade sjuksköterskor, undersköterskor, tandhygienister och vårdare, för att bara nämna några yrkeskategorier. Kommunerna i länet vittnar om att det kommer behövas lärare, socialsekreterare, personliga assistenter och personal inom hemtjänst, äldreboende och funktionshindersverksamheter.[90] De stora rekryteringsbehoven beror främst på att målgruppen för det offentligas tjänster, däribland äldre och ungdomar i skolåldern, växer. Samtidigt som fler blir äldre ställer också invånarna högre krav på

[88] *Länsstyrelsen Stockholm, Född 1985 – en generations inträde på arbetsmarknaden. Rapport 2019:5 (2019)*
[89] *Stockholms läns landsting, Näringslivsanalys för Stockholmsregionen (2019)*
[90] *Arbetsförmedlingen, Jobbmöjligheter i Stockholms län 2019 (2019)*

det offentliga. Ytterligare en anledning är att det sker stora generationsskiften inom en rad yrkesgrupper, där en stor del av personalstyrkan går i pension. Andelen av befolkningen i arbetsför ålder krymper därmed i förhållande till den del av befolkningen som antingen är i skolåldern eller pensionerad. I en europeisk jämförelse krymper dock denna andel inte lika snabbt i Stockholmsregionen som i andra jämförbara europeiska regioner. År 2050 beräknas Stockholmsregionen ha en relativt gynnsam åldersfördelning.[91] Fram till dess finns det dock goda skäl förbereda sig på ett nettounderskott på arbetskraft.

Under 2018 och 2019 har stora förändringar skett i den nationella arbetsmarknadspolitiken. Samtidigt har frågor om kompetensförsörjning och arbetsmarknad blivit allt mer aktuella, inte minst för att den framtida ansvarsfördelningen mellan Arbetsförmedlingen och kommunerna ännu är otydlig. Det finns en stor oro bland kommuner i hela landet för vad pågående och kommande förändringar ska innebära.

För att hantera de framtida kompetensförsörjningsutmaningarna har en rad insatser initierats på både nationell, regional och kommunal nivå. Samtliga dessa insatsområden har relevans för Stockholms län. De kan vanligtvis kategoriseras enligt följande:

- Matchning av nyanlända mot arbetsmarknaden. Detta innebär att nyanländas kompetenser valideras eller kompletteras för att motsvara kraven hos svenska arbetsgivare. Sådana insatser kan både omfatta språk, yrkeskunskaper och samhällsorientering.

- Kompetensutveckling för yrkesverksamma. Denna typ av insatser syftar till att stärka ställningen på arbetsmarknaden för dem som redan har ett arbete. De syftar också till att säkerställa arbetsgivares tillgång till relevant kompetens och möjliggöra effektiviseringar av arbetet. Sådana insatser kan omfatta yrkeskunskaper, språk eller ske tematiskt inom exempelvis digitalisering eller bemötande. Inom denna kategori genomförs också insatser för att stärka företags och offentliga arbetsgivares förmåga till strategisk kompetensförsörjning.

- Insatser för att locka fler till bristyrken. Denna typ av insatser syftar till att få fler att välja en karriär inom ett bristyrke. Det kan både röra sig om rena marknadsföringsinsatser och om insatser som syftar till att förändra attityder och könsstereotypa normer i relation till ett yrke eller en yrkesgrupp.

- Insatser för att skapa nya tjänster och möjliggöra yrkesväxling. Den kunskapsintensiva ekonomin ställer tillsammans med den tekniska och digitala utvecklingen höga krav på förnyelse. Det skapar av naturliga skäl många nya slags tjänster, samtidigt som gamla yrken försvinner. Därför genomförs insatser som syftar till att möjliggöra yrkesväxling och omställning. Det finns också en rad insatser som syftar till att skapa nya sorters tjänster, främst inom offentlig sektor, för personer som står långt ifrån arbetsmarknaden.

[91] *Stockholms läns landsting, Näringslivsanalys för Stockholmsregionen (2019)*

- Det förekommer en omfattande diskriminering på arbetsmarknaden. Sett till möjligheter på arbetsmarknaden finns det därtill skillnader mellan könen som inte förklaras av föräldraledighet eller arbetstider. Konsekvenserna av att inte ha en gymnasieutbildning är större för kvinnor än för män i länet. Män hade, oavsett om de hade en gymnasieutbildning eller inte, högre inkomster än kvinnor vid 31 års ålder.

Infrastruktur

Internationell tillgänglighet

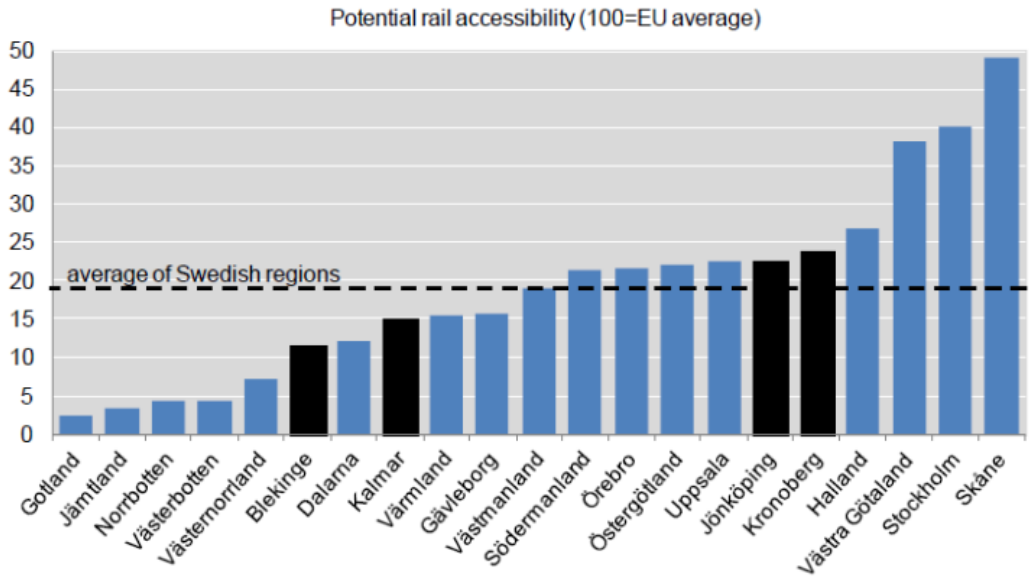
Den specifika näringsstrukturen och kunskapsintensiteten i länet gör regionen mycket omvärldsberoende. Den höga koncentrationen av offentliga beslutsfunktioner, huvudkontor, en innovativ industri, framgångsrik forskning och en allt mer internationell befolkning gör Stockholmsregionen till en port mot världen för en stor del av hela Sveriges utåtriktade kontakter. Internationell öppenhet och goda flygförbindelser till är en förutsättning för regional tillväxt och utveckling. Samtidigt som det är det viktigt att utveckla ett mer hållbart flygande så är en god internationell tillgänglighet avgörande för utvecklingen och regional konkurrenskraft. Stockholmsregionen har en låg internationell tillgänglighet i internationell jämförelse och ett globalt sett perifert läge. Arlanda, som är landets största och viktigaste flygplats, verkar i hård konkurrens med övriga storflygplatser i norden.[92]

Visionen i RUFS 2050 är att Stockholmsregionen ska bli Europas mest attraktiva storstadsregion inom 40 år. I planen poängteras vikten av att god internationell tillgänglighet för att kunna förverkliga visionen. En av utmaningarna är att minska klimatpåverkan från det långväga resandet och samtidigt utveckla en tillgänglighet som möjliggör en ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar tillväxt.

Stockholmsregionen behöver därför öka sin tillgänglighet via flyg. Ökad internationell tillgänglighet är en nödvändighet för att behålla och utveckla såväl Stockholmsregionens som hela Sveriges konkurrenskraft och attraktivitet. Tågresande, som är ett ofta diskuterat alternativ, skulle göra Stockholmsregionen ännu mer perifer. Som framgår av figur 6 nedan så är tillgängligheten till Stockholmsregionens viktigaste marknad (EU/EES+UK) med tåg den bästa i Sverige efter Skåne men bara hälften än EU:s regioners genomsnitt.[93] Att stärka den hållbara internationella tillgängligheten är en central strategi i RUFS 2050[94]

[92] *Stockholms läns landsting, Connect Sweden, Metoder som mäter internationell tillgänglighet (2019)*
[93] *Källa: OECD, Territorial Review Småland-Blekinge. Regionförbundet södra Småland (2012)*
[94] *Stockholms läns landsting, RUFS 2050 – Europas mest attraktiva storstadsregion, Rapport 2018:10 (2018)*

Figur 6: Potentiell tillgänglighet med tåg till EU:s marknad. Källa: OECD (2012) Tillgängligheten bedöms inte ha ökat nämnvärt under den innevarande programperioden.

Antalet passagerare på inrikesflyget har varit i stort sett konstant under de senaste tio åren men har minskat något under de senaste två åren. Utrikesflyget på Arlanda har däremot ökat kraftigt. Tillväxten är främst koncentrerad till direktflyg och interkontinentala lågprisflyg.[95] Även utbudet av resmål har blivit större. Från Arlanda startades fler än 50 nya direktlinjer under perioden 2016–2018.[96]

De populäraste internationella destinationerna till och från Arlanda är London, Köpenhamn, och Oslo. Andra vanliga flygdestinationer är Helsingfors, Amsterdam och Frankfurt. Resandet på dessa destinationer har i samtliga fall ökat med mer än 50% under den nuvarande programperioden. Till London görs årligen fler än 800 000 resor från Arlanda.[97] Effekterna av den så kallade flygskatten är ännu svåra att bedöma, men Stockholms Handelskammare (2017) har bedömt att skatten hotar minst 7 000 jobb i länet och inte underlättar regionens strävanden att stärka Arlanda som internationell flygplats.

Det finns flera färdsätt att ta sig till och från Arlanda – Arlanda Express, regionaltåg, bussar, pendeltåg samt taxi eller privat bil. Även om antalet färdsätt till och från Arlanda har ökat så är Arlanda fortfarande relativt otillgängligt ur ett regionalt perspektiv. Många kunskapsintensiva områden, kluster, forsknings- och innovationsmiljöer i regionen har fortfarande kollektivrestider på över 60 minuter till Arlanda. Detta innebär att bil/taxi, i vissa fall i kombination med Arlanda Express, behöver användas i relativt hög grad. I jämförelse med andra internationella storstadsregioner finns det fortfarande en utvecklingspotential att utveckla Arlandas tillgänglighet från Stockholm och

[95] *Region Stockholm, Direktflyg från Stockholm, Nya destinationer – behov och förutsättningar, Rapport 2019:07 (2019)*

[96] *Ibid.*

[97] *Swedavia, Resvaneundersökningar Arlanda 2013–2017 (2018)*

Östra Mellansverige mot bakgrund av den roll flyget har för företag inom exempelvis Life science, IKT eller finanssektorn.

Inomregional tillgänglighet

För att Stockholms län ska fungera och erbjuda en god livsmiljö och vara en attraktiv region för näringslivet krävs goda inomregionala kommunikationer. Planeringen av transportinfrastrukturen behöver utgå från invånarnas, näringslivets och besökares behov av kommunikationer och transporter. Förbättringar av pendlingsmöjligheterna, att skapa förutsättningar för effektiva godstransporter och goda möjligheter för fritidsresande kräver en strategisk och samordnad planering såväl över territoriet som mellan olika transportslag.[98]

Det finns sedan många år oacceptabla störningar i det regionala trafiksystemet i form av trafikstörningar, trängsel med mera som skapar stora samhällsekonomiska förluster.

Som framgår av avsnittet kring klimat, energi och miljö är en av de största utmaningarna att minska bilberoendet, som trots en väl utbyggd kollektivtrafik i Stockholmsregionen är stort. Stockholms län karaktäriseras av en geografisk uppdelning som försvårar förutsättningarna att nå hela bostads- och arbetsmarknadsregionen inom rimlig restid. Tvärförbindelser och möjligheter till ett effektivare resande över hela länet krävs för att Stockholmsregionen ska kunna växa hållbart på det sätt som eftersträvas i RUFS 2050.[99]

I en tillgänglig storstadsregion har kollektivtrafiken en central ställning och det är av stor vikt att kollektivtrafiken är konkurrenskraftig gentemot bilen. Men när ”staden sover” är det i princip omöjligt att ta sig från bostaden till viktiga arbetsplatser som logistiknoder med mera i länet. Många för Stockholmsregionen livsviktiga funktioner är igång nattetid eller under tidiga morgontimmar och är beroende av att deras medarbetare kan komma till jobbet i tid och inom rimlig tid. Alternativ saknas i de flesta av dessa fall till att ta den egna bilen för att komma till jobbet. Det är ofta lägre betalda jobb som utförs under dessa tider, inte sällan av människor med invandrarbakgrund, vilket innebär att de personer som berörs sannolikt inte har ekonomiska möjligheter att köpa sig en ny Tesla eller byta ut sin bil till en hybrid.[100] Utan förbättrade möjligheter till kollektiv pendling – till exempel genom anropstrafik eller speciella ”arbetsplatslinjer” riskerar dessa viktiga funktioner att sluta fungera och många människor stängas ute från arbetsmarknaden när åtgärder för att minska resandet med bil med stor sannolikhet kommer att krävas för att klara regionens ambitiösa klimatmål.

Det innebär att inte enbart infrastruktur och bostadsplanering behöver hänga samman på det sätt som skett under de senaste åren utan också att relationen bostäder – arbetsplatser behöver ägnas ökad uppmärksamhet. En mer funktionsblandad stad kan bidra till att minska resandet på samma sätt som nya arbetsformer i samband med digitaliseringen gör det möjligt att arbeta nära eller i sitt eget bostadsområde. I den översiktliga samhällsplaneringen är det nödvändigt att se till att lokaliseringsmönster och

[98] *Storstockhlm, Positionspapper, Förbättrad bostadsförsörjning och infrastruktur i Storstockholm (2017)*
[99] *Ibid.*
[100] *Stockholms stad, intervju med ledningskontoret (2020)*

stadens utvecklingsplaner möjliggör samlade reserelationer för att förbättra underlaget och upptagningsområdet för kollektivtrafiken.

Att minimera restidskvoten skillnaden i tid mellan resor med kollektivtrafik och bil, så kallad, är av central betydelse.[101] Målet om en konkurrenskraftig restidskvot nås i sju av tolv reserelationer mellan de regionala kärnorna på den södra sidan och sex av tolv på den norra sidan av Stockholms centrala delar. I genomsnitt är restidskvoten högre mellan regionala stadskärnor på den norra sidan än på den södra sidan. Det saknas längre tidsserier för indikatorerna som visar den historiska utvecklingen men de visar tydligt att kollektivtrafikens konkurrenskraft gentemot bilen fortsatt behöver stärkas för att delmålet i RUFS 2050 om kollektivtrafikens restid mellan regionala kärnor, och till Arlanda flygplats, ska vara konkurrenskraftig med bilens restid.[102]

Ur ett planeringsperspektiv och med hänsyn till de stora investeringar som kommunerna nu förväntas göra i infrastruktur och bostäder är det viktigt att staten och övriga aktörer genomför överenskomna investeringar i infrastrukturen.[103]

Omställningen till ett mer hållbart trafiksystem kommer inte enbart att kräva en kombination av satsningar på cykel- och kollektivtrafik eller åtgärder för en förbättrad mobility management inom ramen för den smarta staden. Det kommer också krävas stora satsningar för att stimulera förändrade beteenden, och ett effektivare nyttjande av befintlig infrastruktur. Kommunerna och Region Stockholm har här en nyckelroll att tillsammans verka för ett framtida hållbart transportsystem som stödjer den önskade utvecklingen om ökad befolkning och ekonomisk tillväxt i länet.[104]

Investeringar i infrastruktur

Den nationella planen för transportsystemet för åren 2018–2029 inrymmer för Stockholmsregionen flera nya järnvägsbyggen och en upprustning och modernisering av befintlig järnväg såväl som satsning på flera vägsträckor och sjöfart. Totalt satsas 100 miljarder kronor mer i regionen än under den förra planperioden. I Stockholmsregionen pågår flera stora projekt och nyligen öppnades Citybanan för trafik. I den nationella planen ingår nya investeringar i järnväg och en upprustning av "Getingmidjan". Andra större satsningar är kapacitetsförstärkningar på motorvägsbron E4/E20 över Södertälje kanal. I planen ingår även åtgärder som stödjer sjöfarten bl.a. åtgärder i farleden Södertälje-Landsort och Tvärförbindelse Södertörn som knyter samman de södra regiondelarna i Stockholm och gynnar nya Norviks hamn.[105]

De kollektivtrafik- och cykelåtgärder som Sverigeförhandlingen slutit avtal om med Region Stockholm, Stockholms stad, Huddinge kommun, Täby kommun, Vallentuna kommun, Österåkers kommun och Solna stad får statlig medfinansiering genom den nationella planen.

---

[101] *Förklaring: Restidskvot är skillnaden i tid mellan resor med kollektivtrafik och bil*
[102] *Stockholms läns landsting, Läget i Stockholmsregionen 2018 – uppföljningen av RUFS 2050 (2018)*
[103] *Storstockhlm, Positionspapper, Förbättrad bostadsförsörjning och infrastruktur i Storstockholm (2017)*
[104] *Ibid.*
[105] *Regeringen, Nationell plan för transportsystemet 2018 – 2029 (2018)*

Avtalet för Stockholmsöverenskommelsen innehåller en utbyggnad av nya tunnelbane- och spårvagnslinjer till en investeringskostnad om 19,5 miljarder kronor och att 78 000 bostäder byggs ut fram till år 2030. Fram till och med år 2018 hade nästan 2 100 av de i överenskommelsen planerade bostäderna blivit färdigställda. Genom Stockholmsförhandlingen beslutades att kollektivtrafiken ska byggas ut med bland annat nya tunnelbanelinjer. Bara utbyggnaden av tunnelbanan beräknas leda till 78 000 nya bostäder fram till 2030. Utbyggnaden beräknas vara klar till 2026. Tillsammans med utbyggnaden av spårväg syd och Roslagsbanan beräknas utbyggnaderna generera ytterligare 100 000 bostäder.[106]

Förbifart Stockholm, den nya 21 kilometer långa sträckningen av E4 från Kungens Kurva till Häggvik, avser att avlasta Stockholms centrala delar från genomfartstrafik och ansluter till det befintliga vägsystemet vid flera europavägar. I slutet av år 2019, fyra år in i byggandet av Förbifart Stockholm, så meddelade Trafikverket att projektet både försenas och blir dyrare. Nu beräknar man att kostnaden för Förbifart Stockholm ökar med 3,3 miljarder och att den öppnas för trafik år 2030 istället för 2026. Då avsikten är att trängselskatterna ska bekosta större delen av Förbifarten finns en stor risk att merkostnaden kommer att belasta trafikkollektivet och/eller skattebetalarna i Stockholms län om ingen annan lösning kan nås.

Bild 2: Planerad utbyggnad av tunnelbanenätet i Stockholm. Källa: Region Stockholm.

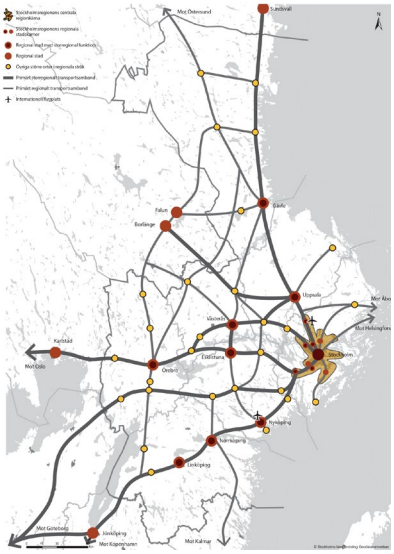

[106] *Trafikverket, Stockholmsöverenskommelsen, Årsrapport 2018 (2019)*

Effektivitet i transportsystemet

Den samhällsutveckling som Stockholmsregionen strävar efter och de behov som finns ställer höga krav på sammanhängande transportsystem med samordning mellan transportslagen. För att undvika trängsel är det centralt att samordna infrastruktur- och kollektivtrafikutbyggnaden med utvecklingen av bebyggelse och näringsliv i och utanför länet (Mälardalen – Östra Mellansverige). Stockholms arbetsmarknad sträcker sig långt utanför länets gränser och för ett effektivt transportsystem krävs att funktionalitet ges högre prioritet än administrativa kommun- eller länsgränser.

Bild 3: Strukturbild för Östra Mellansverige, ur RUFS 2050

Detta synsätt understryks i RUFS 2050, där det storregionala sammanhanget givits en större betydelse än i tidigare regional planering. Flera kommuner i Mälardalen har också under senare år tagit aktiv (och finansiell) del i utbyggnad av infrastrukturen i Stockholmsregionen baserat på denna insikt.[107]

Vattenförsörjning och spillvattennät

Befolkningstillväxten ställer även krav på försörjningen av dricksvatten och avloppssystem. Stockholmsregionen behöver tekniska försörjningssystem som är kapacitetsstarka, resurseffektiva, resilienta och robusta. Systemen och anläggningarna behöver underhållas, knytas ihop och utvecklas för att kunna hantera en växande befolkning och tillkommande verksamheter. Systemen och anläggningarna behöver också stå emot klimatförändringar, störningar, olyckor samt andra förändringar och kriser. Det kräver en utvecklad regional samordning och samverkan mellan såväl offentliga som privata aktörer.[108]

För att Stockholmsregionen ska upplevas som attraktiv krävs en infrastruktur som både säkerställer en fungerande vattenförsörjning och avfallshantering, och som samtidigt utgör ett underlag för kommunernas planering. I regionen finns en lång tradition av att skapa samverkan och bidra till kommunal verksamhetsutveckling inom dessa områden. I Stockholms län står Norrvatten, SVOA och Telge Nät för en övervägande andel av det vatten som produceras, och deras abonnenter inkluderar såväl hushåll som en mångfald av verksamheter. Vattenproducenternas genomsnittliga totala specifika förbrukning är 257 liter vatten per person och dygn. [109]

Planeringen för den framtida vattenförsörjningen behöver ta höjd för ”scenario Hög” i RUFS 2050, vilket innebär en befolkning på drygt 3,7 miljoner invånare i länet. Det är svårt att förutspå utvecklingen i länet både vad gäller befolkningsmängden och vatten-

[107] *Stockholms läns landsting, RUFS 2050 – Europas mest attraktiva storstadsregion, Rapport 2018:10 (2018)*
[108] *Stockholms läns landsting, RUFS 2050 – Europas mest attraktiva storstadsregion, Rapport 2018:10 (2018)*
[109] *Länsstyrelsen i Stockholms län, Stockholms läns landsting, Storsthlm, Regional vattenförsörjningsplan för Stockholm (2018)*

behovet så långt fram i tiden, men det är högst sannolikt att betydligt mer vatten än idag kommer att behövas. Ett ökat invånarantal innebär också en ökning av andra samhällsfunktioner som har behov av vatten. Genom den nationella livsmedelsstrategin, som bland annat syftar till att öka landets livsmedelsproduktion kan vattenbehovet i regionen förväntas öka ytterligare.[110]

En växande befolkning behöver inte automatiskt leda till ett ökat vattenbehov, då det totala behovet även styrs av andra faktorer. Vattenförbrukningen per hushåll samt verksamheters vattenförbrukning har historiskt sett gått ner i Stockholms län tack vare bland annat teknikutveckling.[111]

I Stockholms län är behoven av investeringar stora och därmed kan exempelvis höjningar av VA-taxan bli nödvändiga. Stigande havsnivåer kan hota Mälaren som dricksvattentäkt framöver. För att förhindra detta måste åtgärder sättas in. Även avloppssystemen måste byggas ut. Från år 2030 och framåt kommer delar av ledningsnätet behöva renoveras och bytas ut varje år. Till detta kommer teknisk utrustning som behöver förnyas. Gjorda bedömningar pekar på att avgifterna för kommunalt vatten och avlopp kan behöva fördubblas under de kommande 20 åren för att möta planerade investerings- och underhållsbehov.[112] Det är således en ekonomisk fråga för både vattenproducenter och konsumenter, vilket i sin tur kan motivera åtgärder för minskad vattenförbrukning.

Det finns en väletablerad samverkan inom länet kring VA-frågor. Rådet för VA-försörjning i Stockholms län (VAS) arbetar med att strategiskt och långsiktigt planera regionens vattenförsörjning.

Sammanfattning

- För att regionens kunskapsintensiva näringsliv ska ha goda förutsättningar att kunna fungera och konkurrera så är det viktigt att fortsatta satsningar görs i det regionala transportsystemet. Lokalisering av bostäder, arbetsplatser, service och kulturella aktiviteter i anslutning till noder för persontransporter, en tät trafikering under stora delar av dygnet och förbättrade tvärförbindelser är exempel på sådana åtgärder.

- De investeringar som genomförts och de som planeras är historiskt höga men de väntas inte täcka in alla de investeringsbehov Stockholmsregionen står inför, inte minst i skenet av den förväntade befolkningstillväxten och vikten av att agera kraftfullt i klimatfrågan.

- För att hantera bristerna i transportsystemet så krävs det ett systemperspektiv och en samsyn hos alla aktörer i regionen. Ett brett systemtänkande innebär att

[110] *Riksdagen, En livsmedelsstrategi för Sverige – fler jobb och hållbar tillväxt i hela landet (2017)*
[111] *Länsstyrelsen i Stockholms län, Stockholms läns landsting, Storsthlm, Regional vattenförsörjningsplan för Stockholm (2018)*
[112] *Svenskt Vatten, Investeringsbehov och framtida kostnader för kommunalt vatten och avlopp (2017)*

ett mer holistiskt synsätt behöver tillämpas och sektorssamordningen ökas. Det kommer i sin tur att kräva välavvägda prioriteringar mellan trafikslag, ekonomiska styrmedel med stöd av den så kallade fyrstegsprincipen.[113]

- Planeringen av infrastrukturåtgärder behöver samplaneras med planeringen av bostäder och arbetsplatser i samklang med strategier för att uppnå en hållbar utveckling i linje med regionala, nationella, europeiska och globala mål. Försvårande för samplaneringen är att planeringen av transportinfrastrukturen respektive bostadsbyggandet traditionellt sker i separata processer och av olika huvudmän med skilda tidshorisonter.[114]

- Stockholmsregionens internationella tillgänglighet via flyg är relativt god men Arlanda befinner sig i en stark konkurrens med de nordiska huvudstäderna och ur ett europeiskt perspektiv framstår tillgängligheten som svagare. Det gäller även tillgängligheten till regionens viktigaste marknader med tåg. Antalet direktdestinationer till andra internationella storstadsregioner spelar en väsentlig roll och där kan unilaterala åtgärder, som den svenska flygskatten, spela en stor roll för flygbolagens val av noder i norden för den internationella trafiken.

- I skuggan av de stora infrastrukturinvesteringarna är det viktigt att fortsätta med så kallade trimningsåtgärder i alla delar av systemet. Denna typ av mindre åtgärder har historiskt visat sig vara kostnadseffektiva och viktiga komplement till de större kapacitetshöjande åtgärder som görs i Stockholmsregionen.

- Samtliga tekniska infrastruktursystem i Stockholmsregionen står inför stora investeringar och förnyelsebehov. Låga investeringar under lång tid i dessa system riskerar att påverka länets förutsättningar för tillväxt och möjligheter att konkurrera med andra storstadsregioner framöver.

[113] *Principen lanserades ursprungligen inom Vägverket år 1997*
[114] *SOU 2019:17, Samordning för bostadsbyggande, Bebyggelse- och transportplanering för hållbar stadsutveckling (2019)*

Bostäder

Bostadsbehovet växer med länet

Stockholm är en attraktiv region som får nya invånare varje dag. Under de tre senaste åren har antalet invånare ökat med 113 000 personer. Sammanlagt bor nu 2,3 miljoner människor i länet och fler än 600 personer tillkommer varje vecka. Men tillgången till lämpliga bostäder är inte jämnt fördelad mellan invånarna. De som bor i hyresrätt har mindre boendeyta per person än de som bor i småhus och skillnaderna mellan ekonomiskt starka och svaga områden ökar. Unga, nyanlända, studenter, äldre och funktionsnedsatta är de grupper som har svårast att etablera sig på bostadsmarknaden.

Över 600 000 personer står idag i kö hos Stockholms bostadsförmedling, varav ungefär 90 000 bedöms vara aktivt bostadssökande. Den genomsnittliga tiden för att få en bostad genom kön ligger idag på drygt tio år. Svag ekonomi är idag den vanligaste anledningen till att personer blir hemlösa, jämfört med tidigare då missbruk var det vanligaste skälet. Bostadsbristen ger inte bara konsekvenser för de individer som inte hittar ett lämpligt boende, utan även för samhället. Tillgången till arbetskraft begränsas, barnafödandet försenas och länets universitet och högskolor blir mindre attraktiva. Enligt RUFS 2050 behöver länet ett bostadstillskott om drygt 20 000 bostäder om året för att täcka det demografiska behovet.[115]

Bostadsbristen hämmar tillväxt och kompetensförsörjning

Svårigheterna att hitta en lämplig bostad ger negativa effekter för näringslivet i länet. Bostadsbristen har den senaste tiden blivit en alltmer påtaglig konkurrensnackdel gentemot konkurrerande storstadsregioner i Europa. Bristen på ändamålsenliga bostäder är en viktig anledning till att företag misslyckas med att rekrytera kvalificerad arbetskraft. Detsamma gäller för arbetsgivare inom offentlig sektor. Anledningen till att regionens näringsliv särskilt lyfts fram är att företag till skillnad från regionala och kommunala verksamheter kan välja att etablera sig i andra, mer attraktiva regioner.

Redan år 2030 beräknas den lokala arbetsmarknadsregionen omkring Stockholm omfatta 52 kommuner. Det innebär att fler kommer att pendla in till sina jobb i Stockholm från orter som ligger längre bort. En stor del av utvidgningen beror på att pendlingsmöjligheterna hela tiden förbättras. Men det finns också många som mer eller mindre tvingas bo utanför länet eftersom det är för svårt att hitta en ändamålsenlig bostad inom länsgränserna. På många sätt är det bra för Stockholmsregionen att arbetskraft pendlar in från grannregionerna, men det finns också negativa konsekvenser. Mer potentiellt produktiv tid blir inlåst i pendlingstrafiken, och risken för både psykisk och psykisk ohälsa ökar med långtidspendling.[116]

Bostadsbyggandet minskar

Totalt sett finns det drygt en miljon bostäder i länet. I bostadsbeståndet ingår bostäder i småhus, flerbostadshus, specialbostäder och övriga hus.

[115] *Länsstyrelsen 2019. Stockholm 2019 – Full fart framåt! (2019)*
[116] *SKR, Svenskt Näringsliv*

Tabell 1: Antal lägenheter i Stockholms län efter hustyp och år. Källa: SCB

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Småhus	263 712	265 024	267 097	273 701	276 071	278 059
Flerbostadshus	677 086	685 944	698 141	711 846	722 735	735 894
Övriga hus	15 201	15 371	15 840	16 627	17 245	17 806
Specialbostäder	39 312	39 825	40 856	43 935	46 990	48 497

I början av 1990-talet var hyresrätten den vanligaste upplåtelseformen, men idag är bostadsrätten vanligast. Andelen bostäder i olika upplåtelseformer varierar mellan kommuner och stadsdelar. I Täby och Vallentuna är 90 procent av bostäderna i flerbostadshusbeståndet bostadsrätter. Även Nacka och Danderyd har en stor andel bostadsrätter. Flest hyresrätter finns i Botkyrka, Södertälje och Sigtuna, där andelen ligger mellan 40 – 54 procent. Småhusen är vanligast förekommande i kommuner utanför stadskärnan, som Norrtälje, Ekerö och Vallentuna.

Tabell 2: Antal lägenheter i Stockholms län efter upplåtelseform och år. Källa: SCB.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Hyresrätt	369 101	369 756	373 657	377 187	380 520	383 602
Bostadsrätt	385 094	394 149	404 959	420 440	433 215	445 319
Äganderätt	240 365	241 681	243 265	248 473	249 284	251 278
Uppgift saknas	751	578	53	9	22	57

Det finns stor variation i hur många bostäder som byggs från år till år. Mellan åren 2015 – 2018 ökade bostadsbyggandet kraftigt och nästan 70 000 bostäder påbörjades i länet. Det var 20 000 fler än under de tre föregående åren. Därefter har dock bostadsbyggandet minskat igen. Under 2019 och 2020 kommer ungefär 10 000 bostäder påbörjas årligen, enligt en uppskattning som Länsstyrelsen i Stockholm har gjort. Ett sannolikt skäl till att vi nu ser en avmattning är att det rekordhöga utbudet av nyproducerade bostäder har skapat en osäker marknadssituation. Därtill har nyproduktionen tydligt vänt sig till kapitalstarka grupper medan stora, ekonomiskt svaga grupper trots en hög produktionstakt inte kunnat köpa de producerade lägenheterna. Gjorda åtstramningar avseende lånevillkor har ytterligare missgynnat kapitalsvaga grupper.[117]

Tabell 3: Färdigställda lägenheter i Stockholms län i nybyggda hus efter hustyp och år. Källa: SCB.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Flerbostadshus	7731	6794	9907	11 360	12 584	12 880
Småhus	2013	2256	2445	2559	2711	2296

[117] *Länsstyrelsen, Stockholm 2019 – Full fart framåt! (2019)*

Inom länet är det stora skillnader mellan kommunerna i antal påbörjade lägenheter. Av de bostäder som påbörjades under år 2018 kommer 5 000 att finnas i Stockholms stad, 1 300 i Sundbyberg och 1 100 i Järfälla. Övriga 23 kommuner påbörjade tillsammans 5 500 bostäder. Fördelat på upplåtelseformer så minskade de påbörjade hyresrätterna med 7 procent mellan 2017 och 2018. Påbörjandet av bostadsrätter minskade med 50 procent.[118]

Investeringar i byggbranschen minskar

Under perioden 2013 – 2017 ökade investeringarna i bostäder med nära 70 procent. Under samma period var marknadsförväntningarna höga och priserna steg snabbt. Men år 2018 vände trenden abrupt och investeringarna började minska. Bygginvesteringarna i bostäder uppgick år 2017 till nästan 90,5 miljarder kronor, för att sedan sjunka till 79 miljarder kronor år 2018. År 2017 var de totala bygginvesteringarna i Stockholmsregionen omkring 169 miljarder kronor och år 2018 165 miljarder. År 2020 är branschorganisationen Byggföretagens prognos att de samlade bygginvesteringarna kommer ha sjunkit till 148 miljarder. För bygginvesteringar i bostäder är prognosen att investeringarna kommer att fortsätta sjunka kraftigt till 57,6 miljarder 2020.[119] Enligt en rapport från Stockholms stad uppgår investeringsvolymen för de byggprojekt som planeras i Stockholmsregionen fram till år 2040 till 100 miljarder euro (motsvarande 1 050 miljarder kronor), varav cirka hälften utgörs av bostadsprojekt.[120] [121]

Ny infrastruktur möjliggör ökat bostadsbyggande

Genom Stockholmsförhandlingen beslutades att kollektivtrafiken ska byggas ut med bland annat nya tunnelbane- och spårvagnslinjer. Bara utbyggnaden av tunnelbanan beräknas leda till 78 000 nya bostäder fram till 2030. Utbyggnaden beräknas vara klar till 2026. Tillsammans med utbyggnaden av spårväg syd och Roslagsbanan beräknas utbyggnaderna generera ytterligare 100 000 bostäder.[122]

Stigande priser och ändrade beteenden

Bostadsmarknaden har de senaste åren präglats av ett stort underskott på bostäder. Följden av detta är stigande bostadspriser och en allt svårare situation för hushåll som av olika skäl inte kan göra inträde på bostadsmarknaden. Eftersom räntenivåerna under samma period har hållits historiskt låga av Riksbanken så har inte andelen av hushållens inkomster som går till räntekostnader ökat. Istället har priset på villor och bostadsrätter drivits upp med en kraftig privat skulduppbyggnad som följd. Efter flera år av kraftiga prisuppgångar (under perioden 2008 – 2018 nästan fördubblades medelpriset för en bostadsrätt) så startade en tydlig prisnedgång sommaren 2017. Prisnedgången förstärktes under år 2018 och sedan år 2017 har Stockholms stad fallit från plats 2 till plats 12 på UBS internationella rankning över städer med högst sannolikhet för en bostadsbubbla. Bostadsmarknaden bedöms dock fortfarande av många mark-

[118] *Länsstyrelsen, Stockholm 2019 – Full fart framåt! (2019)*
[119] *Byggföretagen, Regionala byggprognoser (2019)*
[120] *Invest Stockholm, Planned Investments in the Stockholm region 2019-2040. Rapporten anger samlade investeringar på 111 miljarder euro fram till 2040 varav 10 miljarder i angränsande län till Stockholm. (2019)*
[121] *Länsstyrelsen, Läget i länet – bostadsmarknaden i Stockholm 2019 (2019)*
[122] *Ibid.*

nadsanalytiker vara kraftigt övervärderad.[123] Riksbanken anser att för att minska riskerna som är förknippade med hushållens skuldsättning och komma tillrätta med strukturella problem på den svenska bostadsmarknaden behövs det åtgärder inom bostads- och skattepolitiken och en ändamålsenlig utformning av makrotillsynen.[124]

Tabell 4:Medelpris för en bostadsrätt i Stockholms län (tkr). Källa: SCB.

År	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Pris	1 874	2 003	2 170	2 249	2 321	2 475	2 724	3 247	3 527	3 661	3 459

Införandet av bolånetak och amorteringskrav har inneburit ett skifte i hushållens finansiering av sina bostäder. Regeländringarna innebär att en större del av det ägda boendet ska finansieras med eget kapital istället för med lånade medel. Efter införandet har många hushåll som saknar ett större finansiellt sparande stängts ute från bostadsmarknaden. Nya bolånetagare väljer också i större utsträckning än förut att köpa billigare bostäder och låna mindre. Skulderna i förhållande till inkomst och bostadens värde är dock fortsatt stora även för nya bolånetagare.[125]

Allt fler stängs ute när bostadsmarknaden blir mer dysfunktionell

Bostadsförsörjning är inte bara en fråga om att bygga tillräckligt många bostäder. Det handlar också om vilka slags bostäder som finns tillgängliga, och för vilka inkomstgrupper. Sedan 1990-talet har andelen bostadsrätter i förhållande till hyresrätter ökat kraftigt i Stockholms län. Det beror dels på att en stor del av hyresbeståndet ombildats till bostadsrätter och dels på att en stor del av de nya bostäder som byggts varit bostadsrätter. För att kunna efterfråga en bostadsrätt på länets bostadsmarknad krävs en stabil och inte alltför låg inkomst, vilket utestänger många grupper från den delen av bostadsmarknaden.

Samma utestängningsmekanismer verkar på marknaden för nybyggda hyresrätter, där inkomstkrav från hyresvärden och hyresnivåerna ofta är för höga för att äldre, studenter och nyanlända ska kunna få en bostad.[126] Av de bostäder som beräknas ha färdigställts under de senaste två åren är en stor andel så dyra att bo i att de överhuvudtaget inte efterfrågas på bostadsmarknaden. För första gången på många år finns det därför bostäder som står tomma i länet.[127] Befolkningsökningen i länet drivs primärt av helt andra grupper – unga och nyanlända – som efterfrågar billiga hyresrätter. Detta skapar stora obalanser avseende tillgång och efterfrågan och skapar en dysfunktionell marknad. De stora prisökningarna, som har drivits av konstlat låga räntor, löneökningar och förväntningar om fortsatta prisökningar snarare än befolkningstillväxt, har tillsammans med det för närvarande osäkra konjunkturläget fått fler att avstå från en

[123] *UBS, UBS Global Real Estate Bubble Index 2019 (2019)*
[124] *Riksbanken, Pressmeddelande i samband med styrräntebesked 2020-02-12 (2020)*
[125] *Länsstyrelsen, Läget i länet – bostadsmarknaden i Stockholm 2019 (2019)*
[126] *Länsstyrelsen, Stockholm 2019 – Full fart framåt! (2019)*
[127] *Länsstyrelsen, Läget i länet – bostadsmarknaden i Stockholm 2019 (2019)*

bostadsaffär. Det är också mindre lönsamt för byggherrarna att bygga hyresrätter än bostadsrätter. Denna lönsamhet börjar dock svikta i takt med att efterfrågan på nybyggda bostadsrätter avmattas. [128]

En studie som redovisades år 2018 visar att boendesituationen är svår för många typhushåll. Värst är situationen för ensamhushåll som inte har tillräcklig kötid eller inkomst för att få varken hyresrätt eller lån. Studien visar också att situationen är pressad även för hushåll som tidigare ansetts ha haft en stabil position på bostadsmarknaden - sammanboende med två normala inkomster. Den gruppen har numera allt svårare att flytta för arbete eller på grund av nya familjeomständigheter.[129]

Unga och studenter på bostadsmarknaden

Nästan hälften av invånarna i Stockholms län är yngre än 35 år, vilket gör länet till Sveriges yngsta. I Sverige är samtidigt Stockholm den storstadsregion där andelen unga vuxna med egen bostad är lägst. Trots att antalet studentbostäder i länet ökat kraftigt de senaste åren råder det ett underskott på studentbostäder. Alla kommuner utom en uppgav i den senaste bostadsmarknadsenkäten att de hade underskott på bostäder för unga mellan 19 och 25 år. År 2018 hade länet ett negativt flyttnetto gentemot övriga Sverige. En förklaring är sannolikt bostadsbristen bland unga. Av dem som flyttar ut ur länet är de flesta mellan 20 – 34 år.[130]

De finansiella krav som införts för köp av bostad skapar tydliga utestängningseffekter, särskilt för unga som i de flesta fall saknar eller har ett mycket litet eget sparat kapital. De har också osäkra anställningsformer och låga inkomster i större utsträckning än andra grupper. I länet finns drygt 2 400 särskilda ungdomsbostäder. Flera kommuner arbetar på andra sätt med att få in unga på bostadsmarknaden, exempelvis genom så kallade kompiskontrakt[131] för större lägenheter eller genom att öronmärka små nybyggda lägenheter för unga.[132]

Stockholms län har flera välrenommerade universitet och högskolor. Av samtliga högskolestudenter i landet studerar nästan en fjärdedel i länet. Under år 2018 ökade antalet studentbostäder med ungefär 1 000 bostäder men samtidigt minskade antalet registrerade studenter i länet med ungefär 1 500 personer. De 91 000 studenter och 5 500 doktorander som fanns vid länets samlade lärosäten hade då strax under 18 000 studentbostäder att tillgå. Kötiden varierar från omkring 13 månader för ett korridorsrum hos Stiftelsen Stockholms studentbostäder till omkring fem år för en studentbostad via Stockholms stads bostadsförmedling. Även hyresnivåerna skiljer sig åt kraftigt beroende på bostadstyp och hyresvärd. Ett korridorsrum kostar cirka 2 900 kronor i månaden och en nybyggd 1-rumslägenhet hos en privat aktör kostar nästan 8 000 kronor i

[128] *Hasselgren m fl, Stockholmsregionens utmaningar – bostadskris och infrastrukturbrist. KTH / Stockholms byggnadsförening (2015)*
[129] *LO, Bengtsson 2018. Har vi råd att bo här? En rapport om möjligheterna till boende (2018)*
[130] *Länsstyrelsen, Läget i länet – bostadsmarknaden i Stockholm 2019 (2019)*
[131] *Kompiskontrakt innebär att unga kan hyra lägenhet ihop och stå tillsammans på kontraktet. Villkoren för sådana kontrakt varierar mellan olika hyresvärdar. Se exempelvis Botkyrkabyggens policy för kompiskontaktet "KombisBo": https://www.botkyrkabyggen.se/artikel/kompisbo-1*
[132] *Ibid.*

månaden.[133] Under år 2019 beräknas omkring 2 600 nya studentbostäder ha påbörjats i tre kommuner i Stockholmsregionen, varav 1 400 i Stockholms stad.[134]

Tabell 5: Antal studentbostäder i Stockholms län 2013 – 2018. Källa: SCB.

År	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Antal	13 720	13 965	14 464	15 994	16 939	17 856

Äldre på bostadsmarknaden

Personer som är 80 år eller äldre är den befolkningsgrupp som ökar allra snabbast i länet. Denna grupp har ett stort behov av anpassade bostäder. Idag bor de flesta i denna grupp i det ordinarie bostadsbeståndet, ofta i bostäder som saknar de anpassningar som skulle behövas. Enligt kvarboendeprincipen ska den enskilde få de resurser, exempelvis hemtjänst, som krävs för att kunna bo kvar i sin bostad så länge som möjligt. Även om de flesta vill bo kvar hemma så länge som möjligt finns det också många som skulle vilja bo i ett mer anpassat boende, men det finns många hinder för att flytta till ett sådant boende. Många äldre kan inte köpa en bostadsrätt eller klara inkomstkraven för en hyresrätt. Rådande reavinstbeskattning gör det dessutom ofta mer attraktivt att bo kvar i en mindre väl anpassad och kanske för stor bostad.

Tillgången till bostäder för äldre är central för att säkerställa länets bostadsförsörjning. I takt med att fler lever längre ökar antalet äldre som behöver bostäder som passar deras behov. Rörligheten på bostadsmarknaden (flyttkedjor) förbättras också av en god tillgången till bostäder för äldre för att frigöra den typ av bostäder som efterfrågas av barnfamiljer och andra större hushåll. Investeringsstödet för byggande av äldrebostäder har bidragit till att det byggs mer av denna bostadstyp i länets kommuner. Samtidigt är dessa bostäder paradoxalt nog så dyra att många äldre inte har råd att köpa dem. Då uteblir de flyttkedjor som byggandet skulle ha bidragit till och större bostäder förblir inlåsta.[135]

Nyanländas etablering på bostadsmarknaden

Under åren 2017 – 2018 tog länets kommuner emot 22 000 nyanlända, varav hälften var barn och ungdomar under 20 år. Sedan år 2016 har det genomförts flera förändringar av de regleringar som styr mottagandet. Tillfälliga uppehållstillstånd är regel istället för permanenta och möjligheterna till familjeåterförening är mindre. Bosättningslagen som infördes i mars 2016 innebär att kommuner gemensamt delar på ansvaret för att ordna bostäder till nyanlända som beviljats uppehållstillstånd.[136]

Boverket har under flera år påtalat att bostadssituationen för nyanlända och asylsökande är svår.[137] I Stockholms län är bristen på bostäder stor och även om förutsättningarna att ordna boende varierar mycket inom gruppen nyanlända så är det en grupp

[133] *Sveriges förenade studentkårer, SFS Bostadsrapport 2019 – Bostadssituationen för landets studenter (2019)*
[134] *Källor: Boverket / SCB*
[135] *Länsstyrelsen, Läget i länet – bostadsmarknaden i Stockholm 2019 (2019)*
[136] *Länsstyrelsen, Stockholm 2019 – Full fart framåt! (2019)*
[137] *Källa: Boverket. Se exempelvis: https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/bostadsmarknad/olika-grupper/nyanlanda/*

som har svårare än andra grupper att skaffa ett långsiktigt boende. Det är en stor utmaning att hitta en långsiktig boendelösning till de nyanlända. De flesta kommuner i Stockholms län erbjuder tidsbegränsade kontrakt till nyanlända. De tidsbegränsade kontakten löper vanligtvis över 2 – 4 år, och när de upphör kan de bidra till att nyanlända blir helt bostadslösa. Även de nyanlända som bosätter sig på egen hand, vilket är en stor andel, riskerar att ha bostadslösningar som inte är hållbara på lång sikt. Det är exempelvis vanligt att nyanlända flyttar till segregerade områden och bor trångt, vilket särskilt drabbar barnen. Den upplevda trångboddheten är dubbelt så hög bland stockholmare som är utomeuropeiskt födda än bland de som är födda i Sverige (29 respektive 14 procent).[138]

Många grupper hänvisas till en dyr andrahandsmarknad

De grupper som inte har möjlighet att få ett förstahandskontrakt eller att köpa en bostadsrätt är hänvisade till andrahandsmarknaden för bostäder. Enligt Länsstyrelsens medborgarundersökning år 2017 så bodde strax över 65 000 personer i andra hand och ytterligare 90 000 personer var inneboende hos någon i länet. Att hyra en lägenhet i andra hand är på många sätt en utsatt position, både med avseende på prisnivåerna och på sociala faktorer. Hyresnivåerna på andrahandsmarknaden har ökat kraftigt under de senaste åren. Jämfört med andra regioner har Stockholm både högst hyresnivåer och störst pågående prisökning. Ökningen är betydligt större än motsvarande ökning i disponibla inkomster. Mellan åren 2009 och 2016 ökade de disponibla inkomsterna i Stockholm med 23 procent samtidigt som andrahandshyrorna för bostadsrätter ökade med över 70 procent, och med 50 procent för hyresrätter. År 2017 var den genomsnittliga andrahandshyran i Storstockholm 264 kr/kvm för en bostadsrätt och 210 kr/kvm för en hyresrätt eller en villa. En 70 kvadratmeter stor bostadsrättslägenhet hyrdes med andra ord ut för i snitt 18 480 kronor i månaden.[139]

De som hyr i andra hand är ofta unga eller ensamboende med inkomster som är lägre än i andra grupper: i genomsnitt ligger inkomsterna hos denna hushållstyp omkring den 30:e percentilen. Det innebär att de lägger en stor del av sina inkomster på boende, vilket lämnar lite kvar till andra levnadsomkostnader och ännu mindre till sparande till en kontantinsats. Ju mindre hushållet är, desto större blir dessutom de relativa boendekostnaderna. År 2017 kostade det i snitt 10 537 kronor att hyra en hyresrätt med 1 rum i andrahand, och 13 243 kronor för en bostadsrätt med 1 rum.[140]

Priset för andrahandsbostäder överstiger kraftigt priset för motsvarande bostäder på förstahandsmarknaden. Detta beror på flera olika saker. Den faktor som sannolikt bidrar mest är att det råder strukturell brist på bostäder – efterfrågan är helt enkelt större än utbudet. För att uppnå balans mellan efterfrågan och utbud behöver antingen utbudet utökas med fler bostäder eller priset på förstahandslägenheter höjas. Eftersom hyrorna för förstahandslägenheter är reglerade ligger de lägre än jämviktshyran (det vill säga punkten där utbud möter efterfrågan). Det driver upp hyrorna för andrahandslägenheter, där det råder friare prissättning. Marknadshyror i förstahandsbeståndet skulle därför med stor sannolikhet sluta gapet mellan förstahands- och andrahandshyrorna. Frågan om marknadshyror är dock fortfarande politiskt mycket känslig i Sverige.

[138] *Länsstyrelsen, Stockholm 2019 – Full fart framåt! (2019)*
[139] *Boverket, Uppdrag att följa utvecklingen på bostadsmarknaden. Rapport 2018:29 (2018)*
[140] *Källa: SCB*

Men med detta sagt är efterfrågan inte samma sak som behov. När priset för bostäder ökar sjunker efterfrågan, men behovet kvarstår.[141]

Sammanfattning

- Sammanlagt bor nu 2,3 miljoner människor i länet och fler än 600 personer tillkommer varje vecka. Men tillgången till lämpliga bostäder är inte jämnt fördelad mellan invånarna. De som bor i hyresrätt har mindre boendeyta per person än de som bor i småhus och skillnaderna i boendeyta per person mellan ekonomiskt starka och svaga områden ökar.
- Stora grupper saknar reella möjligheter att etablera sig på bostadsmarknaden. Det innebär en stor risk för regionens framtida arbetskraftsförsörjning och hotar att öka segregationen och utanförskapet. Svårigheterna att hitta en lämplig bostad ger negativa effekter för näringslivet i länet. Bostadsbristen har den senaste tiden blivit en alltmer påtaglig konkurrensnackdel gentemot konkurrerande storstadsregioner i Europa.
- I skenet av den stora bostadsbristen för vissa grupper så är det oroväckande att investeringarna i bostadsbyggandet minskar efter några år av relativt hög byggtakt. Byggandet är också mycket ojämnt fördelat mellan länets kommuner.
- Kopplingen mellan infrastruktur och bostadsbyggande är central för att öka attraktiviteten även i mindre centrala delar av regionen. Det är därför viktigt att planerade utbyggnader av infrastrukturen görs hand i hand med utbyggnaden av nya bostadsområden. Gjorda överenskommelser mellan stat, region och kommuner måste hållas.
- De senaste årens utveckling visar att bostadsförsörjning är inte bara en fråga om att bygga tillräckligt många bostäder. Det handlar också om vilka slags bostäder som finns tillgängliga, och för vilka inkomstgrupper. Idag finns starka utestängningsmekanismer på länets marknad för nybyggda hyresrätter, där inkomstkrav från hyresvärden och hyresnivåerna ofta är för höga för att äldre, studenter och nyanlända ska kunna få en bostad. Då befolkningsökningen i länet primärt drivs av unga och nyanlända som efterfrågar billiga hyresrätter är denna situation allvarlig och kan bidra till en minskad regional attraktionskraft. De senaste två åren hade länet ett negativt flyttnetto gentemot övriga Sverige, vilket signalerar denna risk.
- Bristen på studentbostäder är stor och köerna till boende är långa. De 91 000 studenter och 5 500 doktorander som fanns vid länets samlade lärosäten år 2018 hade strax under 18 000 studentbostäder att tillgå.
- Tillgången till bostäder för äldre är central för att säkerställa länets bostadsförsörjning. I takt med att fler lever längre ökar antalet äldre som behöver bostäder som passar deras behov. Rörligheten på bostadsmarknaden (flyttkedjor) förbättras också av en god tillgången till bostäder för äldre för att frigöra den typ av bostäder som efterfrågas av barnfamiljer och andra större hushåll. Regleringar och reavinstbeskattningens utformning motverkar rörligheten på bostadsmarknaden för denna grupp.
- Stockholms befolkning ökar till stor del beroende på inflyttning av nyanlända. I Stockholms län är bristen på bostäder stor och även om förutsättningarna att ordna boende varierar mycket inom gruppen nyanlända så är det en grupp som har svårare än andra grupper att skaffa ett långsiktigt boende. De tidsbegränsade kontakt som ofta erbjuds denna grupp löper vanligtvis över 2 – 4 år, och när de upphör kan de bidra till att nyanlända blir helt bostadslösa.

[141] *Boverket, Uppdrag att följa utvecklingen på bostadsmarknaden. Rapport 2018:29. (2018)*

- Den dysfunktionella bostadsmarknaden leder till att priset för andrahandsbostäder kraftigt överstiger priset för motsvarande bostäder på förstahandsmarknaden. Detta beror på flera olika saker. Den faktor som sannolikt bidrar mest är att det råder strukturell brist på bostäder – efterfrågan är helt enkelt större än utbudet. För att uppnå balans mellan efterfrågan och utbud behöver antingen utbudet utökas med fler bostäder eller priset på förstahandslägenheter höjas.

Klimat, energi och miljö

Nästan en fjärdedel (23%) av Sveriges befolkning bor i Stockholms län.[142] Befolkningen ökar snabbt och svarar för närmare hälften av landets befolkningstillväxt. Stockholmsregionen står för mer än hälften av Sveriges ekonomiska tillväxt och generar nästan en tredjedel av Sveriges BNP. I förhållande till EU:s samtliga regioner har Stockholm den tionde högsta bruttoregionprodukten per capita efter bland andra London, Luxemburg och Bryssel. Stockholmsregionen har en stor rörlighet – människor och verksamheter rör sig in och ut över regionens gränser, och kraven på god tillgänglighet för arbete, rekreation och service är höga. Dessa karakteristika präglar Stockholmsregionens klimatpåverkan, dess energisystem och energianvändning.

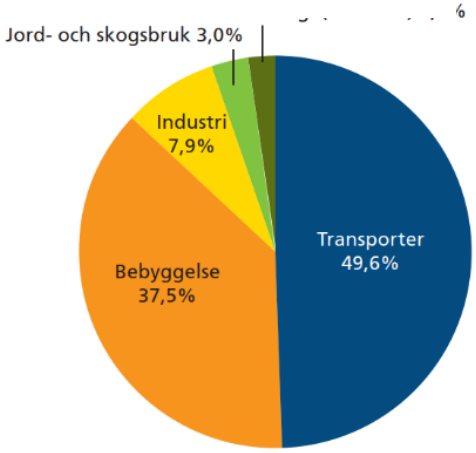
Stockholmsregionen lämnar i likhet med resten av Sverige ett stort totalt ekologiskt fotavtryck. Ändrade konsumtionsmönster är därför centralt. Stockholmsregionen är i flera avseenden redan långt framme men en fullständig övergång till en fossilfri region och cirkulär ekonomi kräver ett stort systemskifte, där ändrade konsumtionsmönster är en central komponent.[143]

Stockholmsregionen stod år 2016 sammantaget för cirka 14 procent av Sveriges totala energianvändning.[144] Utsläppen av växthusgaser per länsinvånare har minskat stadigt sedan 1990-talet. Utvecklingen har dock planat ut efter 2012. Huvudförklaringen är att den växande elimporten har motverkat andra utsläppsminskningar. Elnäten är sammankopplade över landsgränserna för att skapa en större resiliens och eftersom andra länder har högre andel fossila bränslen i sin elproduktion än Sverige blir resultatet att andelen fossil el ökar i systemet när Stockholmsregionen använder mer el.

Klimat

Bebyggelse och transporter svarar för närmare 90% av växthusgasutsläppen i regionen. Industrisektorns utsläpp är små i Stockholms län jämfört med övriga Sverige. Jordbrukssektorns andel är också liten. Förluster i energisystemet bidrar med utsläpp som motsvarar 2 procent. Stockholmsregionens årliga, direkta växthusgasutsläpp (koldioxid, metan, lustgas) är cirka 6 miljoner ton eller runt 2,6 ton per invånare (år 2016). Den största delen av länets växthusgasutsläpp har sin utgångspunkt i olika sektorers energianvändning.

Figur 7: Växthusgasutsläpp fördelat på sektorer i Stockholms län 2016. Källa: SCB / TRF

Den totala energianvändningen i Stockholms län år 2016 var 51 TWh. El dominerar med 45 procent, följt av oljeprodukter med 28 %. Biobränslen och biodrivmedel står tillsammans för 17 %. Avfall utgör 6 %, och koks och naturgas tillsammans cirka 4,5 %. Fossila bränslen står för drygt 30 % av energianvändningen i länet

[142] *SCB, Befolkningsstatistik 31 december 2018 (2019)*
[143] *Länsstyrelsen, Strategisk inriktning för hållbar tillväxt och attraktionskraft i Stockholms län 2025+ (2018)*
[144] *Energimyndigheten, Energitillförsel och energianvändning i Sverige 2016 (2017)*

vilket är en nationellt och internationellt sett låg andel.[145]

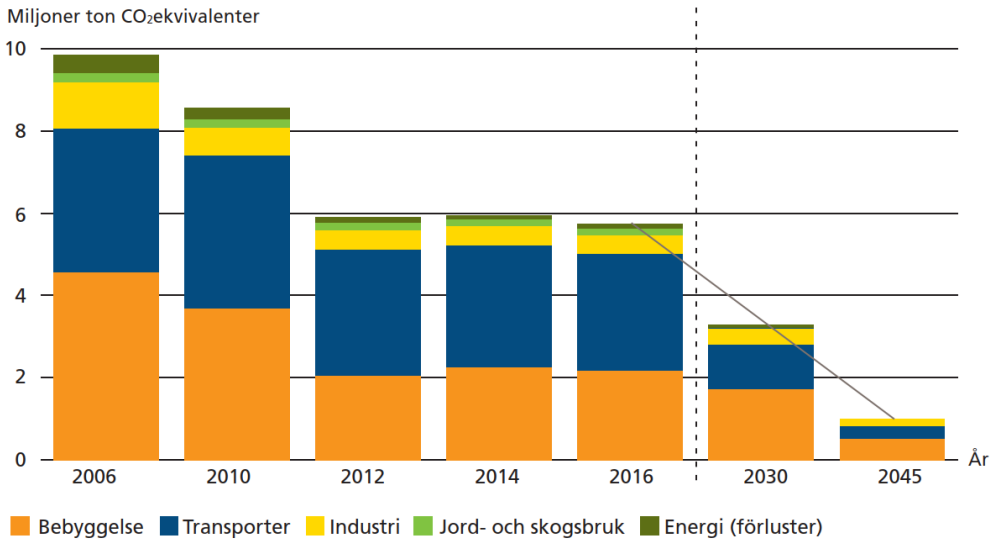
Region Stockholm har i Klimatfärdplan 2050 för Stockholmsregionen fastställt att senast år 2045 ska Stockholmsregionen vara utan klimatpåverkan.[146] Klimatfärdplanen är en del av genomförandet av den regionala utvecklingsplanen RUFS 2050. Klimatfärdplanen anger fem insatsområden:

1. Formalisera och förstärk den regionala samverkan i klimatarbetet
2. Driv på det internationella och nationella klimatarbetet
3. Minska utsläppen inom transporterna och bebyggelsen
4. Värna och stärk regionens konkurrenskraft
5. Satsa på systemeffektiva åtgärder

Växthusgasutsläppen per capita i Stockholms län sjönk med nästan 50 % från år 2006 till 2016. För att nå målet behöver både de direkta och de indirekta utsläppen per invånare i princip halveras ännu en gång fram till år 2030 jämfört med år 2014. Alla sektorer och samhällsområden måste därför bidra om klimatmålen ska nås. Planen beskriver nuläget och lyfter fram ett trettiotal olika förslag till åtgärder inom följande sju olika områden:

- Bebyggelsen
- Transporterna
- Industrin
- Jord- och skogsbruket
- Markanvändningen och bebyggelsestrukturen
- Den regionala produktionen av förnybar och återvunnen energi
- Länets direkta utsläpp och globala klimatpåverkan

Figur 8: Länets totala växthusgasutsläpp 2006–2016, samt mål för 2030 och 2045. Källa: SCB, Regional utsläppsstatistik / TRF

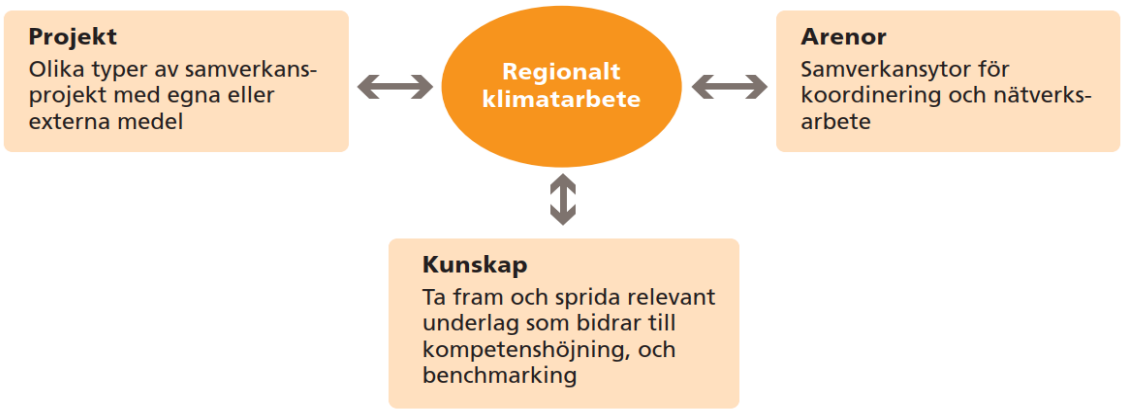
[145] *Region Stockholm, Klimatfärdplan 2050 för Stockholmsregionen (2019)*
[146] *Region Stockholm, Regionstyrelsen §35 2019 (2019)*

Såväl i befintlig och ny bebyggelse som infrastruktur behöver hänsyn tas till ett förändrat klimat. Genom klimatanpassad markanvändning, bebyggelse, trafikinfrastruktur, energiförsörjning och blå-gröna strukturer i Stockholmsregionen kan regionens klimatpåverkan och sårbarhet minska. I planen klargörs att för att nå framgång i det regionala omställningsarbetet är det nödvändigt att fokusera länets insatser utifrån länets särskilda förutsättningar och att bedriva ett resurseffektivt klimatarbete med hänsyn till regionens övriga mål, prioriteringar och processer. Det gäller också att beakta både tätorternas och landsbygdens perspektiv. För att stärka genomförandet behövs regionala mötesplatser för berörda aktörer, där kunskap och erfarenhet delas och där samverkan sker kring konkreta projekt och insatser.

Energieffektivisering

Energiförsörjning och energieffektivisering är avgörande för om Stockholmsregionen ska klara omställningen till ett fossilneutralt samhälle. Efterfrågan på elenergi i länet ökar i takt med ökad digitalisering, en nödvändig omställning av transportsektorn och en fortsatt stor efterfrågan på bostäder. Den totala energianvändningen i byggnadsbeståndet har sjunkit trots fler människor och nya byggnader.[147] Den byggda miljön, bebyggelsesektorn, har redan genomgått en framgångsrik omställning. Energianvändningen har sjunkit, trots ett ökat antal byggnader. I offentliga verksamheter pågår en energieffektivisering (tekniska verk, sjukhus, gatubelysning med mera) och åtgärder för att få bort fossil energi.

Figur 9: Regionalt klimatarbete

Sektorn är dock allt mer elberoende, vilket gör att utsläppen motsvarar den el som de facto används i och importeras till länet.[148] Energianvändningen behöver därför fortsätta effektiviseras, både i offentligt ägda lokaler och i det privatägda fastighetsbeståndet. Energianvändning handlar inte bara om att minska och effektivisera elanvändningen, utan också om att ta hänsyn till när energin används. Under de senaste åren har osäkerheter framkommit när det gäller situationen för elförsörjningen av Stock-

[147] *Länsstyrelsen, Klimat- och energistrategi för Stockholms län 2020–2045, remissversion (2019)*
[148] *Region Stockholm, Klimatfärdplan 2050 för Stockholmsregionen (2019)*

holms län beträffande kapacitet, leveranssäkerhet, tillståndsprocesser och utbyggnadsplaner.

Användningen av olja har minskat dramatiskt. Fjärrvärme och el dominerar som energiformer, men det finns även småskaligt nyttjade biobränslen. Det som återstår i länet är att fasa ut kol och olja (spetslast) från främst fjärrvärmeproduktionen

I länet produceras el från främst kraftvärmeanläggningar, som också genererar fjärrvärme. Avfallsbehandlingsanläggningar och reningsverk i länet får successivt en ökad betydelse för produktion av förnybar och återvunnen energi. Elnätet har fått en ny komponent i energilagring, vilket ökar möjligheterna till energieffektivisering. Genom att lagra energi från till exempel sol och vind och styra energianvändningen över dygnet så kan energin användas effektivare. Trenden är dock ett ökat elberoende och Stockholmsregionen är sårbar på grund av det stora beroendet av omvärlden för sin elförsörjning.[149]

Cirka en fjärdedel av länets uppvärmningsbehov täcks av el. Fjärrvärmen, som i huvudsak förbränner biobränslen och avfall står för närmare 65 % av uppvärmningsbehovet i länet.[150] De kommande åren är det anslutningsstopp till stamnätet för regionnäten på grund av bristande kapacitet i stamnätet. Det sker en omfattande förnyelse i stamnätet som tar lång tid att genomföra. Detta begränsar möjligheten att under 2020-talet öka leveransen av el till länet. Kapacitetsbrist i samband med att Stockholms län växer är därför fortsatt en stor risk.[151]

Relativt sett förbrukar Sverige mer el än andra industriländer per capita. Viktiga anledningar till detta är den svenska basindustrins sammansättning i kombination med att den svenska elen, som till stor del har sitt ursprung i vatten- och kärnkraft, historiskt sett varit billig. Trots ambitiösa försök på EU-nivå, så är det fortfarande stora brister i den regionala statistiken som gör det svårt att jämföra Stockholmsregionen med andra europeiska regioner. Generellt gäller dock att Sverige har en betydligt lägre andel fossila bränslen i energisystemet jämfört med andra länder.

Det befintliga bostadsbeståndet är i ett stort behov av stort behov av energieffektivisering. Detta gäller särskilt i de så kallade miljonprogramsområden som byggdes på 1960- och 70-talen. De utgör ungefär en fjärdedel av länets samlade bostadsbestånd och har generellt en hög energiförbrukning. Dessa områden har ett stort behov av omfattande renoveringar, vilket innebär möjligheter till energieffektivisering. Energikontoret Storsthlm och andra aktörer ger råd kring olika typer av energieffektiviseringsåtgärder. I flera EU-länder har under innevarande programperiod stora och framgångsrika satsningar på energieffektivisering i bostadsbeståndet gjorts med stöd från EU och Europeiska Investeringsbanken (bidrag, lån, garantier).[152]

[149] *Förklaring: Det påverkar också regionens utsläpp av växthusgaser, som varierar starkt utifrån elmixens sammansättning av fossil och förnybar el.*
[150] *Länsstyrelsen, Klimat- och energistrategi för Stockholms län 2020–2045, remissversion (2019)*
[151] *Ibid.*
[152] *EU-kommissionen, Europeiska Investeringsbanken, www.fi-compass.eu (2020)*

Luftkvalitet

Luftföroreningar bidrar till att människor får besvär, insjuknar och dör i förtid av sjukdomar i hjärta, kärl och luftvägar. Partiklar anses vara de luftföroreningar som påverkar människors hälsa mest och långtidsexponering för partiklar i omgivningsluften beräknas bidra till i genomsnitt flera månaders förkortad livslängd i Sverige. Effekten av luftföroreningar på dödligheten i Stockholms län motsvarar cirka 9 månaders förkortad livslängd, vilket är en stor effekt jämfört med andra riskfaktorers inverkan på medellivslängden och partiklar bedöms orsaka mellan 3 000 och 5 000 förtida dödsfall per år i landet. [153]

Enligt Östra Sveriges luftvårdsförbund och Stockholms Luft- och Bulleranalys (SLB-analys) senaste beräkningar av befolkningens exponering för luftföroreningar, bor 6,5 procent (motsvarande 142 000 personer) av Stockholm läns invånare i områden där halten av PM10 översteg 15 µg/m³, vilket är riktvärdet för PM10 i miljömålet ”Frisk luft”. Totalt 2,8 procent (motsvarande 61 000 personer) beräknades bo i områden där halterna av NO2 överstiger 20 µg/m³, vilken är riktvärdet för NO2.[154]

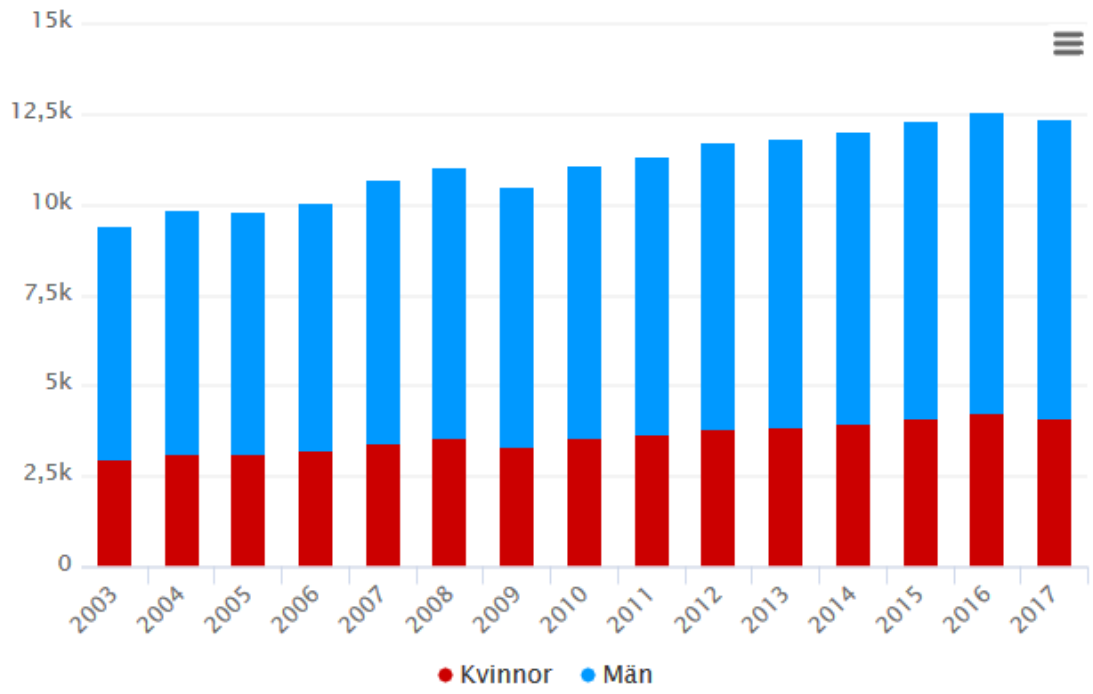
Vägtrafiken är den största källan till luftföroreningar i Stockholms län. Avgaser bedöms besvära över 8 procent av befolkningen i länet. Vid starkt trafikerade gator och utmed större infarter är halterna av partiklar och kvävedioxid höga och de miljökvalitetsnormer som enligt lag ska följas överskrids fortfarande längs många gator och vägar i Stockholms län. Utvecklingen går dock i rätt riktning. Luftkvaliteten i Stockholm har successivt blivit mycket bättre och halterna av de flesta luftföroreningarna har minskat kraftigt. Luftföroreningar som tidigare varit stora problem (svaveldioxid, bly, kolmonoxid, bensen med flera) understiger numera gränsvärdena med bred marginal. Åtgärder som skärpta avgaskrav på fordon över hela EU, minskade industriutsläpp, utbyggnaden av fjärrvärme, infasningen av renare bränslen och miljöbilar, trängselskatt, dubbdäcksförbud och dammbindning har bidragit till förbättringen av luftkvaliteten i Stockholmsregionen. Trots stora förbättringar av luftkvaliteten så behöver den dock förbättras ytterligare för att minimera inverkan på invånares och besökares hälsa.[155]

Företagande inom klimat- och miljösektorn

Till miljösektorn räknas företag som mäter, förebygger, begränsar, minimerar eller återställer miljöförstöring. Företag som arbetar med problem relaterade till avfall, buller och ekosystem innefattas också, liksom renare teknologier och tjänster som minskar miljörisker eller minimerar utsläpp och resursanvändning. Miljösektorn har sedan sekelskiftet vuxit i Stockholmsregionen men under den nuvarande programperioden har antalet sysselsatta i sektorn varit i stort sett oförändrat (och till och med minskat något de senaste åren) trots att miljö- och klimatfrågorna kommit ännu mer i fokus för den allmänna debatten. År 2017 arbetade cirka 1 procent av de sysselsatta (12 300) personer i sektorn, en ökning med cirka 30 procent jämfört med år 2003.[156]

[153] *Region Stockholm, Centrum för arbets- och miljömedicin, https://camm.sll.se/nystart/luftfororeningar-utomhus/hur-paverkas-vi-av-luftfororeningar/ (2020)*
[154] *Ibid.*
[155] *Stockholms stad, SLB-analys, Luften i Stockholm – årsrapport 2018 (2019)*
[156] *Källor: Stockholms stad, Miljöbarometern; SCB Miljöräkenskaper (2019)*

Figur 10: Antal sysselsatta inom miljösektorn i Stockholms län. Källor: Stockholms stad och SCB.

År 2017 beräknas att miljösektorns nettoomsättning i Sverige uppgick till drygt 210 miljarder kronor (210 364 miljoner kronor) och ett förädlingsvärde motsvarande 161 miljarder kronor.[157] Förädlingsvärdet inom miljösektorn i Stockholmsregionen uppgick år 2017 till nära 17,4 miljarder kronor.

Miljö- och hållbarhetssektorn i Stockholmsregionen är internationellt känd genom bl.a. investeringar och kompetens inom hållbar stadsutveckling, där Hammarby sjöstad och Norra Djurgårdsstaden är två internationellt kända stadsutvecklingsprojekt, samt närvaron av framstående miljöteknikindustri. År 2010 fick Stockholm utmärkelsen som Europas första miljöhuvudstad (Green Capital) av EU-kommissionen.[158] I november 2019 utsågs Stockholm till världens smartaste stad vid Smart City Expo World Congress i Barcelona där stadens ledarskap i GrowSmarter var avgörande för vinsten, ett EU-projekt som Stockholms stad leder och deltar i med tolv smarta lösningar i Årsta och Slakthusområdet – för en hållbart växande stad.

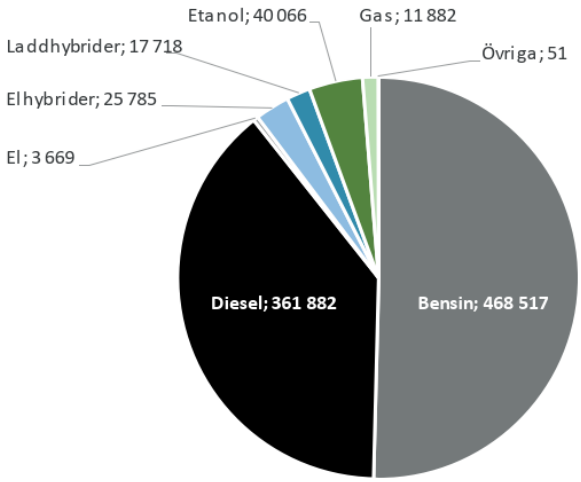
Sammanfattning

Stockholmsregionens största utmaning under den kommande programperioden är att kraftigt minska utsläppen av växthusgaser samtidigt som länets befolkning och ekonomi fortsätter att växa. Det finns tydliga målkonflikter mellan målet om att minska växthusgasutsläppen och andra viktiga samhällsmål. Dessa målkonflikter riskerar att bromsa eller påverka länets klimatomställning negativt, vilket understryker behovet av att hantera klimatfrågan i ett holistiskt perspektiv. Stockholmsregionens förmåga att

[157] *Källa: SCB (2020), SCB arbetar utifrån Eurostats manual ” Environmental goods and services sector accounts - Handbook” (2016) vid insamlandet av statistiken för miljösektorn.*
[158] *EU-kommissionen, Stockholm Green Capital 2010 (2010)*

ställa om transportsystemet på ett sätt som radikalt minskar utsläppen, samt en ökad energieffektivitet i byggnadsbeståndet kommer att spela en avgörande roll för om regionen kan uppnå sitt klimatmål. Båda dessa sektorer har inte förmått att påtagligt minska sina utsläpp under innevarande programperiod.

Figur 11: Personbilsflottan i Stockholms län 2017, fördelat på drivmedel. Källa: Trafikanalys - fordon i län och kommuner 2017

År 2018 nyregistrerades till exempel 112 453 personbilar i Stockholms län. Av dem var 91 391 (81 procent) bensin eller dieseldrivna. År 2017 drevs 89 procent av den totala personbilsflottan i Stockholms län med bensin eller diesel. Om man utgår ifrån att en stor del av laddhybriderna och etanolbilarna i realiteten delvis drivs a fossila bränslen torde 9 av tio personbilar i länet drivas av fossila bränslen (figur 11). Tunga transporter i regionen drivs också till helt övervägande del av fossila bränslen.

- Samarbetet mellan berörda aktörer i Stockholms län behöver stärkas ytterligare för att kunna möta energibehovet, men också för att bättre utnyttja den energi som redan är tillgänglig. Exempel från till exempel Nya Djurgårdsstaden har visat att det finns en mängd energi som inte tillvaratas och som skulle kunna mildra behoven av tillförsel av ny energi.

- Det råder osäkerheter kring den framtida elförsörjningen av Stockholms län inom en rad frågor som kapacitet, leveranssäkerhet, tillståndsprocesser och utbyggnadsplaner. En samlad bild av systemet som helhet och dess utveckling krävs för att inte riskera suboptimerade lösningar.

- Länets stora beroende av elimport behöver minska. För att klara det framtida behovet och kunna uppnå en effektreserv, behöver bland annat elproduktionen inom länets gränser öka. Kraftvärme är en nyckel för att öka elproduktionen, liksom energi från sol och vind, samt nya former för lagring av energi för att bättre kunna ta tillvara energi alstrad av intermittenta, förnybara energikällor. Kommunerna spelar en viktig roll i kedjan för produktion av el och har möjlighet att bidra till en ökad förnyelsebar elproduktion i länet i samarbete med energibolagen.

- Ett elsystem med hög leveranssäkerhet är en förutsättning för ett välfungerande samhälle. Säker tillgång på el är en förutsättning i det allt mer digitaliserade samhället. En kapacitetsbrist i stamnätet riskerar att ge omfattande brister i regionnätens förmåga att leverera el till lokalnäten och orsaka återkommande avbrott. Tidsperioden då elsystemet är ansträngt kan förväntas öka från timmar

till dagar eller veckor. Bristen på effekt är en stor utmaning och riskerar att hindra hela länets utveckling.

- Vid sidan av fjärrvärme används el för att värma upp lokaler och bostäder. För att frigöra el till andra sektorer med ett förväntat ökat elbehov (transportsektorn, digitaliseringen med flera) behöver användningen av el för uppvärmning av fastigheter effektiviseras och reduceras.

- För att kunna bygga nya produktionsanläggningar för fjärrvärme och el och nya nät för distribution behövs det tillgång till mark. Utan en holistisk och sektoröverskridande planering kommer konkurrensen om mark att skapa målkonflikter med andra samhällsintressen och system, som till exempel bostäder, vägar, järnvägar, livsmedels- och vattenförsörjning samt digitala nät.

- Den stora utmaning som minskade utsläpp innebär och behovet av en ökad egenförsörjning av energi skapar stora möjligheter för innovation och ökat företagande inom klimat- och miljösektorn i länet. Det skapar också möjligheter till att utforska och utveckla nya affärsmodeller. [159]

[159] *Länsstyrelsen i Stockholms län, Klimatstrategi (2019)*

Ekonomisk utsatthet

Olika typer av ekonomisk utsatthet

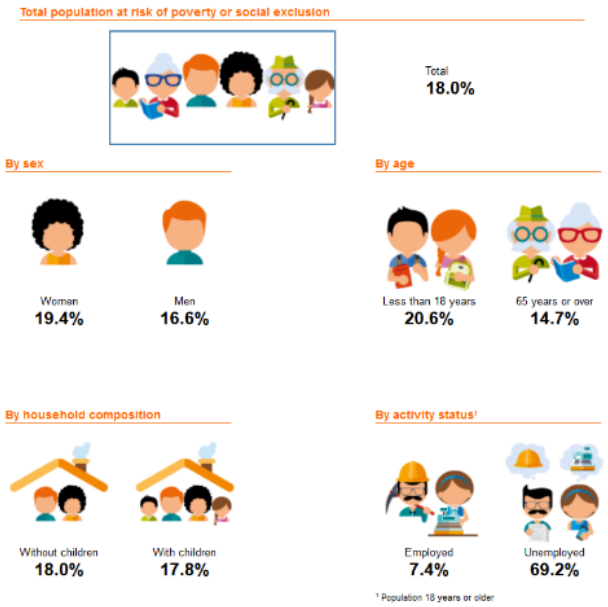
I och med sammanslagningen med Fead (Fonden för ekonomiskt bistånd till dem som har det sämst ställt) har frågor om ekonomisk utsatthet även aktualiserats inom socialfonden. I detta avsnitt beskrivs därför några olika förståelser och dimensioner av ekonomisk utsatthet.

Ekonomisk utsatthet och fattigdom kan definieras på flera olika sätt. Historiskt har fattigdom ofta förståtts som extrema och akuta tillstånd – att människor inte har råd med mat, kläder eller bostad. Ett exempel på ett sådant mått är FN:s mått på absolut fattigdom, som definieras av att inkomsten är lägre än 1,9 US dollar per dag. Nästan ingen i Sverige lever under den gränsen. Ett annat exempel på absoluta fattigdomsmått är EU:s mått på materiell fattigdom. Det inkluderar olika aspekter knutna till vilken levnadsstandard man har råd med – som förmåga att betala oförutsedda avgifter, ha råd med uppvärmning, telefon och TV. I Sverige är det ungefär 1 procent av befolkningen som anses leva i allvarlig materiell fattigdom enligt EU:s definition. I Sverige används låg inkomststandard som absolut mått för att klassa hushåll med låga inkomster. Måttet beskriver hur väl hushållets inkomster räcker för att betala saker som boende, hemförsäkring, barnomsorg och resor. Knappt 7 procent av barnen i Stockholms län levde i familjer med låg inkomststandard år 2017. Mest utsatta är barn med en ensamstående utrikes född förälder. Det finns också stora skillnader mellan kommunerna. Andelen barn i hushåll med låg inkomststandard varierade från 2 procent i Ekerö till 12 procent i Botkyrka. Inom Stockholms stad finns ännu större variationer: från 23 procent i Rinkeby-Kista till 3 procent i Älvsjö och Bromma.[160]

I länder som Sverige, där befolkningen i allmänhet har en hög levnadsstandard, är det vanligt att använda relativa mått för att beskriva fattigdom. Det innebär att fattigdom definieras i relation till omgivningen och resten av samhället. Låg ekonomisk standard är ett mått som visar hur många som lever i ett hushåll med en disponibel inkomst som understiger 60 procent av medianinkomsten i landet.

EU använder samma mått, men då definieras det som att leva med risk för fattigdom (eng. ”at risk of poverty”).[161]

Figur 12: At risk of poverty or social exclusion in Sweden, 2018. Källa: Eurostat.

[160] *Källa: SCB (2020)*
[161] *https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/database*

Inkomsterna har ökat i alla kommuner i Stockholms län sedan år 2014, men det finns stora skillnader mellan olika grupper och geografiska områden.[162] I Stockholms län hade 11,3 procent av befolkningen låg ekonomisk standard 2018. Bland personer födda i Sverige var motsvarande andel 8,4 procent, och bland utrikes födda 20,9 procent. Störst var andelen bland utrikes födda barn 0 – 19 år, där en tredjedel (33,5 procent) levde i ett hushåll med låg ekonomisk standard.[163]

FEAD

En av Europa 2020-strategins målsättningar är att hjälpa 20 miljoner människor att ta sig ur fattigdom och social utestängning. EU:s medlemsstater har omsatt Europa 2020-målen till nationella mål och strategier och under de senaste åren har allt fler personer – däribland från EU- och EES-länder – kommit till Sverige för att hitta arbete och försörjning. Många av dessa personer har dock svårigheter att få arbete och därmed egen försörjning, vilket innebär att de riskerar att försättas i en akut nöd utan möjlighet till varken övernattning eller medel till uppehälle. Personer som är icke-ekonomiskt aktiva EU/EES-medborgare och som vistas tillfälligt i Sverige har inte rätt till bistånd från socialtjänsten enligt socialtjänstlagen (4 kap §1) annat än i form av akut nödhjälp.

Den europeiska plattformen mot fattigdom och social exkludering pekar ut ett antal åtgärder som syftar till att få medlemsländerna att engagera sig för att bekämpa fattigdom och social exkludering. I Sverige finns exempelvis en rad insatser på såväl lokal som nationell nivå som syftar till att minska exkludering och få fler i arbete. Trots dessa åtgärder på EU-nivå samt nationell och lokal nivå lever fortfarande många under mycket svåra ekonomiska omständligheter. Det är för att bistå dessa personer som Europaparlamentet och Ministerrådet har infört FEAD (Fund for European Aid to the Most Deprived), ett komplement till befintliga strukturer för fattigdomsbekämpning på nationell och europeisk nivå.

FEAD tar sin utgångspunkt i Europa 2020-strategins mål om att hjälpa 20 miljoner människor att ta sig ur fattigdom och social utestängning. Inom FEAD finns två operativa program och Sverige arbetar inom FEAD:s Operativa Program II för social delaktighet. Syftet med Sveriges insatser är att bistå socialt utsatta personer som inte har rätt till stöd och hjälp enligt socialtjänstlagen. I praktiken handlar det ofta om personer som är icke-ekonomiskt aktiva EU/EES-medborgare och som vistas tillfälligt i Sverige. Insatserna inom FEAD ska komplettera ordinarie nationella insatser, samt insatser inom ramen för Socialfonden – dessa insatser ska alltså inte ersätta bistånd som den enskilde har rätt till enligt socialtjänstlagen. I Stockholmsregionen har bland annat projekten Po drom2050, Pentru Tine och Bättre Hälsa II genomförts. Dessa har i första hand inneburit att socialt utsatta personer givits möjlighet att tvätta sina kläder, få ett mål mat om dagen eller ta del av samhällsinformation.[164]

Utsatta EU-migranter i Stockholmsregionen

Förekomsten av utsatta EU-medborgare i de nordiska huvudstäderna är relativt ny. Till Oslo, Köpenhamn och Stockholm började EU-medborgare komma under åren 2010 - 2011 och till andra mindre städer omkring 2011 - 2014. Det finns inget sätt att säkert säga hur många utsatta EU-medborgare som vistas i Stockholmsregionen eftersom dessa

[162] *Region Stockholm, Barn och unga och deras familjer i Stockholms län 2017/2018. Demografirapport 2019:5. (2019)*
[163] *Källa: SCB (2020)*
[164] *Källa: Svenska ESF-rådet*

personer ofta befinner sig i landet tillfälligt och inte har kontakt med myndigheter eller kommun.[165]

I en studie från 2015 intervjuades ett stort antal hemlösa eller utsatta EU-medborgare i Oslo, Köpenhamn och Stockholm. Studien visade att de utsatta EU-medborgare som vistas i Stockholmsregionen på många sätt är mer utsatta än motsvarande grupp i Oslo och Köpenhamn. En stor del av gruppen som refereras till som utsatta EU-medborgare är romer från Rumänien eller Bulgarien. Inom denna grupp är bara 30 procent läskunniga och 62 procent har aldrig gått i skolan. Jämfört med Oslo och Köpenhamn är en större andel av de utsatta EU-medborgarna i Stockholmsregionen kvinnor och barn. Det beror sannolikt på att tiggeri är hårdare reglerat i Oslo och Köpenhamn än i Sverige, varför ID-kontroller och ingripanden från polis är vanligare. De som reser till Oslo och Köpenhamn tar med andra ord en större risk och det är fler män som tar den risken.[166]

Studien visar också att de vanligaste inkomstkällorna för dem som vistas i Stockholm är att tigga eller samla pant. Jämfört med Oslo och i synnerhet Köpenhamn är graden av kriminalitet väsentligt lägre i Stockholm. Det kan bero på att de flesta i Stockholmsregionen är kvinnor eller barn – bland dem som uppgav att de begått ett brott var nästan alla män. Det kan också bero på att ett tiggeriförbud, liksom det som finns i Köpenhamn, kan bidra till andra former av kriminalitet. Nästan 100 procent av de som tillfrågades i Stockholm uppgav att de hellre skulle vilja förvärvsarbeta än att tigga och samla burkar. I snitt tjänar utsatta EU-medborgare i Stockholm 14,5 euro om dagen, varav en stor del skickas hem till barn och andra släktingar. Det är också en väsentligt lägre inkomst än vad motsvarande grupp i Oslo och Köpenhamn har, även i ljuset av att levnadsomkostnaderna generellt är högre i dessa två städer.[167]

Hemlöshet i länet

År 2016 beräknades antalet hemlösa i Stockholms län till cirka 7 200 personer. Av dessa var ungefär 1 500 akut hemlösa, vilket innebär att personen är hänvisad till akutboenden, härbärgen eller motsvarande. Flest hemlösa, drygt 3 100 personer, hade en hemlöshetssituation som innebar att personen bodde i en kommunal boendelösning så som träningslägenhet, socialt kontrakt eller annan boendeform som är förenad med tillsyn, särskilda villkor eller regler.[168] Nästan hälften av de hemlösa i länet tillhörde Stockholms stad. Därefter fanns flest hemlösa i Södertälje (731 personer), Botkyrka (429 personer) och Järfälla (342 personer).[169]

Ökande segregation

Begreppet segregation kan ha olika betydelser. Ofta avses geografisk eller rumslig åtskillnad mellan människor utifrån olika sociala kategorier så som inkomst, ursprung eller ålder. Begreppet kan också avse åtskillnad inom en del av en struktur, exempelvis horisontell och vertikal segregation mellan män och kvinnor på arbetsmarknaden. När man talar om segregation i städer brukar man dock i regel tala om rumslig segregation – ett

[165] *Socialstyrelsen, Hemlöshet – karaktär och omfattning 2017 (2017)*
[166] *Djuve, Anne Britt, Friberg, Jon Horgen, Tyldum, Guri och Zhang, Huafeng, When poverty meets affluence. Migrants from Romania on the streets of the Scandinavian capitals. Rockwell Foundation / FAFO (2015)*
[167] *Ibid.*
[168] *Socialstyrelsen 2017. Hemlöshet 2017 – omfattning och karaktär.*
[169] *Källor: Socialstyrelsen / SCB*

mönster i boendeort, skolval eller tillgång till samhällsservice som styrs av bakgrundsfaktorer som hudfärg eller utbildningsbakgrund.[170]

I Sverige brukar sociala och ekonomiska skillnader lyftas fram som de främsta förklaringarna till att segregationen ökar. Samtidigt som alla inkomstgrupper har fått bättre ekonomi ökar skillnaderna mellan de med högst och de med lägst inkomster. Forskare brukar också framhålla diskriminering och utvecklingen på bostadsmarknaden som viktiga anledningar till den ökande segregationen.[171]

Segregationen i Stockholmsregionen har blivit allt mer påtaglig under senare år. Jämför man stadsdelarna Hammarby sjöstad och Rinkeby framträder många talande exempel. I Rinkeby bor nästan alla i hyresrätt, medan invånarna i till exempel Hammarby sjöstad äger sina lägenheter. I Rinkeby bor dessutom en högre andel barn och unga. Bland de vuxna är andelen med endast förgymnasial utbildning betydligt högre i Rinkeby, liksom andelen som uppbär försörjningsstöd.[172]

Segregationen får konsekvenser både på individ-, områdes- och samhällsnivå. För dem som bor i missgynnade områden blir konsekvenserna mest påtagliga – kriminaliteten ökar, tillgången till service minskar och förutsättningarna att få sina rättigheter och behov tillgodosedda krymper. Men segregationen har också konsekvenser på en övergripande samhällsnivå. De upplevda avstånden mellan områden växer och den mellanmänskliga tilliten urholkas. Av dessa skäl är det centralt att förstå segregation som ett problem för hela Stockholmsregionen och inte bara som ett problem som rör de mest missgynnade områdena.[173] På sikt kan en ökad segregation och därtill kopplad otrygghet och brottslighet bidra till en försämrad regional attraktions- och konkurrenskraft.[174] [175]

Forskning pekar på att det är en kombination av olika faktorer, så som av växande inkomst- och förmögenhetsklyftor samt ett kraftigt minskat bestånd av hyresrätter som har drivit på segregationen ibland annat Stockholmsområdet.[176]

I Stockholmsregionen är utflyttningen från mer utsatta områden jämförbar med utflyttningen från socioekonomiskt starka områden.[177] Detta ger sken av att rörligheten mellan olika områden är lika stor. En analys av vilka det är som flyttar ut från socioekonomiskt utsatta områden visar dock att det i större utsträckning är personer med högre inkomster och därmed större valmöjligheter.[178] Det är även vanligare att personer med utländsk bakgrund bor kvar i utvecklingsområdena medan personer med svensk bakgrund flyttar ut i högre utsträckning. Vanliga anledningar till att flytta från utsatta områden i Stockholms stad är otrygghet, att inte känna sig hemma, samt att möjligheterna att göra bostadskarriär är små.[179]

Studier visar att de stadsdelar som brukar refereras till som utsatta ofta är missgynnade i stadsbyggnadsprocesser och vad gäller tillgång till samhällsservice. Exempelvis kan det yttra sig i att investeringar i kollektivtrafik, mötesplatser och varierade bostäder är

[170] *Källa: Sweco och Delegationen mot segregation (Delmos), Strategisk analys av segregation (2019)*
[171] *Källa: Delmos*
[172] *Delmos, Ett nationellt system för uppföljning av segregation (2018)*
[173] *Källa: Delmos*
[174] *Urban Edenström, ordförande Stockholms Handelskammare, Debattartikel i Dagens Industri den 2 oktober 2019 (2019)*
[175] *Stockholms Handelskammare, Raka svar – så är det att bo i ett utsatt område (2019)*
[176] *Anderson och Kährik, ingår i Musterd m.fl. (red). Socio-economic segregation in European capital cities: east meets west. IZA Discussion paper (2015)*
[177] *Rojas, Carlos., 15 myter om miljonprogrammen. Arkus rapport nr. 1/2016 (2016)*
[178] *Källa: Delmos*
[179] *Rojas, Carlos., 15 myter om miljonprogrammen. Arkus rapport nr. 1/2016 (2016)*

lägre än i andra, mindre utsatta områden. Detta får i sin tur en direkt påverkan på områdets attraktivitet.[180]

Stora skillnader i hälsa mellan kommuner och stadsdelar

Segregationen i Stockholmsregionen avspeglas inte bara i inkomster och livsmöjligheter, utan också i hälsa. Återstående förväntad livslängd vid födseln var under perioden 2013 – 2017 85 år för kvinnor och 81 år för män i Stockholms län, vilket är fjärde högst i landet. Inom länet finns dock stora skillnader. Den längsta förväntade livslängden har kvinnor på Östermalm och Lidingö, som förväntas leva i 86,2 år. Den kortaste medellivslängden har män i Skärholmen, med en förväntad livslängd på 78,5 år.[181]

Ser man till andra hälsoindikatorer framgår också stora skillnader mellan kommuner och stadsdelar i länet. I Danderyd är antalet ohälsodagar per person och år 12,4, medan motsvarande antal är 31,5 i Nynäshamn. Danderyds invånare har högst självskattade allmänna hälsotillstånd (84 procent skattar sitt hälsotillstånd som bra eller mycket bra) medan de som bor i Haninge har en mycket lägre skattning (68 procent). Bland de yrkesverksamma i Rinkeby-Kista och Norrtälje arbetar 56,3 respektive 52,6 procent hårt kroppsligt, medan bara 12,8 respektive 16,7 procent har hårt kroppsligt arbete i Danderyd och på Norrmalm.[182]

Fysisk hälsa har ett starkt samband med utbildningsnivå. I Stockholms innerstad (Södermalm, Kungsholmen, Östermalm och Norrmalm) har färre än var tionde invånare (6 - 9 procent) endast en förgymnasial utbildning. I Rinkeby-Kista har var fjärde invånare (25,6 procent) enbart en förgymnasial utbildning.

När det gäller psykisk hälsa är sambanden inte lika tydliga. Högst andel invånare med lätta eller svåra besvär av ängslan, oro eller ångest finns i Upplands Väsby (47 procent) och Stockholms stad (43 procent). Vaxholms kommun har den lägst andelen med sådana besvär (33 procent).[183]

Sammanfattning

- Inkomsterna har ökat i alla kommuner i Stockholms län sedan år 2014, men det finns stora skillnader mellan olika grupper och geografiska områden. I Stockholms län hade 11,3 procent av befolkningen låg ekonomisk standard 2018. Bland personer födda i Sverige var motsvarande andel 8,4 procent, och bland utrikes födda 20,9 procent.

- Det har blivit vanligare med fattigdom trots sysselsättning, det vill säga att ha en inkomst från förvärvsarbete men ändå leva under fattigdomsgränsen. Tidigare forskning visar att grupper som riskerar att hamna i fattigdom trots sysselsättning är personer med låg socioekonomisk status, utlandsfödda och ensamstående föräldrar.

- Förekomsten av utsatta EU-medborgare i de nordiska huvudstäderna är relativt ny. Studien visar också att de vanligaste inkomstkällorna för dem som vistas i

[180] *Legeby m.fl., Dela(d) stad: stadsbyggande och segregation. TRITA ARK Forskningspubl. 2015:3 (2015)*
[181] *Källor: Folkhälsomyndigheten / SCB*
[182] *Region Stockholm, Folkhälsokollen, samt Folkhälsorapport 2019 Stockholms län (2019)*
[183] *Ibid.*

Stockholm är att tigga eller samla pant. Jämfört med Oslo och i synnerhet Köpenhamn är graden av kriminalitet väsentligt lägre i Stockholmsregionen. Nästan 100 procent av de som tillfrågades i Stockholmsregionen uppgav att de hellre skulle vilja förvärvsarbeta än att tigga och samla burkar.

- Segregationen i Stockholmsregionen har blivit allt mer påtaglig den senaste tiden. Jämför man stadsdelarna Hammarby sjöstad och Rinkeby framträder många talande exempel. I Rinkeby bor nästan alla i hyresrätt, medan invånarna i till exempel Hammarby sjöstad äger sina lägenheter. I Rinkeby bor dessutom en högre andel barn och unga och bland de vuxna där är andelen med endast förgymnasial utbildning hög, liksom andelen som uppbär försörjningsstöd.

- En ökande segregation har konsekvenser inte enbart på individnivå utan också på en övergripande samhällsnivå. De upplevda avstånden mellan områden växer och den mellanmänskliga tilliten urholkas. Av dessa skäl är det centralt att förstå segregation som ett problem för hela Stockholmsregionen och inte bara som ett problem som rör de mest missgynnade områdena.

- En analys av vilka det är som flyttar ut från socioekonomiskt utsatta områden visar att det i större utsträckning är personer med högre inkomster och därmed större valmöjligheter. Detta mönster bygger ytterligare på segregationen.

- Segregationen i länet avspeglas inte bara i inkomster och livsmöjligheter, utan också i hälsa. Återstående förväntad livslängd vid födseln var under perioden 2013 – 2017 85 år för kvinnor och 81 år för män i Stockholms län, vilket är fjärde högst i landet. Inom länet finns dock stora skillnader – det skiljer upp till 8 år i förväntad livslängd mellan olika delar av länet. Även ohälsotalen uppvisar stora inomregionala skillnader.

Del 3 – reflektioner ur ett holistiskt perspektiv

Perioden 2013 – 2019 har karaktäriserats av en hög ekonomisk tillväxt i världsekonomin. Penningpolitiken har i stora delar av världen varit mycket expansiv med stimulansåtgärder från centralbankerna som ur ett historiskt perspektiv har varit extrema. Flera ekonomer varnar nu för att den förda penningpolitiken har skapat osunda obalanser och ett minskat omvandlingstryck i den konkurrensutsatta delen av ekonomin. Den förda penningpolitiken har också haft stora fördelningspolitiska effekter, där de med höga kapitaltillgångar gynnats medan de som saknar sådana tillgångar missgynnats. De vidgade ekonomiska klyftorna har bidragit till sociala obalanser och sociala spänningar såväl globalt som lokalt. I Stockholmsregionen avspeglas dessa effekter framförallt i de kraftiga prishöjningarna på bostäder (billigt att låna), ett ökat utländskt intresse för att köpa upp svenska tillgångar (billig valuta) och större ekonomiska skillnader mellan olika delar av regionen (gynnat ägande av kapital).

Sysselsättningsgraden i regionen är hög, men trots en god konjunktur och en bra arbetsmarknad har antalet arbetslösa i regionen varit relativt konstant under de senaste åren. Det finns enligt Arbetsförmedlingen två primära orsaker till detta – kompetensbrist, samt att antalet invånare i arbetsför ålder ökat i mycket hög takt. Kompetensbristen har inneburit att många av de inskrivna arbetslösa saknar den kompetens som efterfrågats av arbetsgivarna och är därmed inte lika eftertraktade som de hade varit med rätt utbildning och erfarenhet. Den snabba befolkningstillväxten har gjort att antalet arbetslösa inte sjunkit i den takt det skulle gjort med en ”normal” befolkningstillväxt. Många av dem som är arbetslösa har en svag konkurrensförmåga på arbetsmarknaden. Parallellt med att många stockholmare har svårt att komma in på arbetsmarknaden råder också ett underskott på arbetskraft inom flera sektorer som inte helt kan förklaras av brist på relevant kompetens. Att hitta lösningar på paradoxen med en bibehållen eller ökande arbetslöshet och ett samtidigt nettounderskott på arbetskraft kan bli en ödesfråga för länets fortsatta utveckling och tillväxt.

Mycket talar för att takten i strukturomvandlingarna kommer att öka. Digitalisering och automatisering förväntas få genomslag inom många branscher under 2020-talet. Globaliseringen kommer att fortsätta sätta ett stort konkurrenstryck på den öppna svenska ekonomin. En (långsam) utveckling mot mer normala räntenivåer i kombination med en sannolikt stärkt krona kommer också att öka omvandlingstrycket inom näringslivet. Detta gör att det kommer att ställas allt högre kompetenskrav vilket i sin tur kräver kompetensutveckling och omställningsförmåga under hela arbetslivet. Kommunerna har en stor utmaning i att öka övergången till reguljära studier. Det finns även behov av att skapa fler jobb med lägre utbildningskrav och att trösklarna för att komma in på arbetsmarknaden sänks. Behovet av att skapa gynnsamma förutsättningar för innovationer och entreprenörskap kommer fortsatt att vara stort.

Region Stockholm